

Türkiye'de ve Dünya'da Vatandaşlık*¹

Prof. Dr. Ali Çarkoğlu

Koç Üniversitesi

Bilim Akademisi

Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu

Sabancı Üniversitesi

Bilim Akademisi

KOÇ
ÜNİVERSİTESİ

Sabancı
Üniversitesi

infakto
RESEARCH | WORKSHOP

İPM | IPC

İSTANBUL POLİTİKALAR MERKEZİ
SABANCI ÜNİVERSİTESİ KAMPUSU
İSTANBUL POLICY CENTER
AT SABANCI UNIVERSITY

---

*¹ Araştırmacılar olarak bu araştırmayı destekleyen TÜBİTAK – SOBAG’a (Proje no: 112K157) ayrıca teşekkürlerimizi sunarız.

Giriş

Vatandaşlık bir siyasal sisteme olan üyelik bağına verdiğimiz addır. Bu bağıın kapsamı aynı anda hem bireyin psikolojisi hem de yasal statüsü ile ilgili verileri içermektedir. Doğal olarak siyasal sistemle olan bağlantı günümüzde bireyin bir ulus-devlet veya bir devlet ile olan bağlantısına işaret eder. Ancak, unutulmamalıdır ki psikolojik aidiyet duygusu devleti oluşturan ulusu oluşturan bir siyasal toplumun tümüne yönelik olabilmektedir. Bu siyasal toplum ise bir ulus-devlet ile sınırlı olmayıp birden fazla ulus – devletin sınırları içinde yaşayan bireylerin tümünü içerebilir. Kendisini Arap olarak tanımlayan ve Arap siyasal toplumuna bağlılık duyan bir birey nüfus kâğıdını veya pasaportunu taşıdığı devletin üyeliği ile yetinmeyip başka Arap devletlerinde de yaşayan siyasal topluluk veya bireylere yönelik empati, yakınlık veya bağlılık duygusu geliştirebilecektir. Genellikle, “pan milliyetçilik,” örneğin pan – Arap milliyetçiliği gibi adlandırılan büyük Arabistan gibi siyasal toplum tanımlarına oturan aidiyet duyguları bu tür bir siyasal psikolojinin ürünüdür. Ancak, unutulmamalıdır ki bazı durumlarda da bunun tam tersi söz konusudur. Bireyin duyduğu siyasal toplum bağlılığı bir ulus –devletin tümüne değil de sadece bir kısmına da tekabül edebilmektedir. Örneğin, Britanya siyasal toplumunun tümüne değil de sadece İskoç veya Galler’e ait olma duygusuna sahip olan bireylerin varlığı da bir gerçektir. Dolayısıyla, bir birey ile onun kendisinin parçası olarak hissettiği siyasal toplumun ulus-devlet sınırlarıyla mükemmelen örtüşmesi her zaman ve yerde mümkün olmayıp, daha çok bir görgül (ampirik) olgu olarak saptanabilir bir içeriktedir. Nihayet, büyük çoğunluklar için yukarıda ifade etmiş olduğumuz türden farklılıklar pek mevcut olmayıp, vatandaşlık tek bir ulus-devlete psikolojik ve yasal bağlarla bağlı bulunmak onun bir üyesi veya parçası olmak anlamındadır.

Bu durumda bireylerin hem statü gereği hakları ve ayrıcalıkları hem de sorumlulukları mevcuttur. Bu hak ve sorumluluklar oy kullanmak, toplumdaki çeşitli birimler içinde yer almak, bu topluluklar aracılığıyla siyasal topluma askerlik yapmak, vergi vermek ve benzeri biçimlerde hizmet etmek gibi ayrıcalıklar içerdiği gibi, daha sınırlı olarak, yasalara uymak gibi hak ve sorumluluklar da içerir. Bunların tümü bireyin üyesi olduğu siyasal sistemin temel ögesi olan siyasal topluluğa (*political community*) katılma anlamındadır. Vatandaşlık çağdaş demokratik toplumlarda öncelikle bir siyasal katılma fırsatı ve yükümlülüğü olarak anlaşılmaktadır. Demokratik vatandaşlık olarak da tanımlayabileceğimiz bu olgu kendi üyesi olduğu siyasal toplumun diğer üyelerine ve seçimine katkıda bulunduğu siyasal yetkililere bir ölçüde güven duyma, çeşitli durum ve ortamlarda bireysel olarak eylemde (*action*) bulunmak suretiyle hareket etmeyi sağlayacak bir muktedir olma duygusuyla ilgilidir. Demokratik devletler, demokrasinin temel unsuru olan içselleştirmeyi (*inclusivity*) gerçekleştirmek için bireylerin siyasal hayata katılmalarını teşvik eden ve ona olanak veren koşullar üretirler. İşlevsel olarak çalışan bir demokratik devlet yaptığı işlemler ve çalışmalarla vatandaşlarının siyasal hayattan tatmin olmalarına da vesile olmaktadır.

Vatandaşlık sadece siyasal sistemin temel unsuru olan siyasal topluluğa üye olmakla kazanılan haklar ve onların getirdiği sorumluluklar ve bunların sonucu olarak, özellikle demokratik siyasal sistemlerde daha yoğun olarak görülen siyasal katılmadan ibaret değildir. Bu iki temel unsura bir de kimlik (*identity*) eklemek suretiyle vatandaşlık kavramını anlamlı kılmak mümkündür (Barbalet (1988), (Pettersson, Westholm ve Blomberg (1989), Andersen ve arkadaşları (1993), Lehning ve Weale (1997), Lister (1997) and (1999), Heater (1990) and (1999), Delanty (2000), Goul Andersen et

al. (2000), Goul Andersen ve Hoff (2001). Burada dikkat edilecek husus kimliği belirleyen veya sınırlarını saptayan unsurun siyasal sistemin temel unsuru olan bireyin üyesi olduğu ve kendisini aynı zamanda ait hissettiği siyasal topluluğun niteliğidir. Çağdaş toplumlarda bu topluluğun temel niteliği ulus (*nation*) olarak tanımlanmasıyla belirginleşir. Vatandaşlık bir ulusal topluma ait olmak duygusuyla örtüşen veya örtüşmeyen, ancak hukuken ulusal olarak tanımlanan bir birey – devlet bağına da içerir; en azından ima etmektedir.

Vatandaşlık olgusu ulus – devletlerin temel siyasal sistem türü olarak yaygınlaşmasıyla ve Sanayi Devrimi ile birlikte başlayan modern hayatın kentte yoğunlaşan ve eğitim düzeyi sürekli artan kitlelerin önce sanayi sonra da hizmet kesiminde istihdamı ile birlikte ortaya çıkan siyasal süreçlerle önem kazandığını görüyoruz. Bu sosyo-ekonomik dönüşüm kitlelerin hem ekonomide hem de siyasetteki önemi arttırmıştır. Üretim, tüketim, yaşantı alanları kiteselleştikçe burada yaşayan bireylerin hükümet ve çeşitli düzeydeki siyasal karar alıcılarla olan bağları da güçlenmiştir. Siyaset de kitlesel hale gelerek siyasal katılma ve temsili içeren vatandaş – siyasetçi etkileşimleri çeşitlenmiş, düzenli ve sürekli hale gelmiş ve giderek daha önemli bir hal almıştır. Bu etkileşimi düzenleyen kurumlar olan seçimler on dokuzuncu yüzyılda ulusal törenler (*rituals*) halini alırken, ilk kez Napolyon Bonaparte tarafından 1799’da doğrudan halkoyuna dayalı olarak seçim yapmak (plebisit) uygulaması başlatılmıştır. Bu aşamadan itibaren her türlü hükümetin halka dayandığını göstermesi için en temel uygulama genel seçim olmaya başlamıştır. Seçimlerin bu çekiciliği onların düzenli ve sürekli yapılmasını sağlayan temel gereksinimlerden olmuştur. Bu durumda seçimler sırasında halkı seferber edebilmek için yeni kurumsal araçlar icat edilmeye başlanmış ve böylece kurulan siyasal partiler halka dayanarak iktidara gelmenin ve siyasal temsilin temel aracı olmuşlardır. Seçim kampanyaları, adaylık, yasama organı üyelikleri çerçevesinde kurulan vatandaş – temsilci ilişkileri, Amerika Birleşik Devletleri’nin kuruluşundan itibaren yeni kurulan ulus-devletler ayrıca demokrasi rejimlerini de hayata geçirdikçe, güç ve saygı kazanmıştır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda halka dayandığını iddia etmeyen siyasal rejim sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek düzeye inmiştir. Kitlesel ve popüler siyaset ulus-devletlerin üyesi olan vatandaş böylece siyasal sistemin odağına yerleştirmiştir. Bunun sonucunda da vatandaşın kültürel, toplumsal ve siyasal özellikleri, hak ve görev anlayışı, temsilcilerini belirleyişindeki üslubu, halk oylamaları, seçimler, siyasal partiler ve genel olarak içinde bulunduğu siyasal rejime ve özellikle demokrasinin işleyişine yaklaşımı konularındaki algı, değer, tutum ve beklentilerinin anlaşılmasını önemli kılmıştır. Bu çalışmada Türkiye’deki vatandaşlık olgusunu, daha önce ISSP üyesi ülkelerde 2004 yılında yürütülmüş olan araştırmaların sonuçlarıyla da karşılaştırarak araştırmaya ve anlamayı hedefledik.

Bu çalışmada temsili ulusal örneğimize yönelttiğimiz soruların ilk kümesi siyasal toplulukla dayanışma, siyasal kültür, ülkeye gelen sığınmacı göçmenlere karşı olan tutumlar gibi ulusal kimlikle ilgili olan sorulardan oluşmuştur. Ayrıca, deneklerimize üyesi oldukları siyasal topluluğun hükümetle olan ilişkisi, siyasal katılma, hükümete etki etme yeteneği, siyasal rejime ve özellikle demokrasiye olan yönelimlerini araştıran ikinci bir küme soru da yöneltilerek vatandaşlığı haklar, sorumluluklar ve siyasal katılma olarak tanımına giren konularda sistematik bilgi derlenmiştir. Bu yolla devlet ile vatandaş arasındaki ilişkinin ülkemizde nasıl anlaşıldığı konusunda da bilgi derlemek hedeflenmiş bulunmaktadır.

Türkiye'nin ilk kez dâhil olduğu bu ISSP vatandaşlık modülü daha önce başka ISSP üyesi ülkelerde yapılmış olan 2004 yılındaki aynı konudaki araştırmanın verileriyle karşılaştırıldığında daha kesin ve görece önem saptayan veriler sağlamıştır. Dolayısıyla, bu yaptığımız çalışmanın bulgularını benzer birçok başka araştırmalar ile karşılaştırarak değerlendirme şansını yakalamış bulunuyoruz. Ayrıca, ISSP'nin anket üzerinden yapılandırılan yöntemi, genellikle devlet organları ve yahut anayasa gibi yasal belgeler üzerinden tanımlanmış olan vatandaşlık kavramının, ayrıca bizzat vatandaşlarca nasıl tanımlandığını ve değerlendirildiğine de ışık tutmaktadır.

Vatandaşlık Olgusu

Vatandaşlık ulus-devletlerin kurumsallaşmasıyla birlikte siyasal olgu ve süreçler içinde bireyin ağırlığı ve rolü artmıştır. Ulusal ekonomilerin gösterdiği gelişme ile bireyin tüketici, üretici ve vergi mükellefi olarak önemi artmıştır. Vergi yükünün geniş bir kitle tarafından ödenmeye başlanması, temsili siyasal kurumların kapsamının genişlemesine, yasama organlarının siyasal sistem içinde güçlenip kök salmasına neden olmuştur. Temsilcileri aracılığıyla devlet bütçesinin veya ödedikleri vergilerin hesabını soran kitleler oy hakkının genişlemesine ve seçimlerin kitleselleşerek çağdaş temsili demokrasilerin doğması ve kurumsallaşmasına imkân vermişlerdir. Siyasal toplumun üyeliği daha fazla sayıda özelliği bağdaştırmaya başladığından kimler siyasal sistemin ana unsurlarından olan siyasal topluluğun üyeleri olabilirler sorusunun da yanıtı zaman içinde değişim göstermiştir. Uluslararası hukuka dayanarak tanımlanan vatandaşlık hukuku ve hakları ulus devletin vatandaşı olan bireylerin de vatandaşlık hakkındaki düşüncesini etkilemesi doğaldır. Ancak hukuku tanımlamalardan bağımsız olarak siyasal sistemin unsuru olan siyasal toplumun üyelerinin gözünde kimlerin bu topluluğun üyesi olabileceği tanımı yer almaktadır. Bu tanımın içeriğinin saptanmasında o toplumun siyasal kültürü ve onu oluşturan değer, tutum, inanç ve yönelimleri politik topluluğa üyelik telakkilerinin de rol oynadığını düşünmek gerekir.

Bu araştırmada öncelikle ulus devletin üyeleri olan bireylerin iyi bir vatandaş olmaktan ne anladıklarını saptayarak vatandaşlık kavramına nasıl yaklaştıkları saptanmaya çalışılmıştır. Kullandığımız saha araştırması yöntemi bize vatandaşlık konusunda insanların ne düşündüğünü anlamamızı sağlayacak olan dışsal geçerliliği en belirgin olan yöntemdir. Ülke genelinde 18 yaş üzerindeki nüfusu temsil eden bir örnekleme vatandaşlık kavramının içeriğinin nasıl tanımlandığına dair ipuçlarına ulaşmamız söz konusu olmaktadır.

Bu bağlamda sorulmuş olan sorular bireylerin içinde buldukları siyasal topluluk ve devlete olan bağlılık seviyelerini, toplumsal ve politik kurumlara olan bağlılık düzeylerini, kişilerin diğer etnik ve dini kimliklere karşı tutumlarını ve hoşgörü düzeylerini ve ülkedeki genelleştirilmiş güveni (*social trust*) ölçerek; toplumun vatandaşlık konusunda eğilimlerinin bir haritasını çıkarmamıza yardımcı olmaktadır. Burada derlenmiş olan verilerin çok sayıda ülkede sorulmuş olması, aynı zamanda ülkemizde geçerli olan vatandaşlık, iyi vatandaş olma, toplumsal ve siyasal kurumlara güven ve bağlılık, etnik ve dini kimliklere karşı tutum ve hoşgörü ile ülkedeki genelleştirilmiş güven algısını karşılaştırmalı olarak ortaya çıkartmaktadır.

Örneklem ve Saha Araştırması

Bu çalışmanın örneklemini 26 NUTS - 2 bölgesindeki kent, belde ve kır (köy, mezra v.b.) yerleşim yerlerinde yaşayan nüfusun büyüklüğüne orantılı olarak rastsal olarak hane adreslerine dayalı verilerden Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından çekilmiştir. Bu araştırmanın yazarları olan araştırmacılar tarafından saptanan NUTS-2 bölgelerine isabet etmesi gereken kent, belde ve kır nüfusları hesaplanarak TÜİK'e bildirilmiş, bu rakamlara karşılık gelecek kent, belde ve kır nüfuslarının her bölgeye düşen sayılarının iki katına karşılık gelecek hane adreslerinin rastsal olarak çekilmesi istenmiştir. Böylece çekilen 58 ilden 3460 adrese Şubat – Nisan 2015 ayları arasında giden anketörler 1509 hanede anketleri başarı ile tamamlayabilmişlerdir. Yapılan görüşmelerin çoğunluğu (%52) kadın deneklerle olduğundan 18 yaş üzerindeki kadın oranı olan %50,5 civarında bir sonuç alınmıştır. Araştırmamızda %95 olasılıkla +/- %2,6 civarında bir örneklem standart hatası olduğunu hesaplamaktayız.

Bu araştırmada kullanılan soru cetvelinin geliştirilmesi ve örneklemin çekilmesi 2014 yılı sonuna kadar tamamlanmış ve saha araştırması öncesinde anketör eğitimleri Ocak 2015'te yapılmış ve bilahare soruların sahaya uygulanmasından önce yüz denek civarında bir denekle geliştirilmiş olan soru cetvelinin bir ön sınaması yapılmıştır. Bu aşamada yapılan 100 kadar anketten alınan veriler incelenerek soru cetveline son şekil verilmiş ve Şubat 2015 ayında saha araştırması başlatılmıştır. Saha araştırması Nisan sonunda tamamlanan taramanın denetlemeleri ve veri kodlamaları devam etmiş; bu aşamaların tamamlanmasının akabinde kodlanmış veri seti 4 Haziran 2015 günü araştırmacılara ulaştırılmıştır.

Bulgular

Bu araştırmada kullandığımız Türkiye rneklemi bulguları 2015 yılının Şubat ayının ortasıyla Nisan ayının son haftası sahada yüz yüze yapılan 1509 görüşme ile derlenmiştir. Bu bulguları *International Social Survey Program* (ISSP) ağına ye olan ülkelerin vatandaşlık konusunda bir önceki araştırması olan 2004 yılı araştırmasından derlenmiş olan verilerle karşılaştırmalı olarak aşağıdaki çizelgelerde sunmaktayız. Bu verileri teke tek ülkeler için göstereceğimiz gibi toplu sonuçları da izelgelerimizde “Dünya 2004” olarak sunacağız. “Dünya 2004” olarak sunulan oranlar 2004 yılındaki çalıŐmalara katılmıŐ olan tüm ISSP lkelerinin toplamından ibaret olan verilerden hesaplanmıŐlardır.

Burada ilk olarak üzerinde duracağımız vatandaşlık tanımı ve onun kapsamını anlamlandıran olguların bir haritasını sunmaktayız. Burada ilk olarak üzerine eđilmiŐ olduğumuz iyi vatandaşlığı tanımlamakta kullanabileceğimiz davranıŐ örüntüleridir. Bunları sırasıyla seçimlerde oy vermek, vergi vermek, yasa ve yönetmeliklere uymak, hükümetin icraatını yakından izlemek ve derneklere aktif olarak çalışmak üzerinden ölçmek hedeflenmiŐtir.

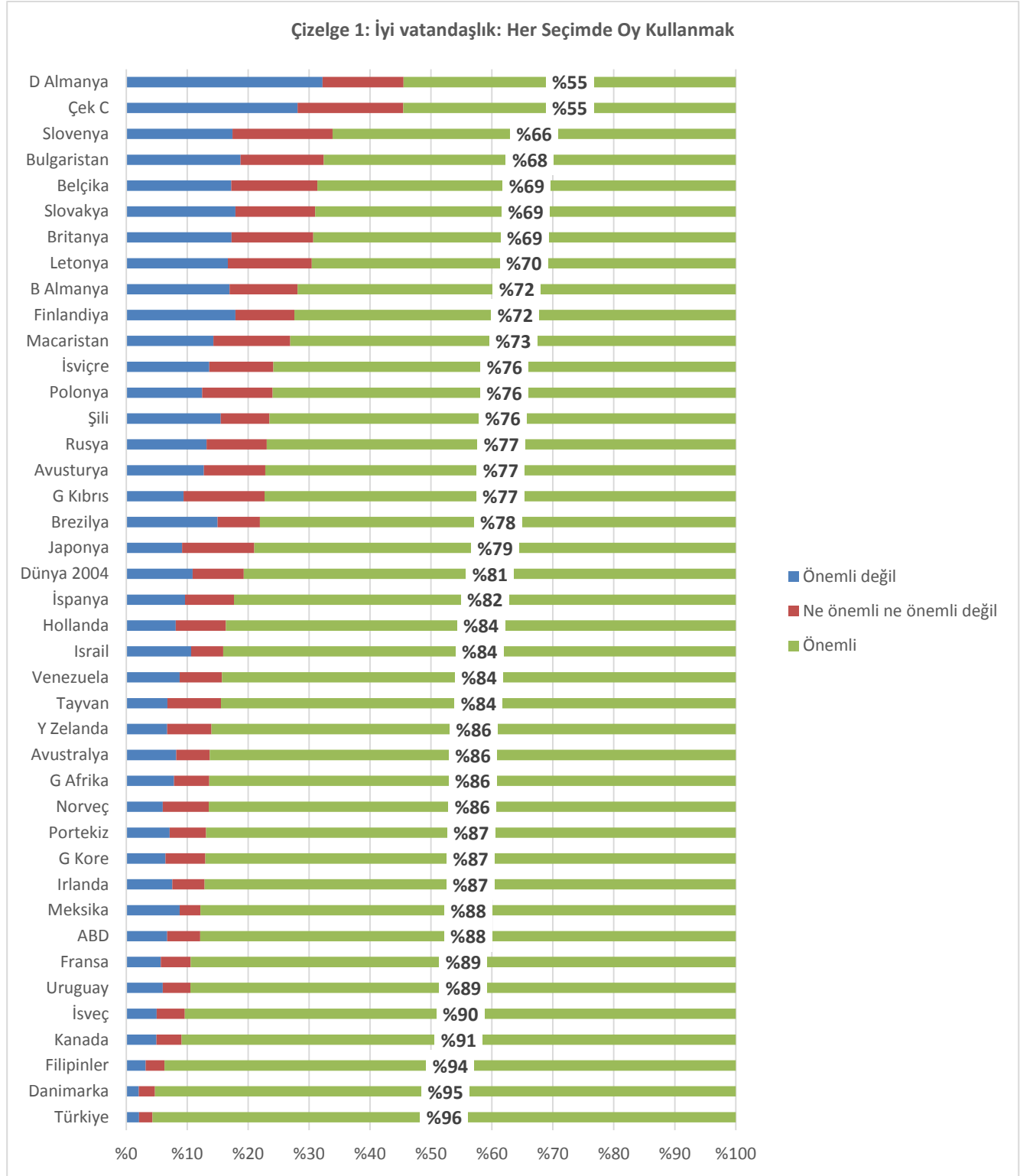
İyi Vatandaşlık

Çizelge 1’de sunulan verilere göre Türkiye’deki seçmen yaşındaki denekler (ok önemli oranı %76), Filipinlerden sonra (ok önemli oranı %81) seçimlerde oy kullanmanın iyi vatandaş olmanın temel unsurlarından birisi olduğunu ISSP lkeleri içinde en fazla vurgulamıŐlardır. Çizelge 2’den de görüleceği üzere vergi kaırmamanın iyi vatandaşlık tanımını belirlemede çok önemli olduğunu ifade eden Türkiye’deki denek oranı (%73), ABD (%73) ve Japonya (%72) ile birlikte tüm dünyada en yüksek düzeydedir. Çizelge 3’ten de görüleceği üzere her zaman yasa ve yönetmeliklere uymak konusunda Türkiye’deki deneklerin verdiği yanıtlar (%64) ile Güney Kıbrıs’la birlikte on dördüncü sıraya gerilemekte olup, birinci sıraya otoriter bir rejimle yönetilen Venezuela (%78) yükselmektedir. İsviçre, Belçika, Hollanda, Fransa gibi demokratik ülkelerde ise bu soruya verilen yanıtlarda çok önemli kategorisi %20 – %40 bandında kalmaktadır. Çizelge 4’ten de görüleceği üzere hükümetin icraatını yakından izlemek konusuna Türkiye’deki deneklerin atfettiği çok önemli nitelemesi %47 mertebesinde olup, Filipinler (%67), Kanada (%61) ve Venezuela’nın (%58) en başta yer aldığı sıralamada on ikinci konumdadır. Çizelge 5’ten de görüleceği üzere Türkiye’deki deneklerin %36’sı sosyal ve siyasal kuruluşlarda çalışmanın çok önemli olduğunu vurgulayarak Filipinlerin (%45) hemen arkasından ikinci sırayı iŐgal etmektedir. Çizelge 6’daki verilere göre farklı fikirlere sahip olanların düŐünme biçimlerini anlamaya çalışmak konusunun vatandaşlık için çok önemli olduğunu kabul edenlerin oranı Türkiye’de %46 ile dünyada yedinci en yüksek sıradadır. Bu konuda da en yüksek oranlara sahip olan lkeler Uruguay (%68), Meksika (%60) ve Venezuela (%59) ile dünyadaki en yüksek sıraları alan ülkeler konumunda bulunmaktadır. Çizelge 7’deki verilere göre de Türkiye’deki denekler az bir miktar daha pahalı olsalar bile, aldığımız ürünleri siyasi, etik veya evre kirliliği yaratan etkilerini göz önünde bulundurarak seçmek hususunun iyi vatandaşlık konusunda çok önemli olduğunu vurgulayan ülkeler arasında %40 ile Portekiz, İspanya, Brezilya gibi ülkelerin önünde ilk sırada yer almaktadır. Çizelge 8’de Türkiye’de maddi durumu daha kötü olanlara yardım etmek hususu sorulduğunda alınan yanıtlar sunulmuştur. Çizelge 9’daysa tüm dünyada daha kötü maddi durumda olanlara yardım etmenin iyi vatandaşlık tanımındaki önemi sorulmuştur. İlkinde Türkiye’deki deneklerin %62’si bunu çok önemli görürken, tüm dünyadaki maddi durumu kötü

olanlara yardımın iyi vatandaşlık tanımında çok önemli olduğunu vurgulayanların oranı %53'tür. Her iki sıralamada da Türkiye Latin Amerika ve Güney Avrupalı ülkelerin hemen arkasında üst sıralarda yer almaktadır.

Türkiye'de çizilen iyi vatandaş görüntüsü seçimlere katılmaya büyük özen gösteren, vergi kaçırmamaya vurgu yapan, yasal mevzuata uygun yaşamayı ön planda tutan, etik değerlere ve farklılıklara hoşgörü ile yaklaşan, maddi bakımdan kendisinden daha kötü olanlara yardım edilmesini önemseyen bir manzara çizmektedir. Bu görüntünün davranışlara olan yansımasının her bir hususta aynı olduğunu söylemek zor olsa bile, toplumda kabul edilen değerler ve normlar itibarıyla oldukça idealist bir iyi vatandaş tanımının yaygın olarak algılandığını saptadığımızı ifade edebiliriz. Bu tür eğilimlerin daha çok kültür ve dinden kaynaklanan bir içerikte olduğu ve muhafazakâr Akdeniz ve Latin kültürlerinde yaygın olarak resmi görüş olarak benimsendiğini de kabul edebiliriz. Araştırmamızın daha sonraki aşamalarında sorduğumuz sorulara verilmiş olan yanıtlar bu genel kabul gören toplumsal değer ve normların toplumsal ve siyasal sonuçları hakkında daha aydınlatıcı olacağını umuyoruz.

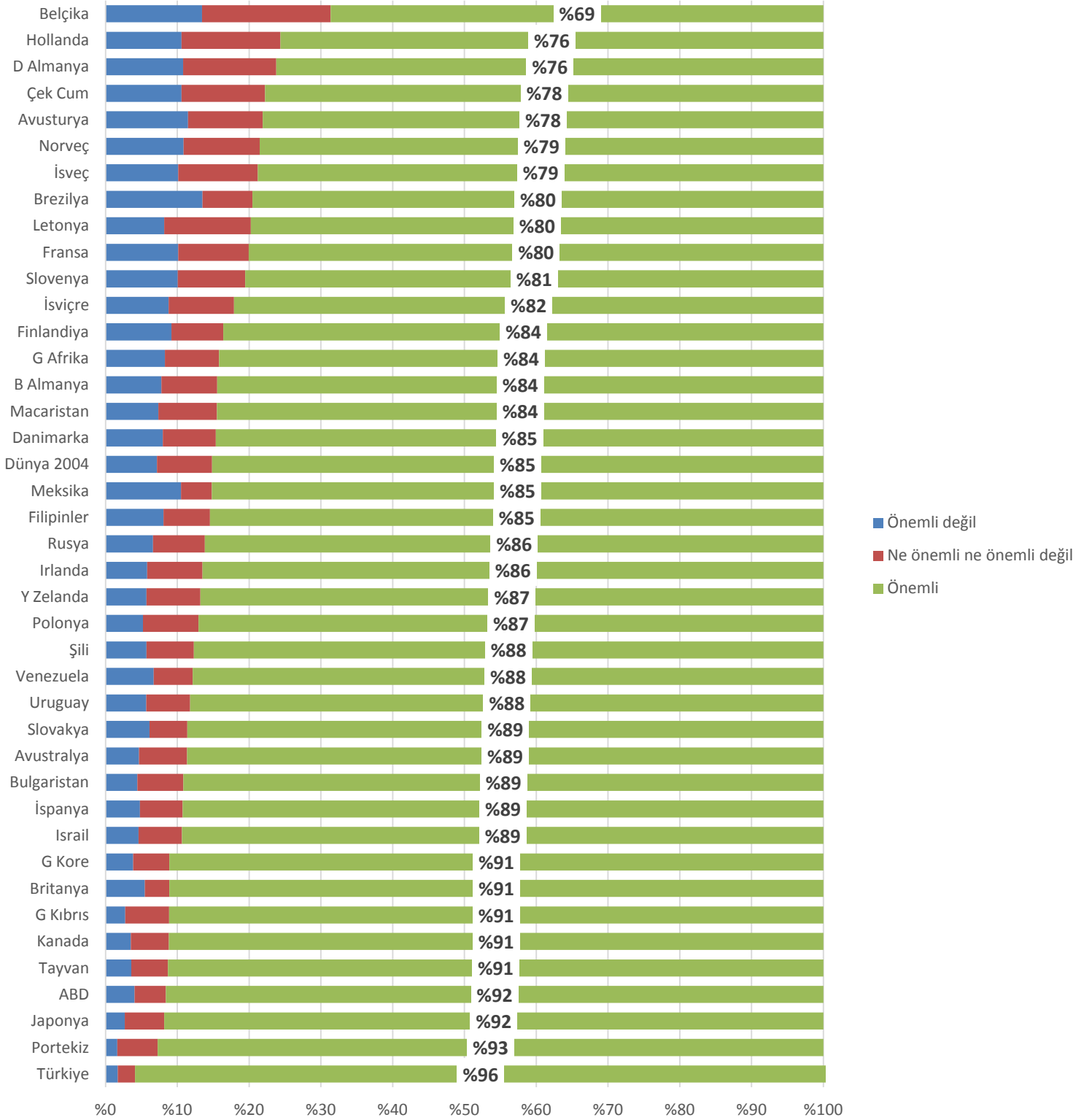
Çizelge 1: İyi vatandaşlık: Her Seçimde Oy Kullanmak

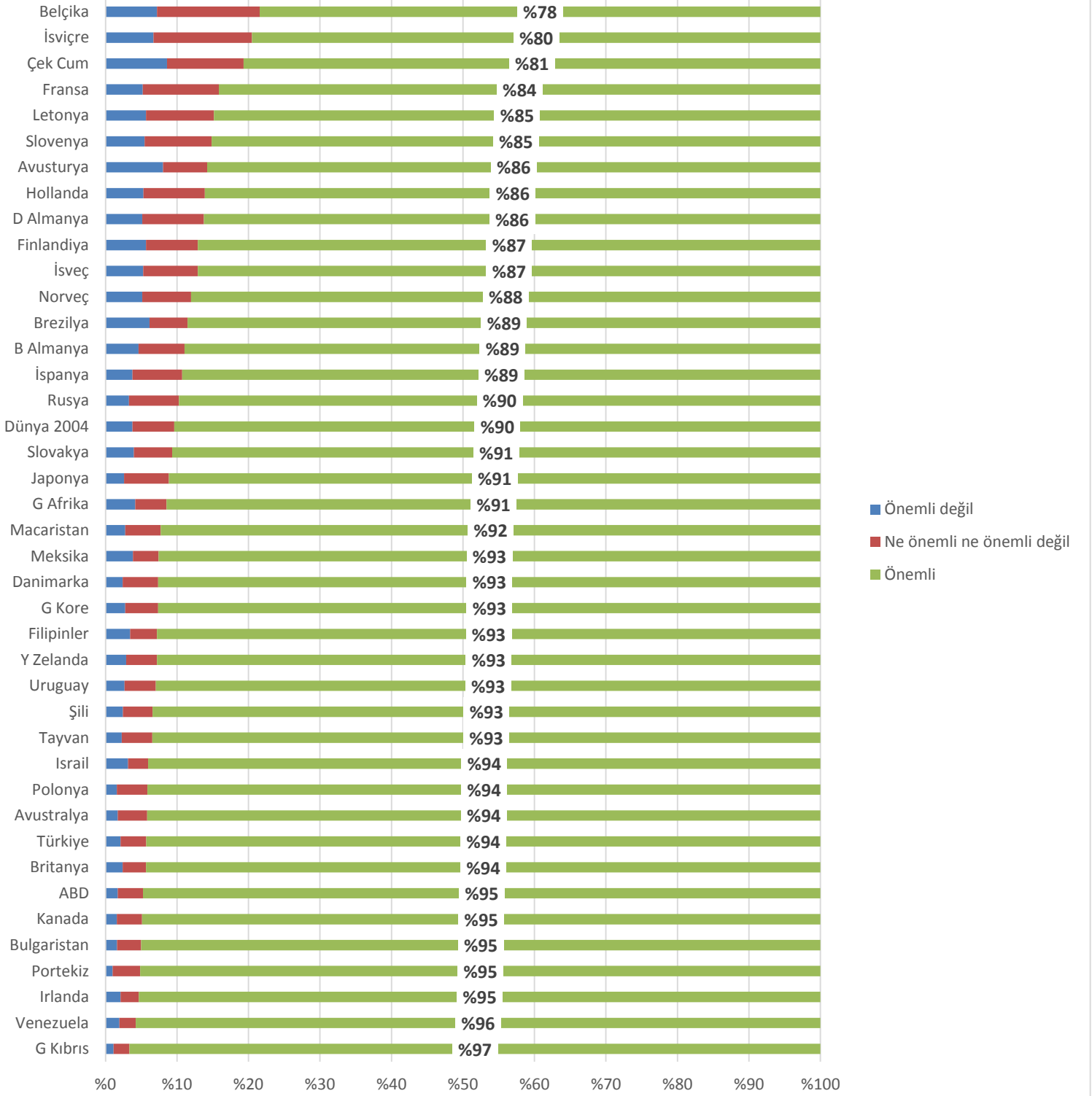
Çizelge 2: İyi Vatandaşlık: Vergi Ödemek

Çizelge 2: İyi Vatandaşlık: Vergi Ödemek

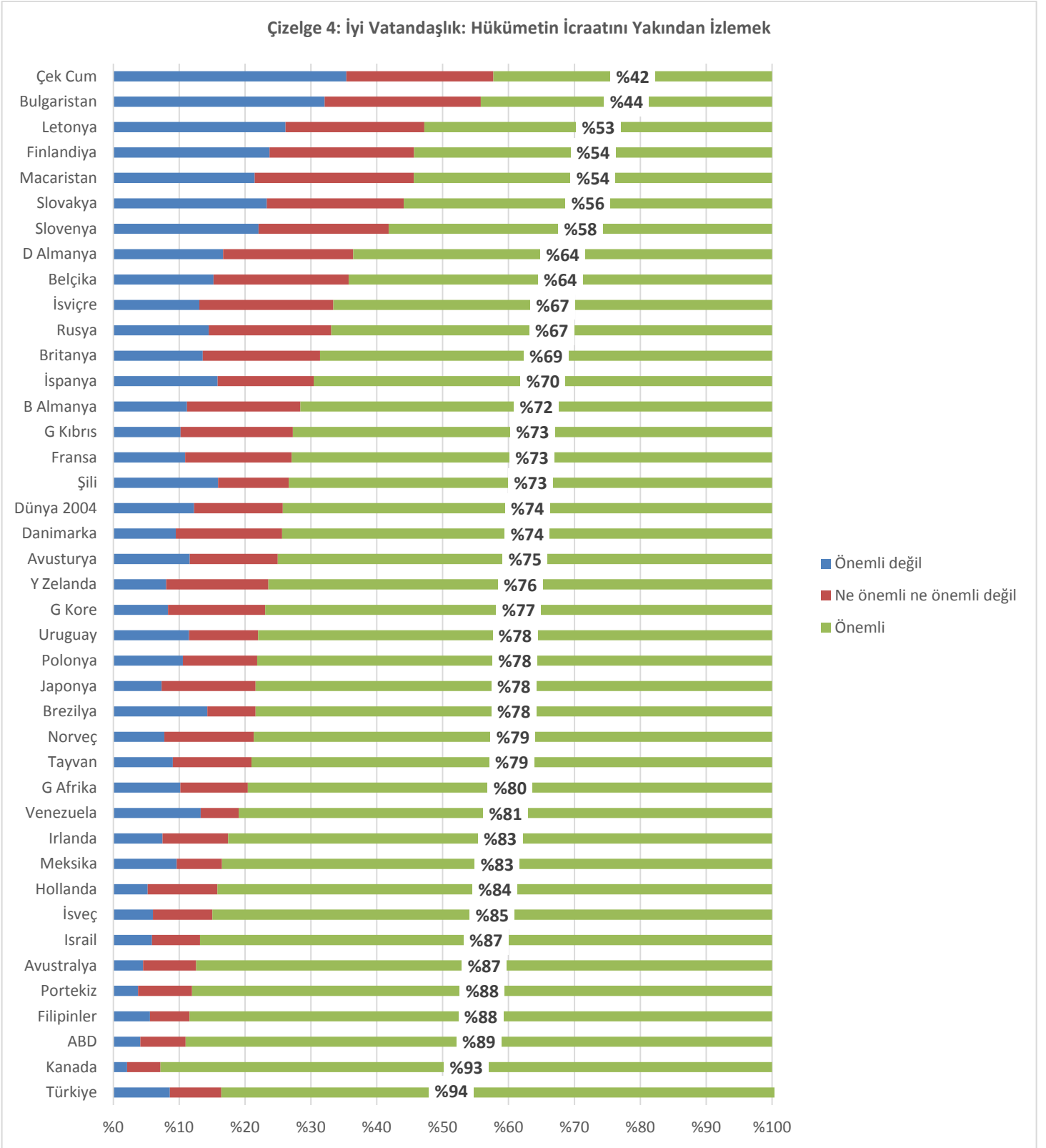

Çizelge 3: İyi Vatandaşlık Kavramı: Her Zaman Yasa ve Yönetmeliklere Uymak

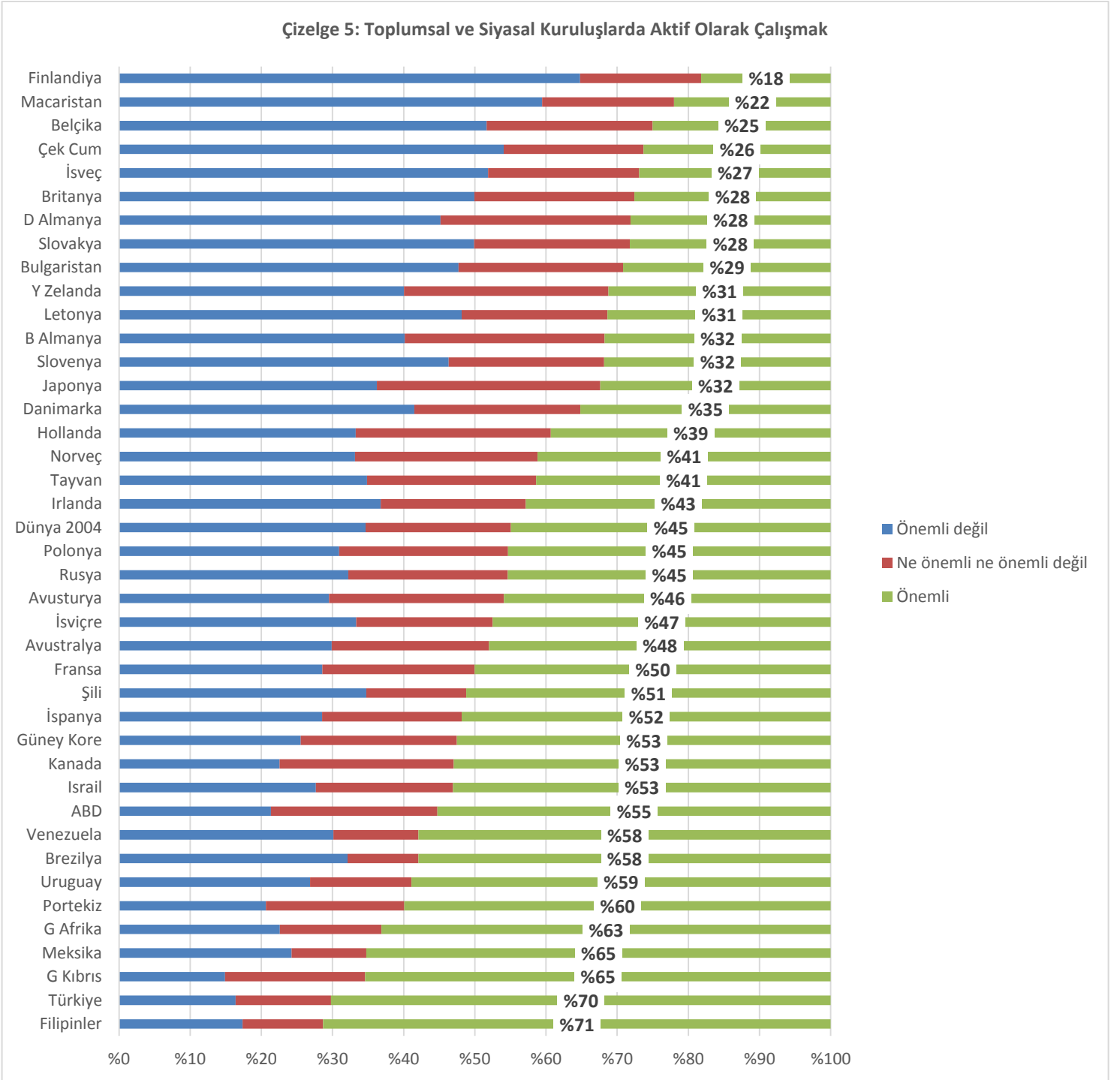
İyi Vatandaşlık Kavramı: Her zaman Yasalara Uymak

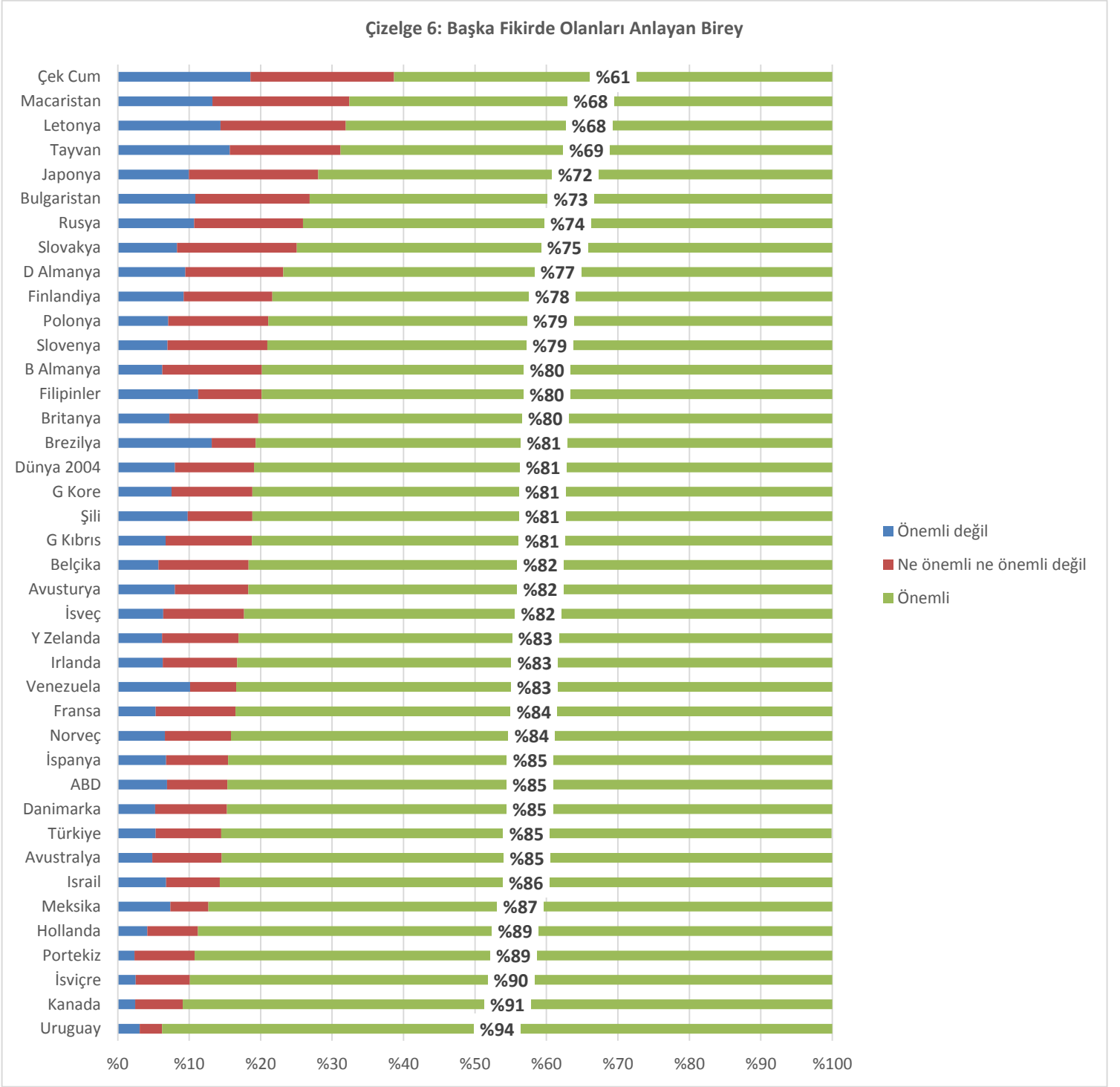
Çizelge 4: İyi Vatandaşlık: Hükümetin İcraatını Yakından İzlemek

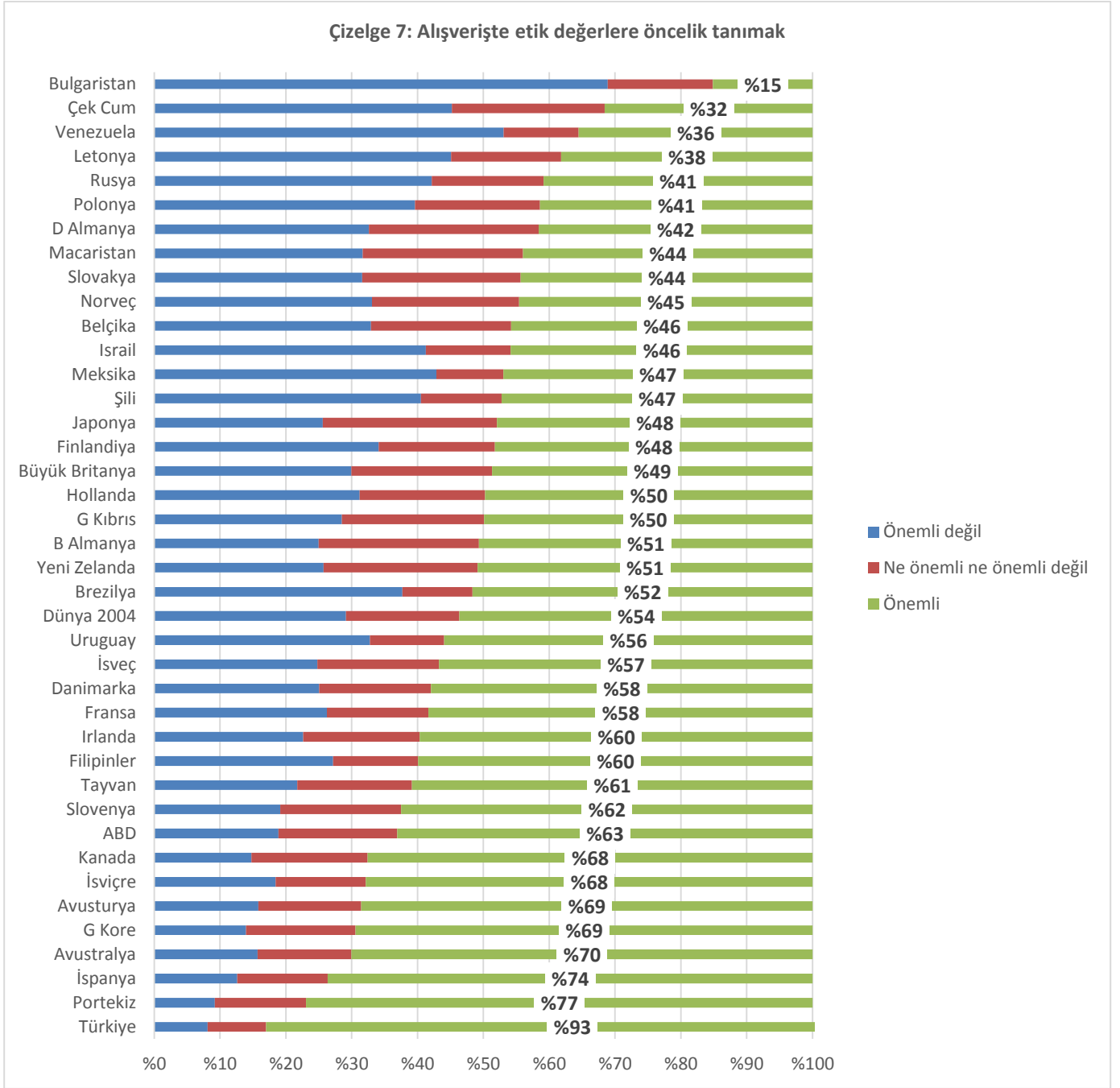
Çizelge 5: Toplumsal ve Siyasal Kuruluşlarda Aktif Olarak Çalışmak

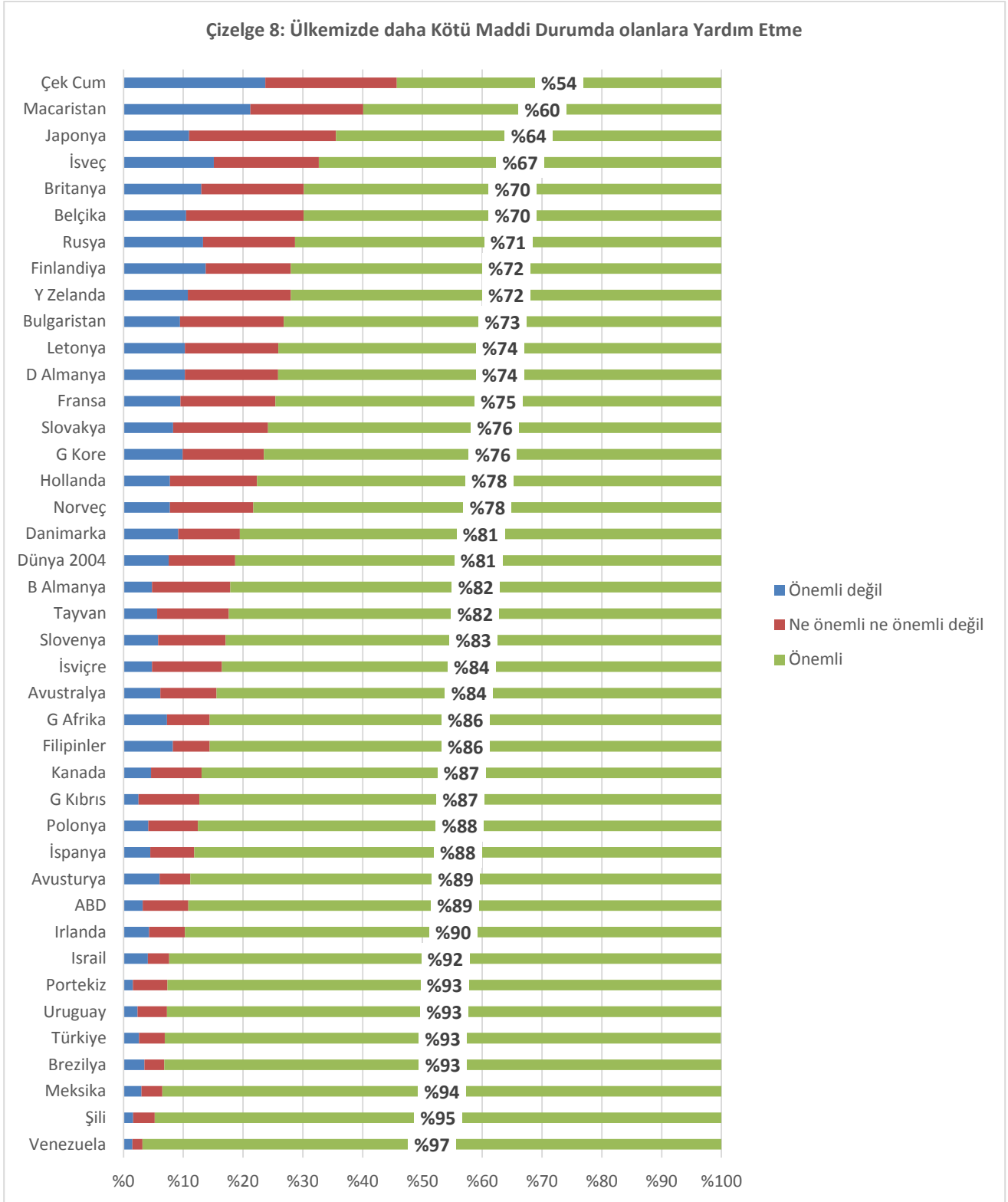
Çizelge 6: Başka Fikirde Olanları Anlayan Birey

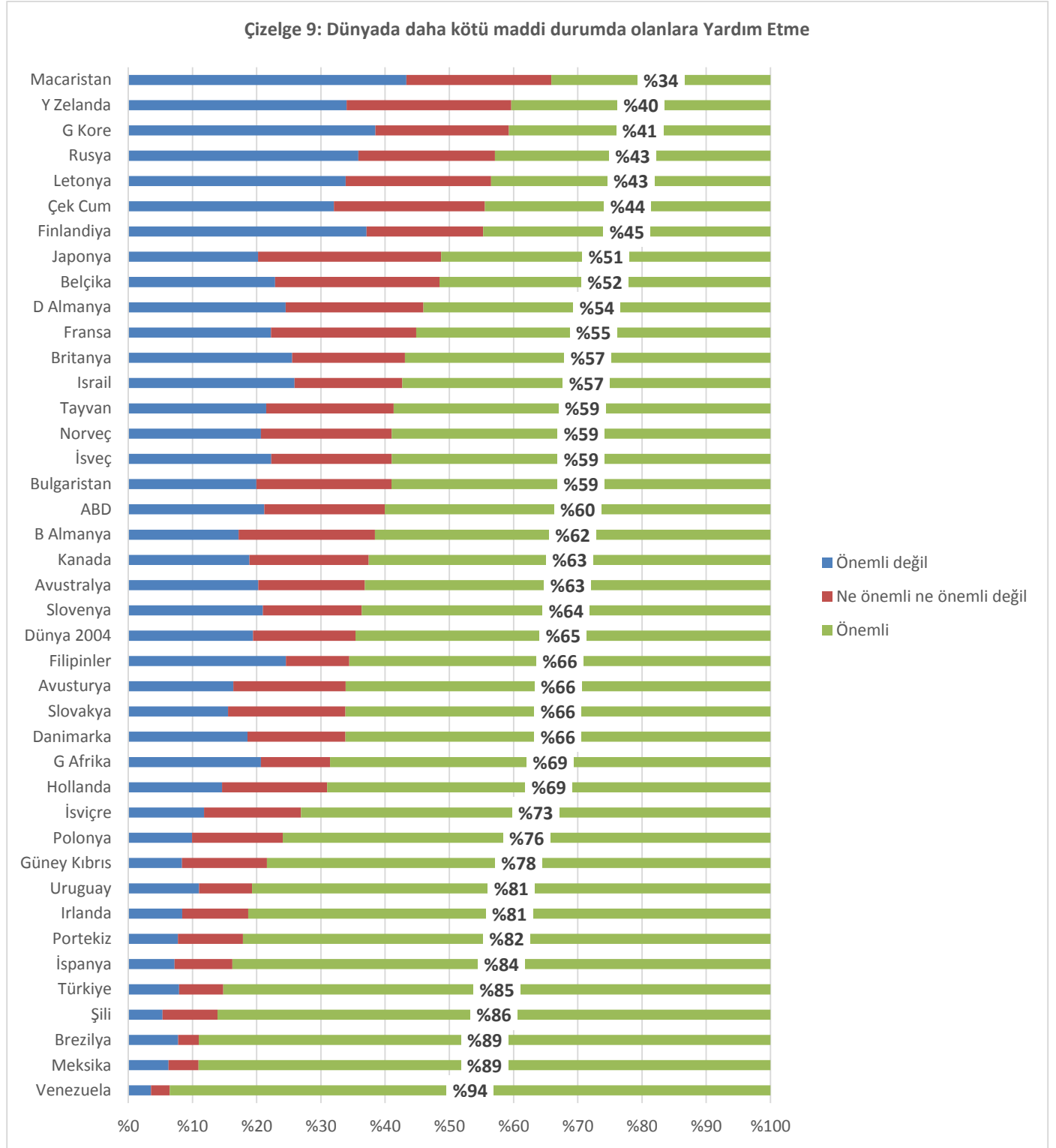
Çizelge 7: Alışverişte etik değerlere öncelik tanımak

Çizelge 8: Ülkemizde daha Kötü Maddi Durumda olanlara Yardım Etme

Çizelge 9: Dünyada daha kötü maddi durumda olanlara Yardım Etme

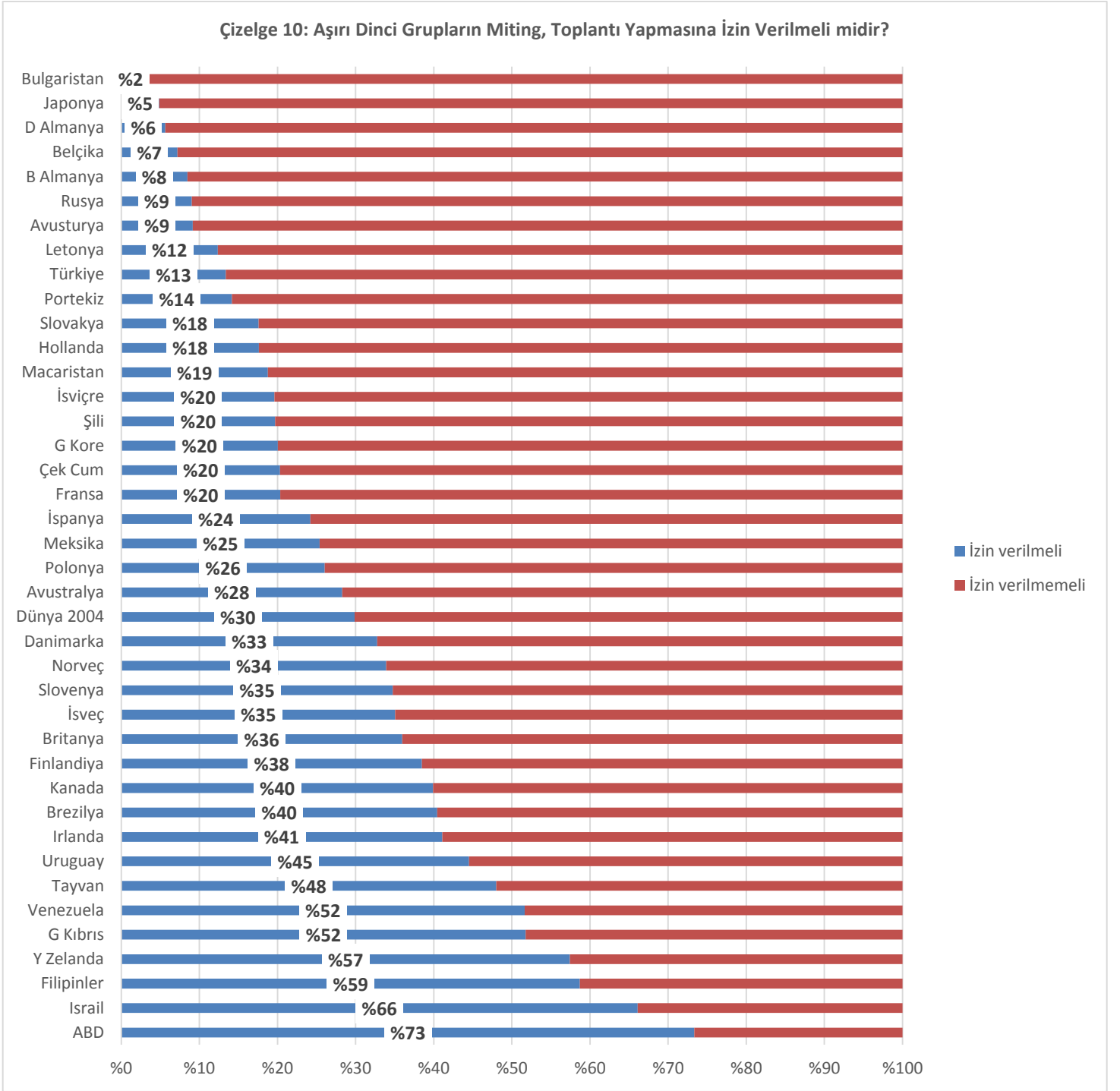

Vatandaşlık: Hoşgörü - Farklı ve muhalif olanlara yönelik düşünceler

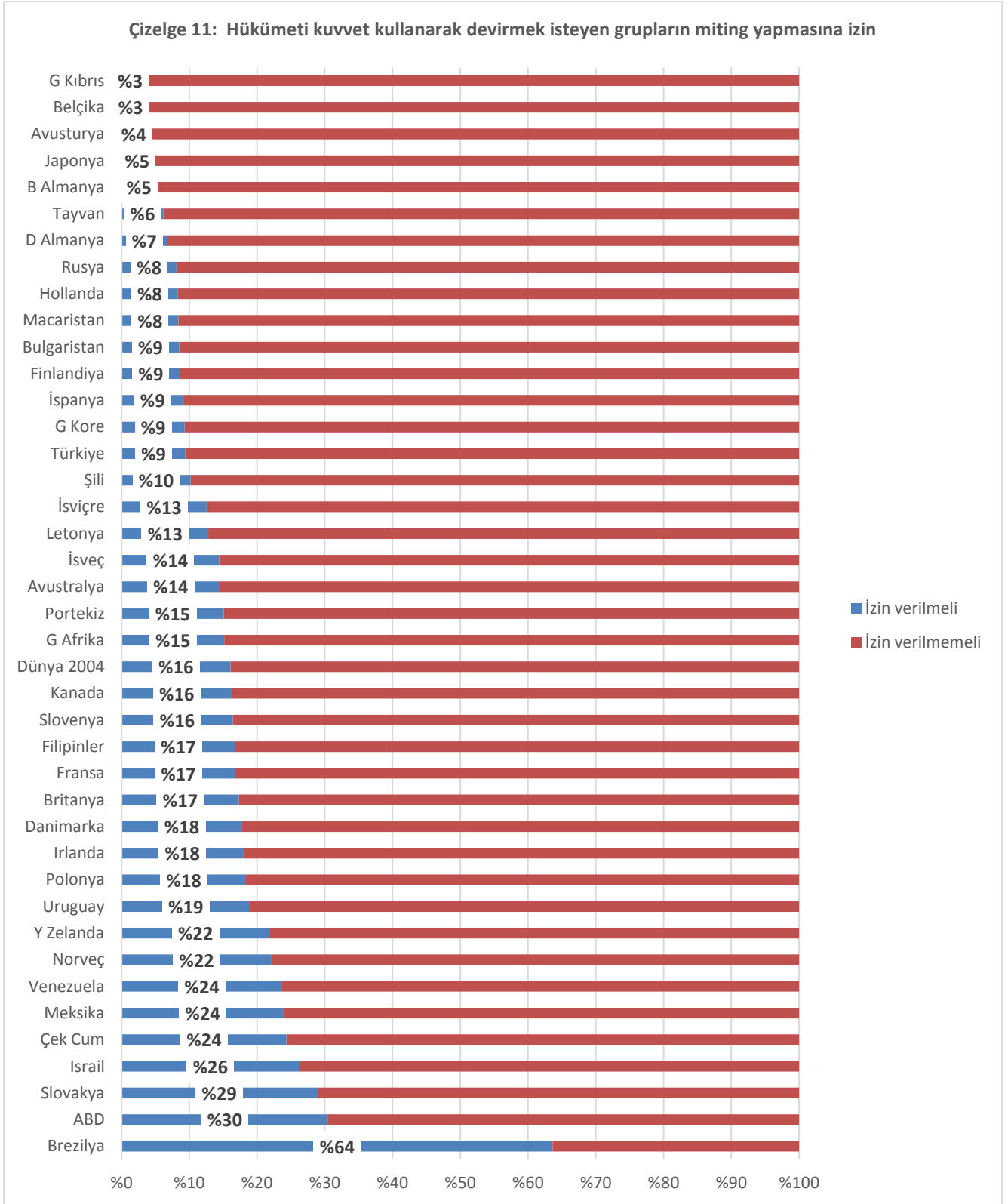
Demokrasinin vatandaşı olan bireylerin farklılıkları doğal, hatta arzu edilir olarak kabul ederek hareket etmek suretiyle çoğulcu bir toplumu ve onun kültürünü mümkün kılacaklarını düşünebiliriz (Sartori, 1976). Bu amaçla farklı ve hatta karşıt görüşte olanları en geniş kitle için en iyi tanımlayabileceğimiz bir kaç soruyu deneklerimize yönelttik. Çeşitli gruplar tanımlayarak deneklerimize bu grupların halka açık toplantılar, mitingler, gösteriler gibi katılma etkinlikleri düzenlemesi konusunda ne düşündüklerini sorduk.

Çizelge 10'daki veriler Türkiye'de ve ISSP üyesi olan devletlerde aşırı dinci grupların halka açık miting veya toplantılar yapmasına izin verilip verilmemesi gerektiği konusunda deneklerimizden aldığımız yanıtlardan oluşmuştur. Bu kez Türkiye'deki deneklerin %68 oranındaki bir çoğunluğu bu tür grupların toplantılarına kesinlikle izin verilmemesi gerektiğini, %18 kadarı ise muhtemelen izin verilmemesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu oranlarla Türkiye, Bulgaristan, Avusturya, Belçika -Flanders, Doğu Almanya ve Şili'nin arkasından, hemen hemen Portekiz'le aynı oranlara sahip olarak ISSP ülkeleri arasında altıncı sırada gelmektedir. Çizelge 11'deki verilere göre de Türkiye'deki deneklerin %75'i hükümeti kuvvet kullanarak devirmek isteyen grupların halka açık toplantı ve miting yapmasına kesinlikle izin verilmemeli derken, böylece izin verilmemesini öneren ISSP ülkeleri arasında da yedinci sırayı almaktadır. Bu kez sıralamada Belçika - Flanders, Avusturya, Hollanda, Şili, Bulgaristan ve Batı Almanya Türkiye'nin önünde sıralanan ülkelerdir. Çizelge 12'deyse herhangi bir ırk veya etnik gruba karşı önyargı besleyenlerin halka açık miting ve toplantı yapmalarına izin verilip verilmemesi sorulduğunda alınan yanıtlar sunulmuştur. Bu kez Türkiye'deki deneklerin %75'i kesinlikle izin verilmemelidir derken, Şili, Bulgaristan, Macaristan ve Portekiz'in arkasından izin verilmesine en fazla karşı duran ISSP üyesi ülkeler arasında beşinci sırada yer almaktadır. Aşırı dincilere izin verilmemesi konusunda %9'la sıralamanın en altında ABD'nin bulunmasının yanı sıra, Britanya ve İskandinav ülkelerinin de her üç soruda da izin verilmemeyi öneren denek oranlarının gayet düşük olduğu görülmektedir. Doğu Avrupa, Latin Amerika ve Güney Avrupa ülkelerinin ve Batı Avrupa'da yirminci yüzyılın ikinci yarısında demokrasiye geçmiş olan ülke vatandaşlarının genellikle bu tür farklı ve tehditkâr gruplara izin vermekten yana olmadıkları, demokrasileri iyice pekişmiş olan ülkelerin ise tersine bu tür gruplara olabildiğince hoşgörülü oldukları dikkat çekicidir.

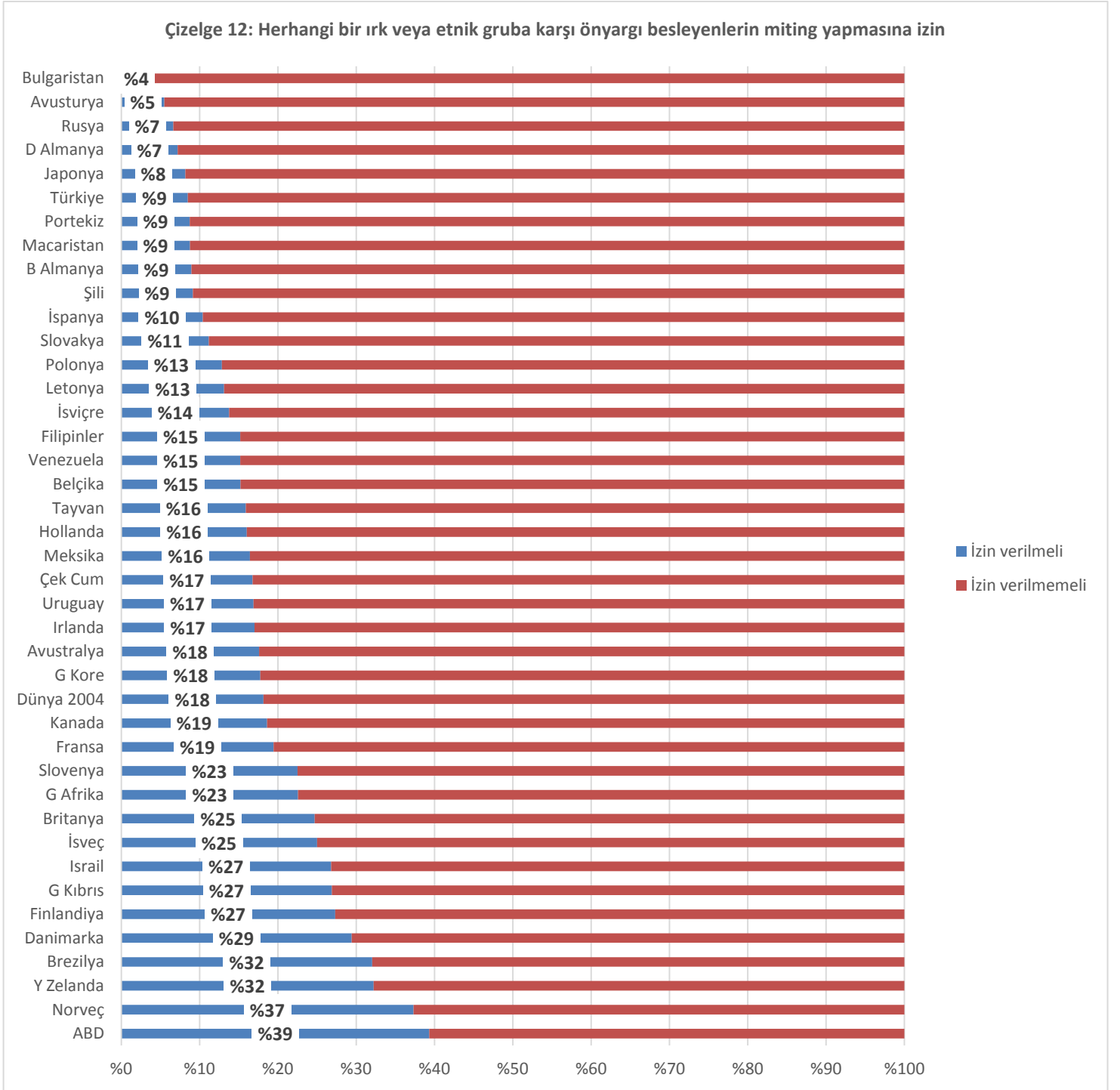
Çizelge 10: Aşırı Dinci Grupların Miting, Toplantı Yapmasına İzin Verilmeli midir?

Çizelge 11: Hükümeti kuvvet kullanarak devirmek isteyen grupların miting yapmasına izin

Çizelge 12: Herhangi bir ırk veya etnik gruba karşı önyargı besleyenlerin miting yapmasına izin

Toplumsal ve Siyasal Etkinlikler

Vatandaşlığın ayrılmaz bir parçası da bireyin içinde yaşadığı toplum ve siyasal topluluğun diğer üyeleri ve devletle kurduğu ilişkilerdir. Deneklerin varsaydığı gibi birey seçimlere katılacak, vergi verecek, toplumsal ve siyasal kuruluşlarda çalışacak ve başkalarına yardım edecektir. Ancak, vatandaşların bu tür etkinliklerde bulunmak için yapacakları bu davranışların etkili sonuçları olacağını varsaymaları gerekir. Bu tür bir tutuma etkinlik duygusu (*efficacy*) adını veriyoruz. O zaman deneklerimizin bu etkileşimlerde bulunmak için yeterli etkinlik duyguları mevcut mudur? Türkiye’de deneklerin toplumsal ve siyasal etkinliklerinin duygularının ne düzeyde olduğunu saptamak için kendilerine bir dizi soru yönelmekle bu önemli duygu ve onun ürettiği saiklerin haritasını da çıkartmak mümkün olacaktır.

Çizelge 13'te toplu dilekçeye imza koyma etkinliğine deneklerin ne ölçüde katıldıklarını gösteren bulgular sergilenmiştir. Türkiye'deki denekler toplu dilekçeye %65 oranında hiç katılmadıklarını belirtirlerken, Filipinler ve Macaristan'ın arkasından bu yolla siyasal hayata en az katılan ISSP üyesi görüntüsü çizmektedirler. Tersine, Yeni Zelanda, Avustralya, Kanada, Fransa gibi ülkelerdeki denekler ise bu tür bir etkinliğe katılmada çok yüksek oranlarla liste başında bulunmaktadırlar. Protesto içeriği gösteren bir etkinlik olan toplu dilekçe Türkiye'de istisnai olarak başvurulmuş bir etkinlik görüntüsü vermektedir. Çizelge 14'te bulguları sunulan verilere göre Türkiye'de belli ürünleri kasıtlı olarak siyasal, etik ya da çevresel nedenlerle satın almak veya bu sebeplerle onları boykot etmek etkinliğinde hiç bulunmadığını ve hiçbir şekilde yapmayacağını söyleyen denek oranı tüm deneklerin üç denekten ikisi mertebesinde (%68). Türkiye, Şili (%86), Bulgaristan (%84), Filipinler (%83) ve onları izleyen Macaristan, Rusya, Polonya, Çek Cumhuriyeti gibi Latin Amerika, Asya ve Doğu Avrupa ülkeleriyle birlikte yine en az protesto mahiyetindeki siyasal katılma eğilimi gösteren ülkelerden birisidir (Çizelge 15). Çizelge 15'te sergilendiği üzere Türkiye’de bir gösteri yürüyüşüne hiç katılmayan ve herhangi bir sebeple de hiç katılmayacağını beyan eden denek oranı (%70) ile Macaristan (%81), Filipinler (%80), Şili (%76), Japonya (%75) ve Polonya'nın (%74) hemen ardından altıncı sıradadır. Çizelge 16'da Türkiye'deki denekler %72 oranında bir siyasal mitinge veya gösteriye hiç katılmadıklarını ve hiçbir şekilde katılmayacaklarını belirtirken, Türkiye’de böylece ISSP ülkeleri arasında Şili (%76) ve Polonya'nın (%75) arkasından üçüncü en az protesto davranışı gösterme eğilimindeki ülke konumundadır.

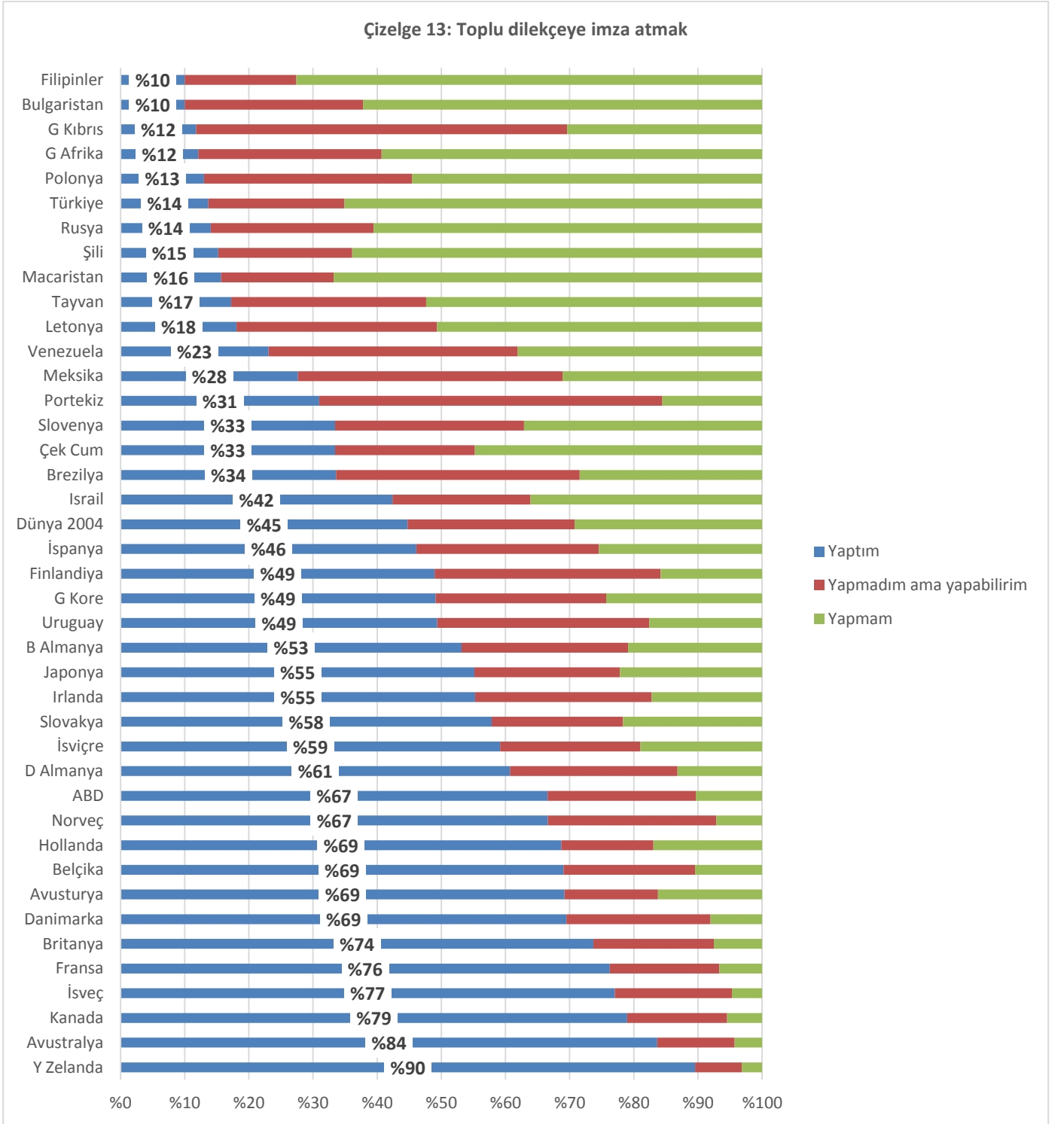
Çizelge 17'de görüş ve fikirlerini ifade etmek için bir politikacıyla veya kamu görevlisiyle temasa geçmek veya temasa geçmek için girişimde bulunup bulunmadıkları sorulduğunda Türkiye'deki deneklerin dörtte üçü (%75) hiç bulunmadıklarını ve hiçbir şekilde de bulunmayacaklarını belirterek ISSP ülkeleri arasında birinci sıraya yükselmişlerdir. Böylece, Türkiye’de protesto içeriği olmayan olağan katılma etkinliklerinden de kaçınma eğiliminde olduğu görülen geniş bir denek kitlesinin mevcudiyetini saptamış bulunuyoruz. Çizelge 18'de sosyal ya da siyasal bir faaliyet için para bağışlamak veya bağış toplamak türünden bir etkinlikte hiç

bulunmadığını ve hiçbir şekilde bulunmayacağını belirten Türkiye'deki denek oranı da %75 ile Macaristan'ın (%73) hemen önünde birinci sıradadır. Ancak ISSP ülkeleri arasında bu iki ülkeyi en yakından takip eden üçüncü ülkenin ise deneklerinin üçte ikisi (%65) aynı yanıtı veren Rusya olduğu görülmektedir. Bu üçlüyü izleyen diğer ülkelerde ise bu yanıtı veren denek oranı %50 ve daha altındadır. Seçimlere katılma dışında en az olağan siyasal katılma eğilimi konusunda Türkiye'nin diğer ISSP ülkelerinin çoğunun epeyce önünde olduğu bir kez daha dikkat çekmektedir.

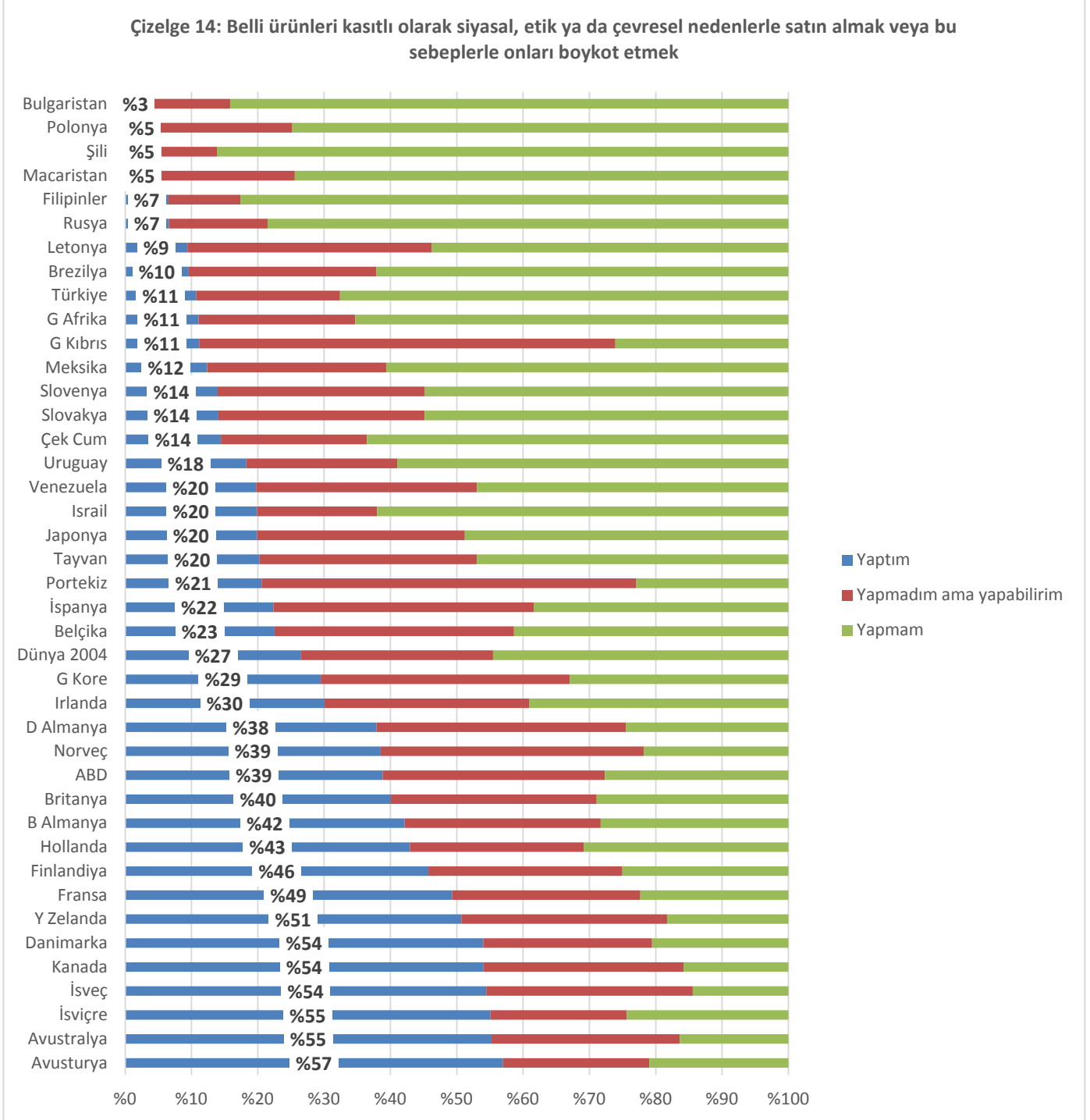
Çizelge 19'da da görüş ve fikirlerini ifade etmek için medya ile temasa geçmek ya da medyada yer almak türünden etkinlikler sorulduğunda alınan yanıtlar gösterilmiştir. Burada da Filipinlerin (%82) ardından Türkiye'deki deneklerin Çek Cumhuriyeti ile birlikte %78 oranıyla ikinci sırada geldikleri görülmektedir. Ancak bu kez Japonya (%74), Şili (%74), Polonya (%73) ve Tayvan (%72) gibi ülkelerin de bir küme olarak Türkiye'ye oldukça yakın oldukları görülmektedir. Bazı kültürlerde medya ve basında yer almak, diğer bakımlardan siyasal ve toplumsal etkinliklerde bulunulsa da, pek arzu edilen bir uygulama değilmiş gibi görünmektedir.

Nihayet, Çizelge 20'de deneklere siyasi görüş ve fikirlerini internette dile getirmek konusundaki uygulama ve eğilimlerine ilişkin yöneltilen soruya verilen yanıtlar görülmektedir. Burada da Türkiye'de dört denekten üçü kadarının (%76) bu tür bir etkinliğe katılmadığı ve hiçbir biçimde katılma eğiliminde olmadığı görülmektedir. Yine Filipinlerin (%90) başı çektiği listede medya ve basın konusundaki bir önceki soruya soruya verilen yanıtlara paralel bir görüntü ortaya çıkmaktadır.

Çizelge 13: Toplu dilekçeye imza atmak

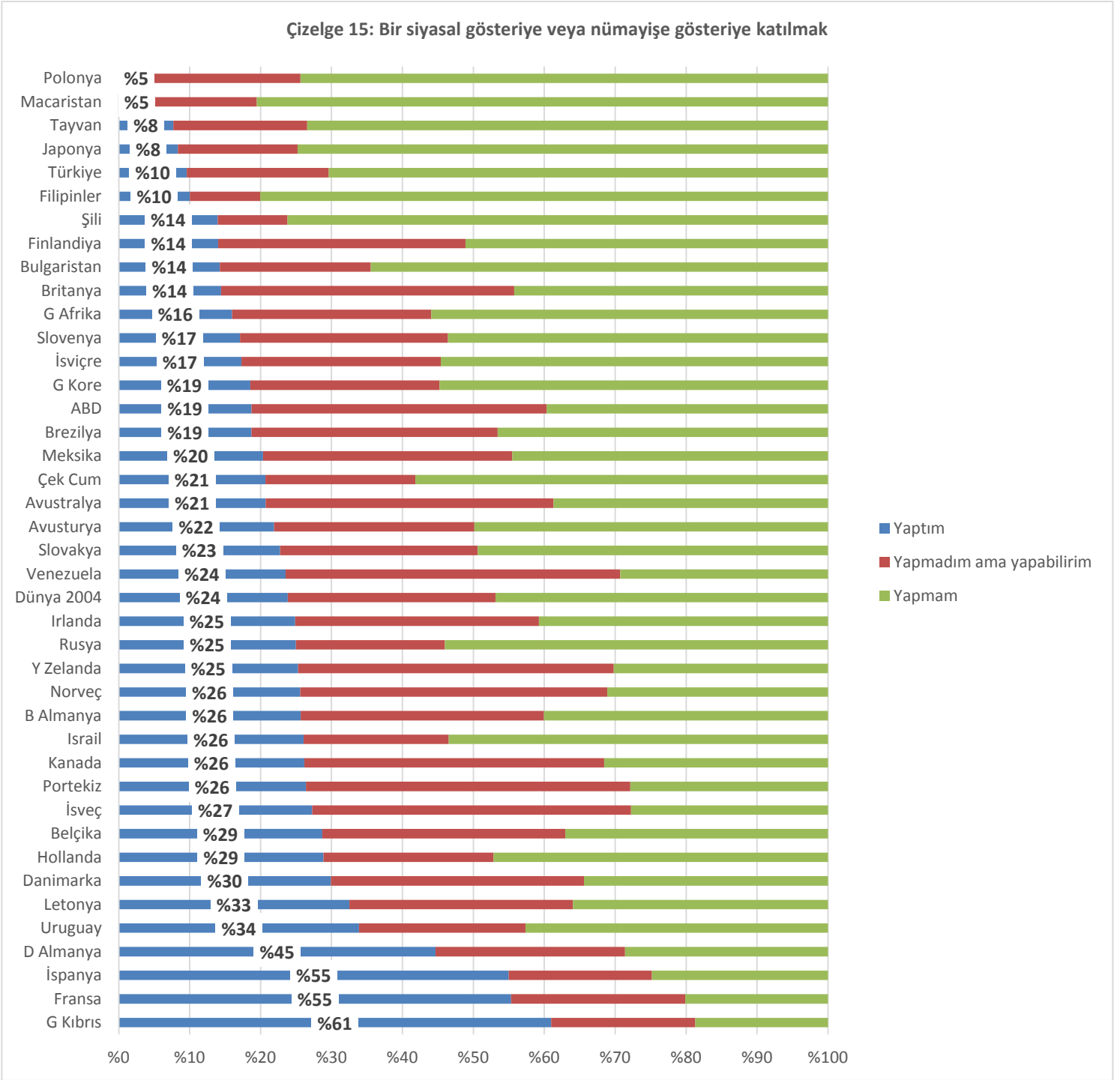

Çizelge 14: Belli ürünleri kasıtlı olarak siyasal, etik ya da çevresel nedenlerle satın almak veya bu sebeplerle onları boykot etmek

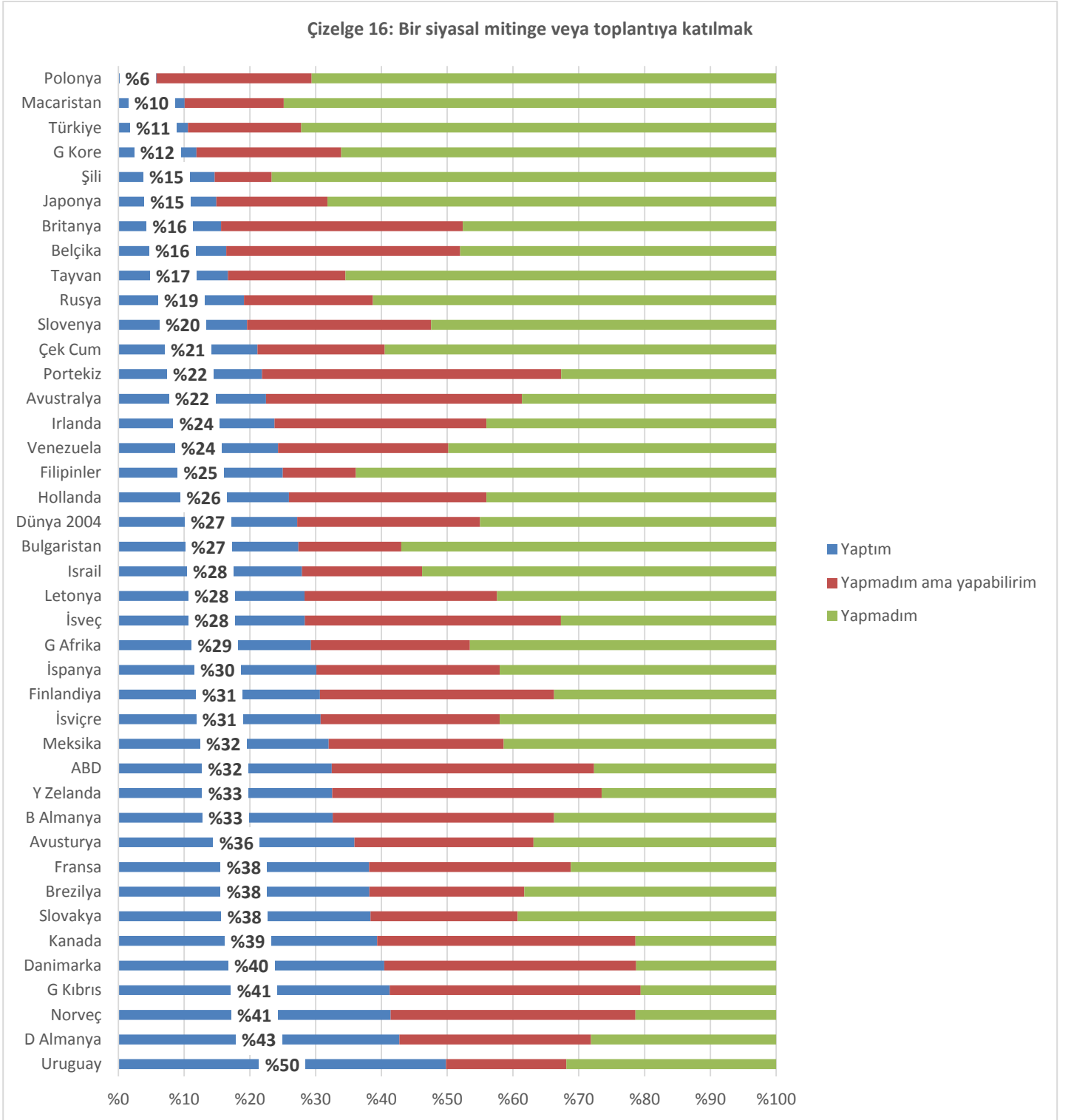

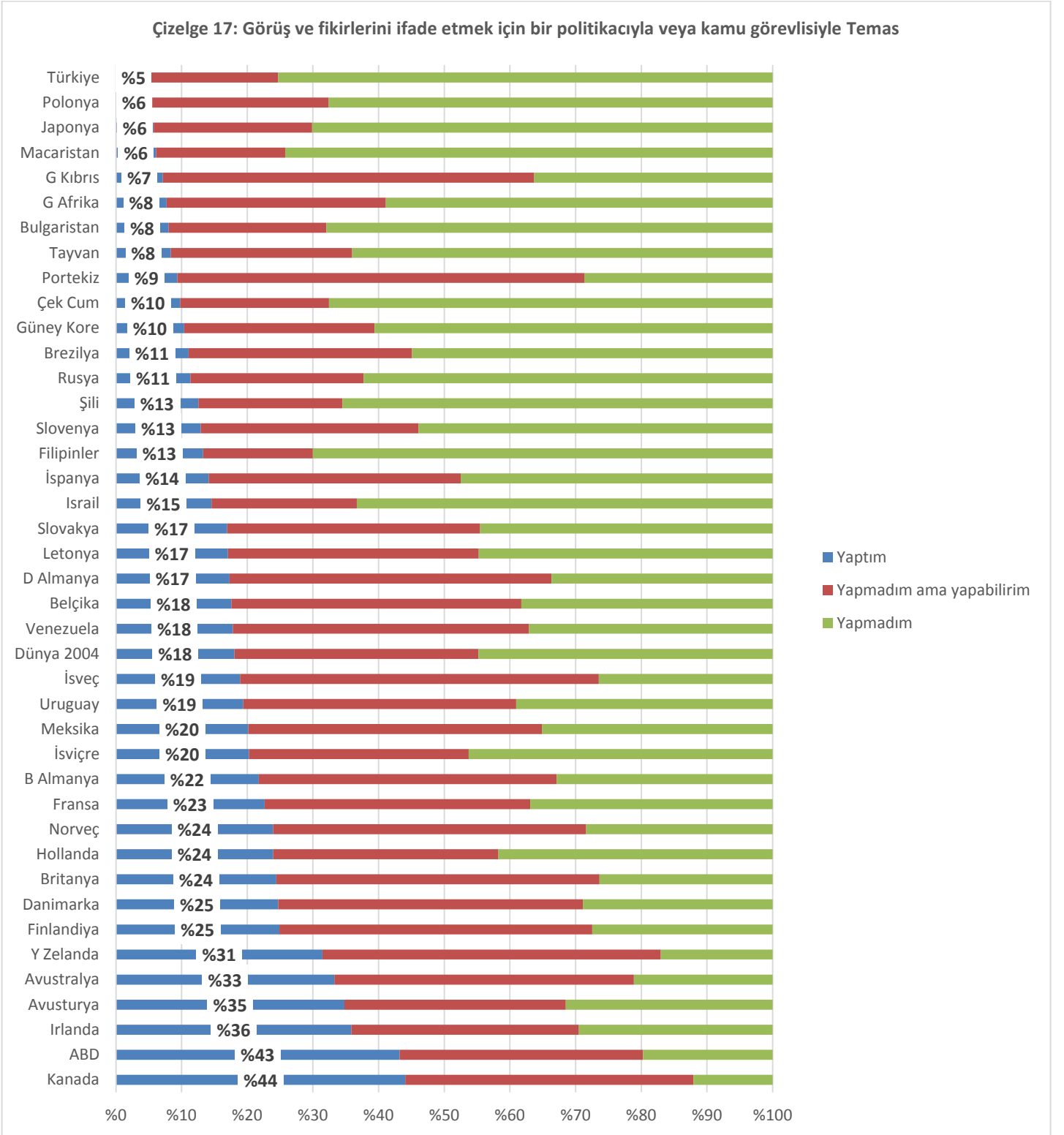
Çizelge 15: Bir siyasal gösteriye veya nümayişe gösteriye katılmak

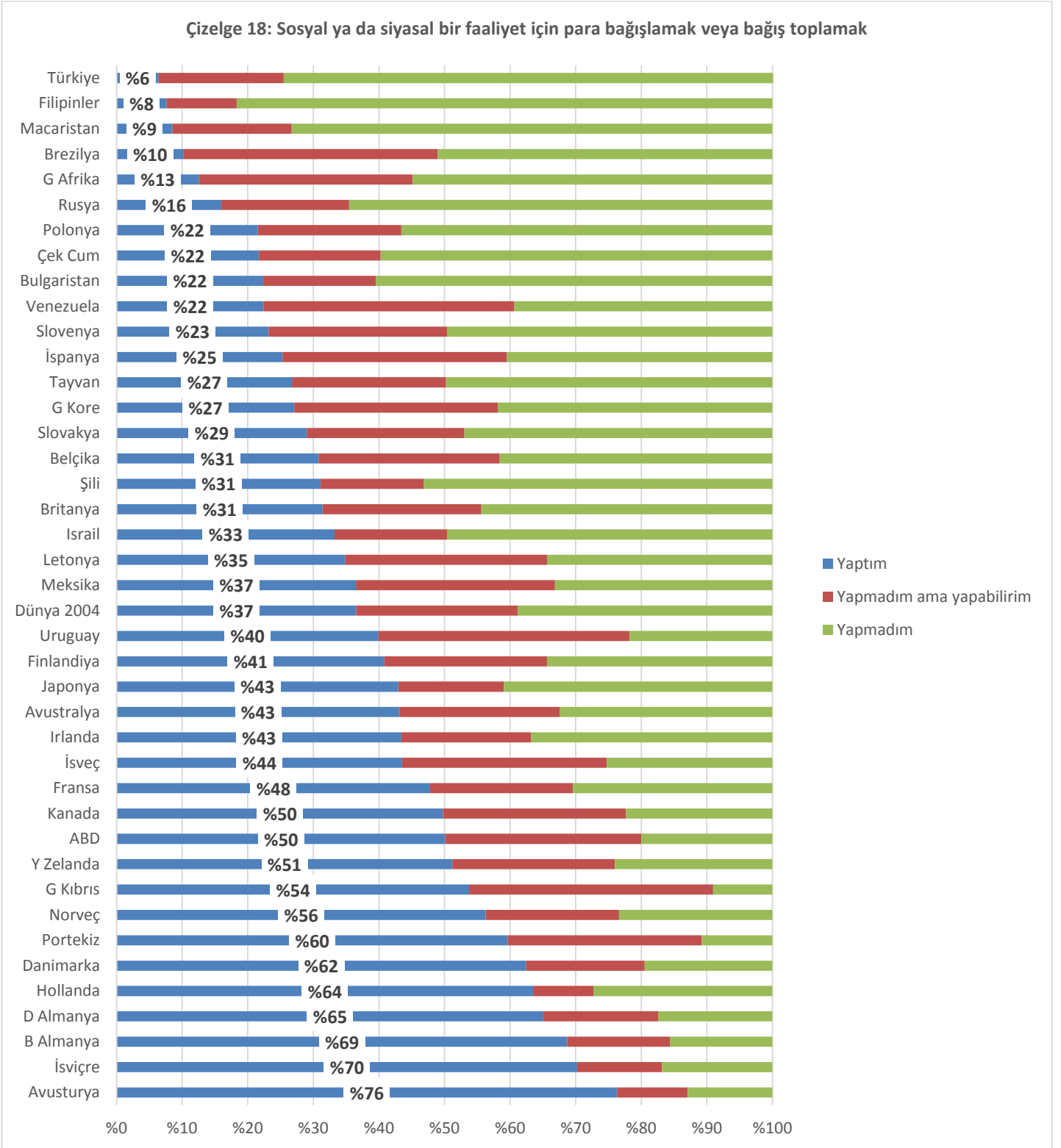
Çizelge 16: Bir siyasal mitinge veya toplantıya katılmak

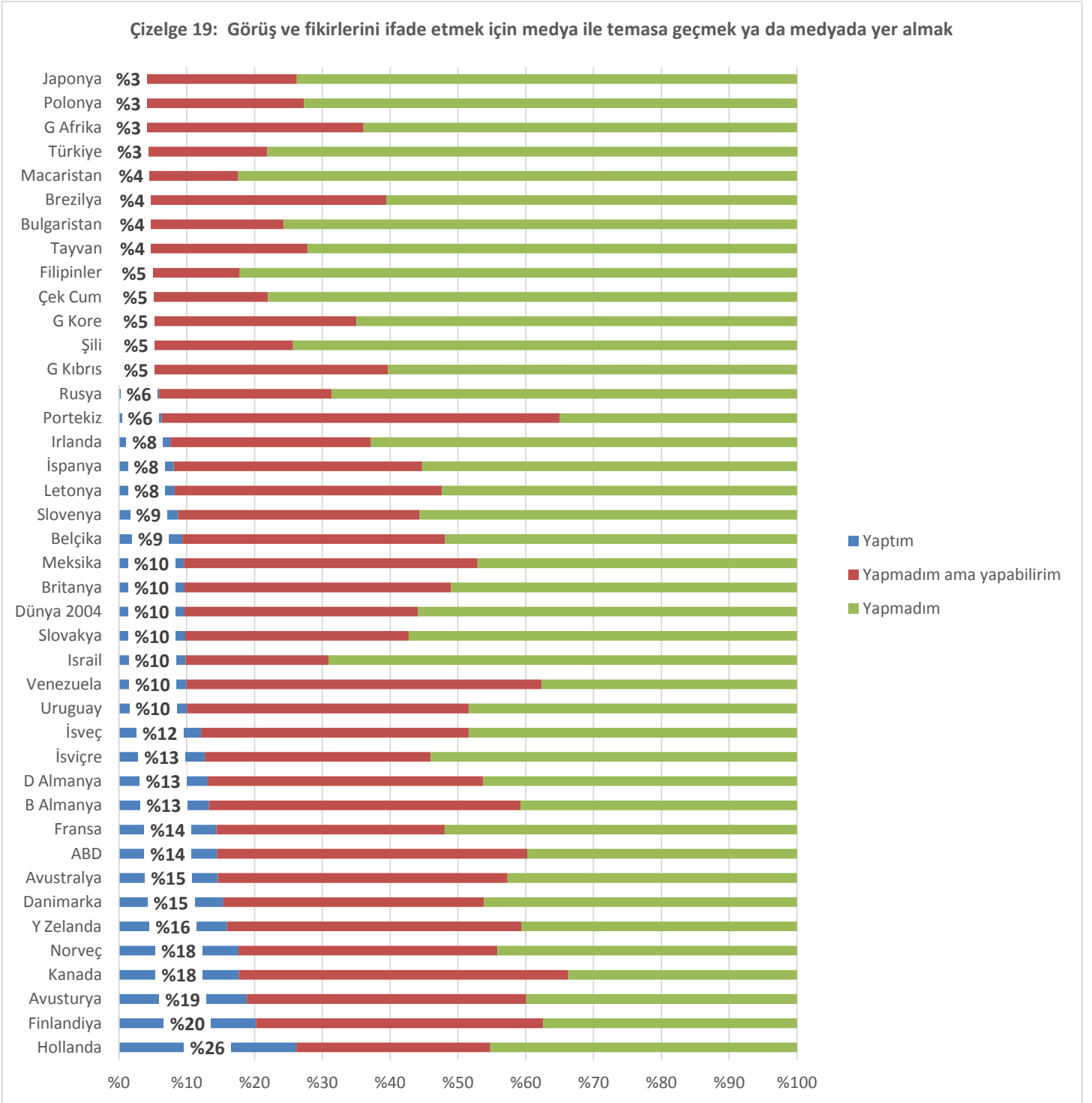
Çizelge 17: Görüş ve fikirlerini ifade etmek için bir politikacıyla veya kamu görevlisiyle Temas

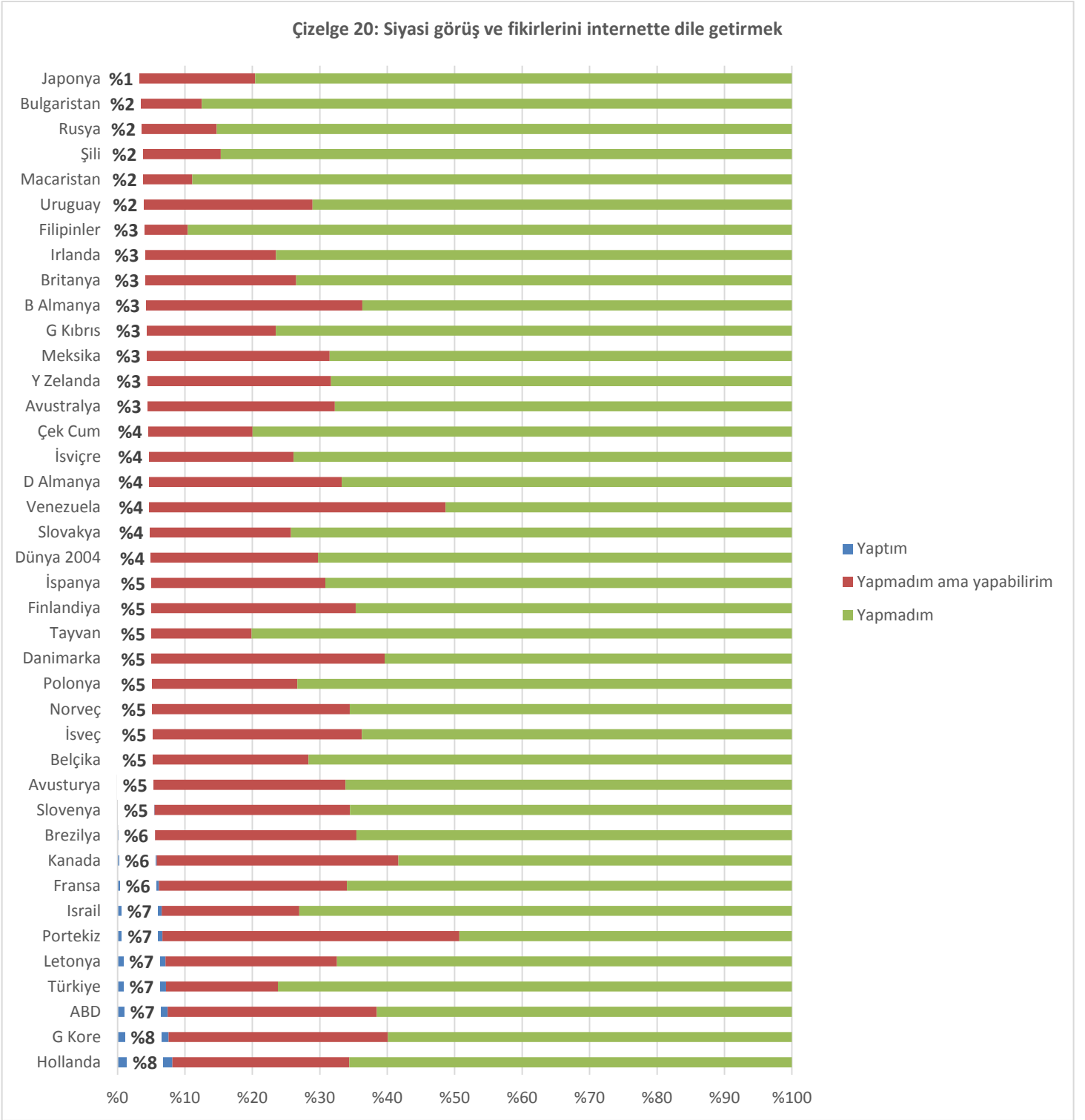
Çizelge 18: Sosyal ya da siyasal bir faaliyet için para bağışlamak veya bağış toplamak

Çizelge 19: Görüş ve fikirlerini ifade etmek için medya ile temasa geçmek ya da medyada yer almak.

Çizelge 20: Siyasi görüş ve fikirlerini internette dile getirmek

Toplumsal ve Siyasal Etkinlik: Başkalarıyla Temas ve Dernekleşme

Toplumsal ve siyasal hayatta etkinlik, haftanın tipik bir iş gününde, deneklerin birlikte yaşadıkları insanlar da dâhil olmak üzere çeşitli kişilerle temasta bulunmak ve toplumsal, ekonomik ve siyasal ilişkiler içerisine girmelerini gerektirmektedir. Bu konuda deneklerimize 2015 yılı başında şu soru yöneltilmiştir: "Haftanın tipik bir iş gününde, birlikte yaşadığınız insanlar da dâhil olmak üzere, ortalama kaç kişiyle iletişim kuruyorsunuz?" Bu soruya alınan yanıtlar Tablo 1'de sunulmuştur.² Burada en sık verilen yanıt 0-4 kişi ile temas edildiğini, ortalama yanıtın ise biraz daha fazla olup 5 -9 kişiden ibaret olduğunu göstermektedir. Geniş bir toplumsal ilişki ağına sahip olan bireylerin çeşitli kuruluş, dernek veya gönüllü girişimlerin üyeleri olacağını, az sayıda kişiyle temas edenlerin ise daha çok akraba, komşu, hemşeri gibi ilksel - geleneksel bağlarla yetinmekte olduklarını düşünebiliriz. Nitekim başka araştırmalardan da Türkiye'de 18 yaşı üzerindeki toplumun %10'undan az bir kesiminin herhangi bir dernek veya kuruluşa üye olduğunun saptandığını bilmekteyiz (Kalaycıoğlu, 2002). Tablo 1'de de görünen tipik bir iş gününde deneklerin %9 kadarının 50 veya daha fazla kişi ile iletişim kurduğudur. Bu iki bulgunun oldukça uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1: Haftanın tipik bir iş gününde, birlikte yaşadığınız insanlar da dâhil olmak üzere, ortalama kaç kişiyle iletişim kuruyorsunuz?

Yanıtlar	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı yüzde
0-4 kişi	401	26,6	27,2	27,2
5-9 kişi	392	26,0	26,6	53,9
10-19 kişi	346	22,9	23,5	77,4
20-49 kişi	201	13,3	13,6	91,0
50 kişi veya daha fazla	133	8,8	9,0	100,0
Toplam	1472	97,6	100,0	
Seçemiyor / Bilmiyor / Cevap Yok	37	2,4		
Toplam	1509	100,0		

Çizelge 21 ilâ 26'yı incelediğimizde siyasal partiden sendikalara, dini kuruluşlardan spor kuruluşlarına ve genel olarak gönüllü kuruluşlara olan üyelik olgusu daha ayrıntılı ve karşılaştırmalı olarak gözlemlenebilmektedir. Türkiye'deki hiçbir siyasal partiye üye olmamış denek oranı (%84), ISSP ülkelerinin tümündeki oran olan %81'e çok yakındır. Bu ortalama ABD ve Amerika kıtasındaki ülkelere göre %20 - 30 daha yüksek olmakla birlikte Avrupa ülkelerine benzer bir düzeydedir (Çizelge 21). Ancak Çizelge 22'de görünen hiç sendikaya üye olmamış denek oranı Türkiye'de %89 iken tüm ISSP üyesi ülkelerinin tümünde bu oran %55 olup Türkiye'ye göre %34 daha düşüktür. Özellikle Finlandiya, Danimarka, İsveç gibi ülkelerde bu oran %10'lu değerlerle ifade edilen düzeydedir. Diğer Avrupa ülkelerinde bu derecede düşük olmamakla birlikte, %55 olan ISSP

² Bu soru ilk kez ISSP Citizenship – 2014 saha taraması sırasında sorulduğundan ISSP Citizenship - 2004 verileriyle karşılaştırma olanağımız bulunmamaktadır.

ortalaması civarında olup Türkiye'nin ortalamasının yarısı düzeyinde veya Türkiye ortalamasından bir hayli daha düşük düzeydedir. Türkiye'de sendika ve sendikacılığın etkisinin hemen hemen hiç kalmamış olmasının ortaya çıkarttığı bu görüntü Türkiye'deki emek piyasasındaki örgütsüzlüğün bir diğer timsali olarak da kabul edilebilir.

Çizelge 23'de sergilenen dini kuruluşlara üyelik konusunda verilen yanıtlarda aynı mahiyette olup Türkiye'de deneklerin %93'ü hiçbir dini kuruluşu üye olmadıklarını belirtmişlerdir. Diğer ISSP üyesi ülkelerin deneklerinin verdiği yanıtlardan bu konuda Türkiye'nin çok farklı bir konumda olduğu anlaşılmaktadır, çünkü Türkiye hariç ISSP üyesi ülkelerde bu kategori yanıtların %51'i düzeyinde olup, neredeyse Türkiye'nin yarısı kadardır. Danimarka, Kanada, Meksika, ABD, Avusturya gibi ülkelere deneklerin %10'u civarı hiçbir dini kuruluşu üye olmadıklarını ifade ederken Bulgaristan, Rusya gibi Doğu Avrupa ülkelerinde bu oranlar Türkiye düzeyinde, Batı Avrupa ülkelerinde ise Türkiye'nin yine yarısı kadardır.

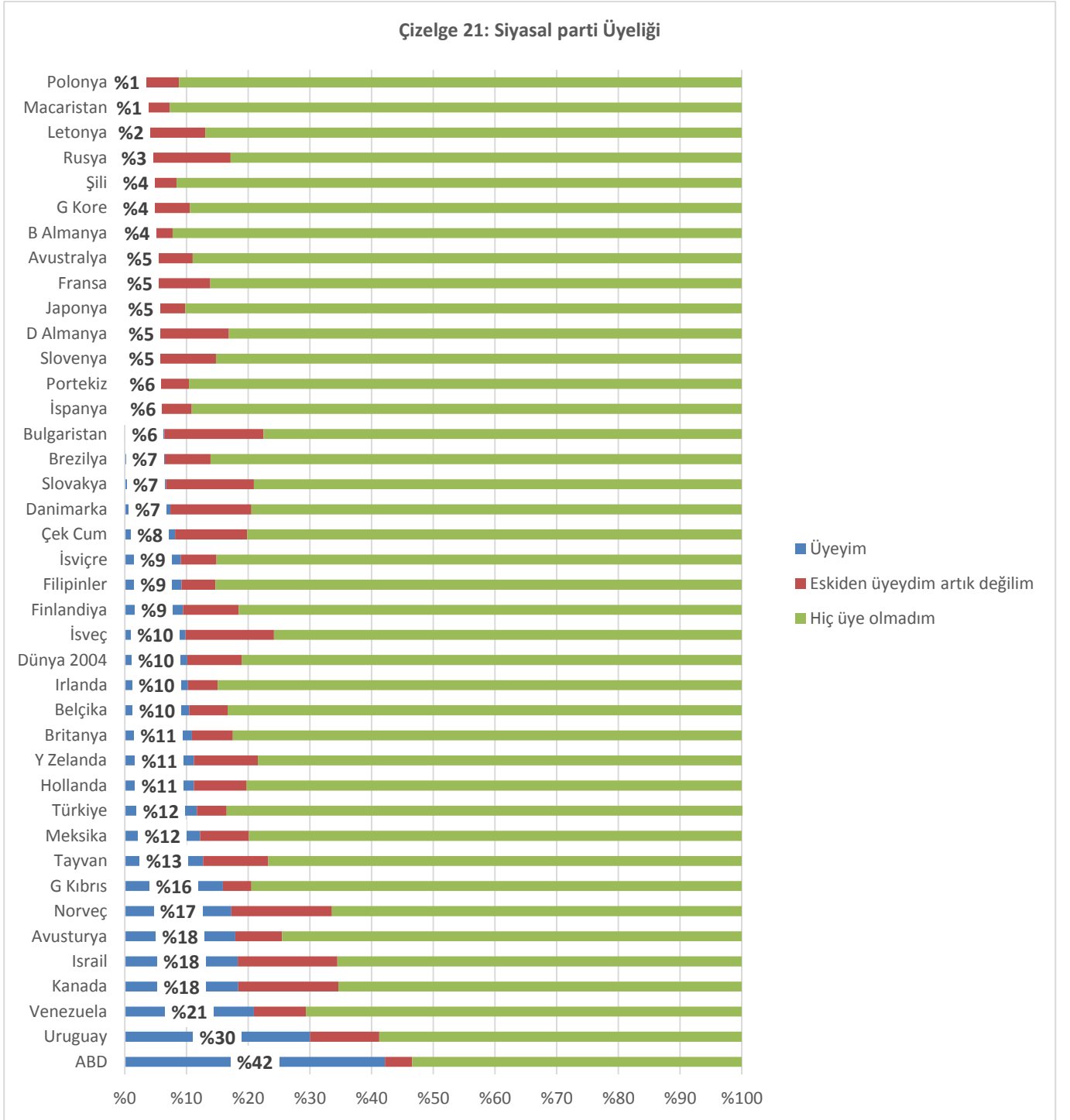
Çizelge 24'te görülebileceği gibi Türkiye'de spor, boş zaman değerlendirme, ya da kültür grubu veya derneğine hiç üye olmadığını belirten denek oranı %88'le tüm ISSP ülkeleri içinde yine üst sıralarda yer almaktadır. Diğer ISSP ülkelerinde aynı konumdaki deneklerin oranı ise ortalama %47 mertebesinde olup, neredeyse Türkiye'deki oranın yarısı kadardır. Yine Bulgaristan, Macaristan, Rusya, Güney Kıbrıs gibi ülkelerde bu oran Türkiye'dekine çok yaklaşmakta, Danimarka, Finlandiya, Norveç, Yeni Zelanda ve Avustralya gibi ülkelerde ise %10 - %25 arasında değişen oranlara kadar inmektedir. Bu bulguların ışığında kültürel alanda Türkiye'de bireylerin dernekleşmesinde bir zafiyet varmış gibi görünmektedir.

Nihayet, tüm diğer gönüllü kuruluşlar sorulduğunda Türkiye'deki deneklerin %2'si kadarı faal üye olduklarını, %2'si kadarı eskiden faal olduklarını ama şimdi üye oldukları halde faal olmadıklarını, %4 kadarı eskiden üye olup şimdi olmadıklarını, geri kalan %91 kadarıysa hiçbir zaman hiçbir gönüllü kuruluşu üye olmadıklarını belirtmişlerdir (Çizelge 25). ISSP ülkesi diğer ülkelerin yanıtlarına bakacak olursak bu oranlar sırasıyla %12, %7, %14 ve %68'tir. Bu oranlar Güney Kıbrıs, Doğu Avrupa ülkeleri ve Latin Amerika'da Türkiye'ye yakın seyrederken, Kuzey Amerika, Okyanusya ve Batı Avrupa'da ISSP ülkeleri ortalamalarının etrafında veya aşağısında bir düzeydedir (Çizelge 25).

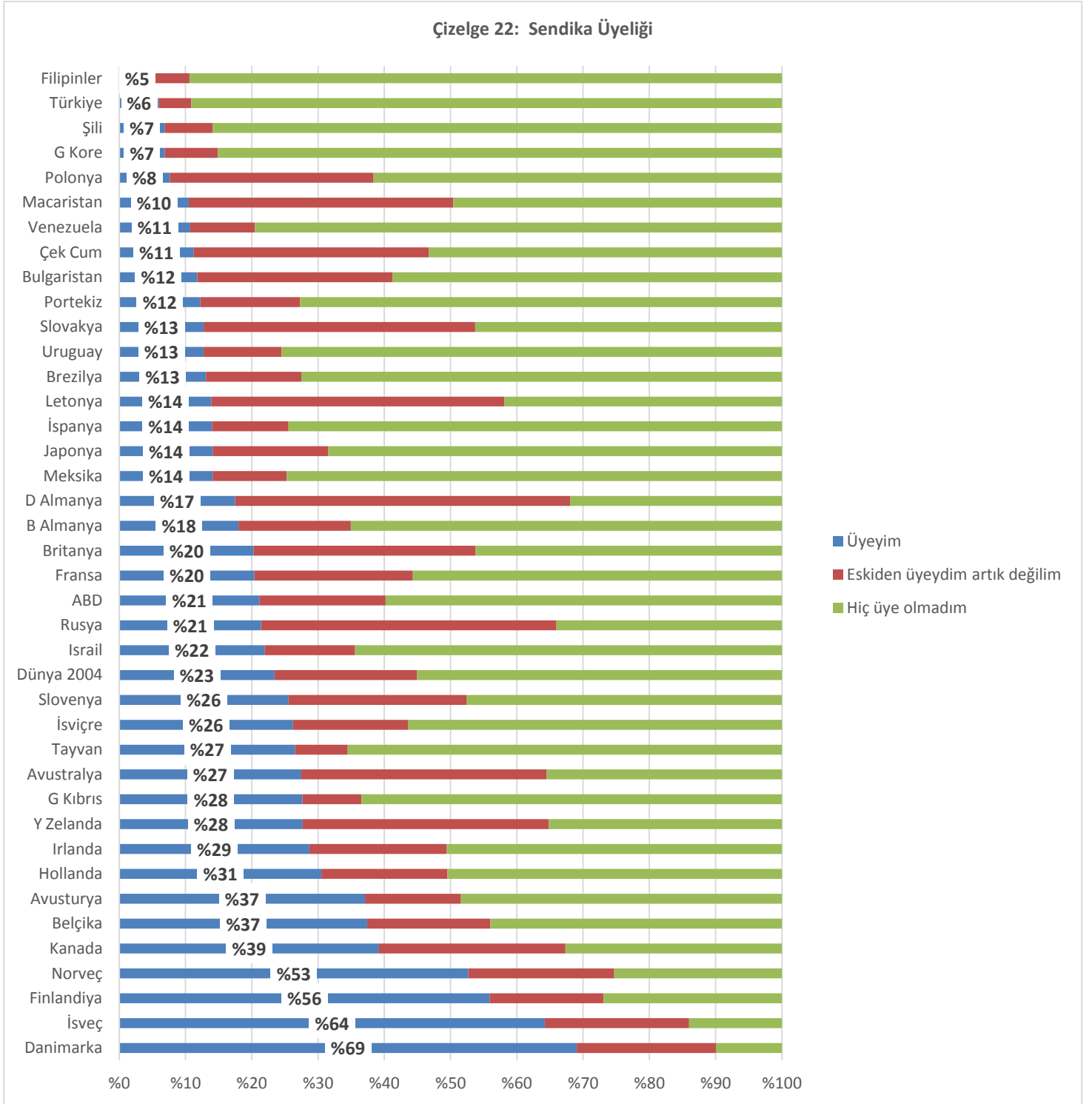
Bu durumda Türkiye'de toplumsal ve siyasal birliklere, gönüllü kuruluş ve derneklere üye olup onlarda faal olan seçmen yaşındaki nüfus sadece tüm seçmen yaşındaki nüfusun % 4 - %8'i arasında bir yerde dururken, hiç üye olmayan denek oranı ise % 90 civarındadır. Bu durumda Türkiye'de vatandaşların toplumsal sermayesinin sosyal ağlar ve temasa dayalı ortaklıklar oluşturma boyutunun oldukça düşük düzeyde olduğunu kabul etmek gerekecektir.

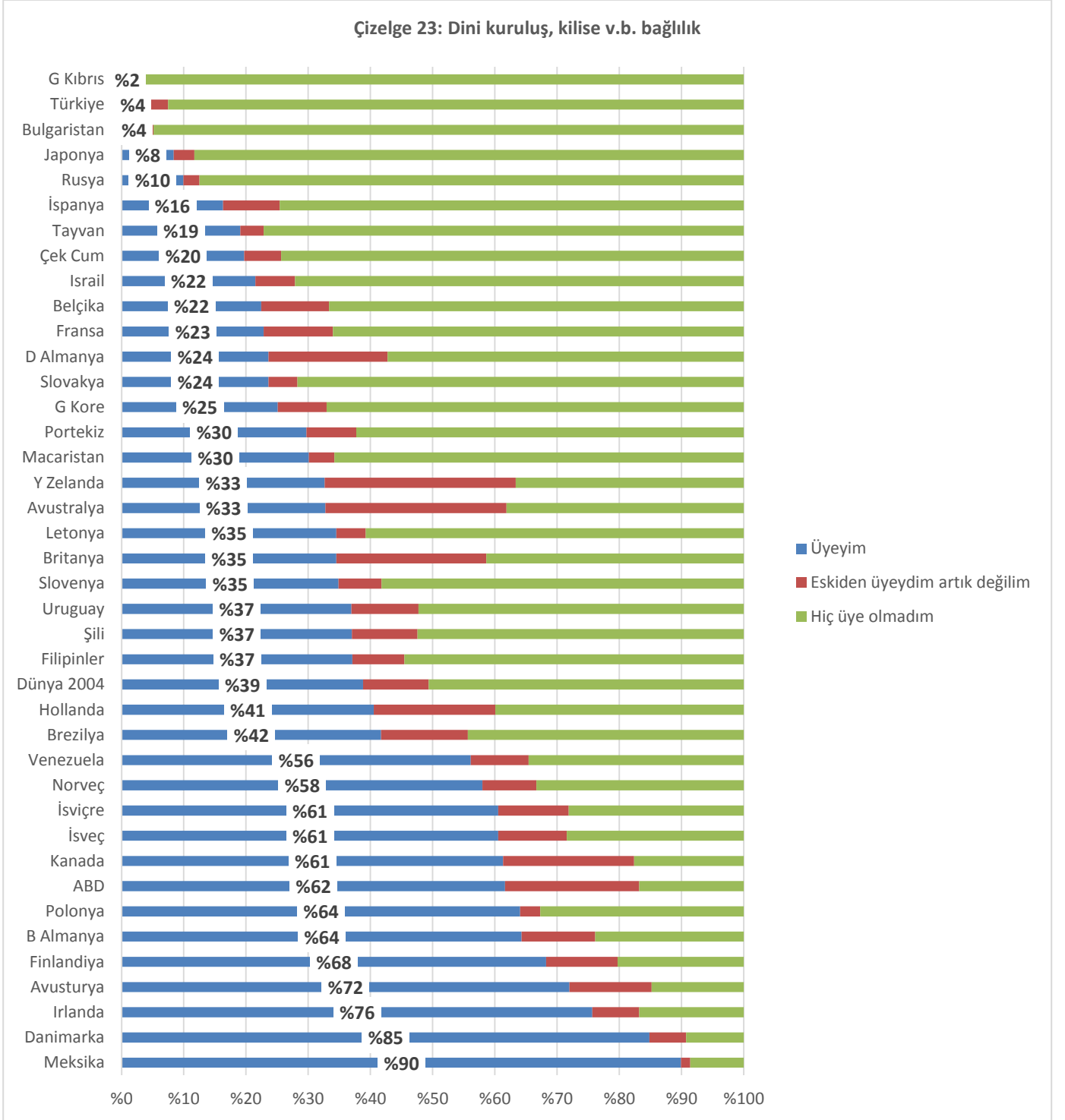
Çizelge 21: Siyasal parti Üyeliği

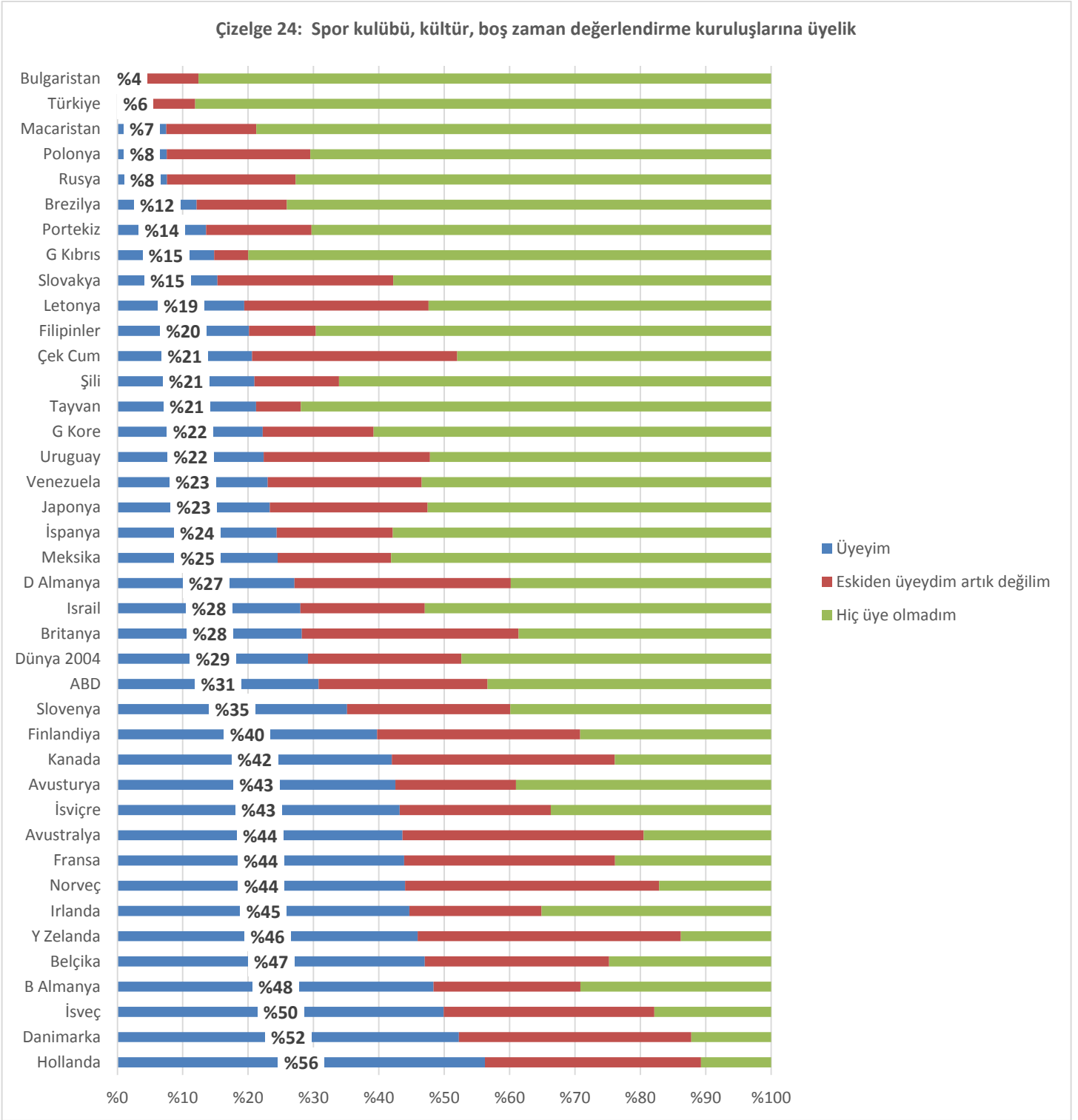
Çizelge 22: Sendika Üyeliği

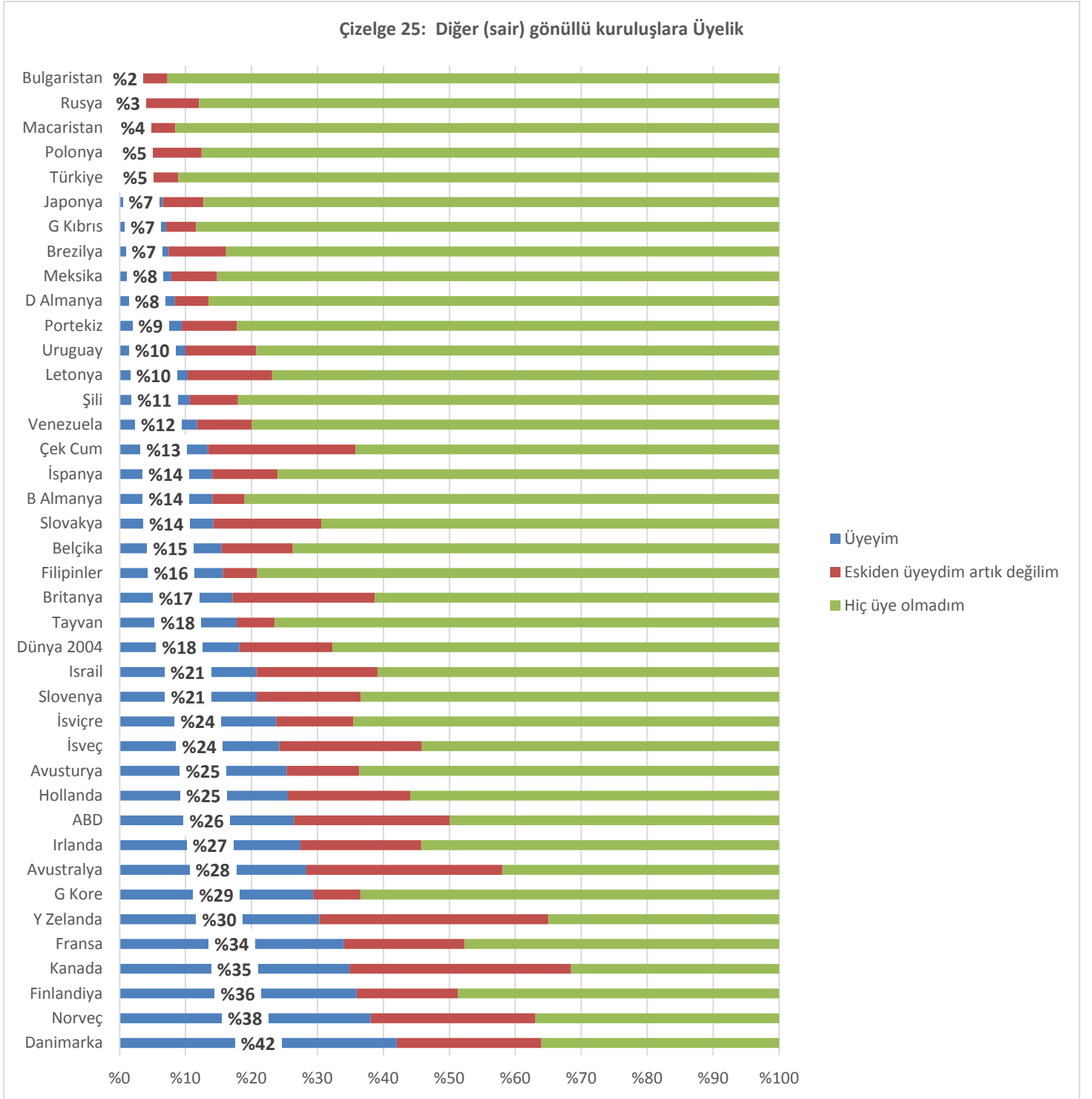
Çizelge 23: Dini kuruluş, kilise v.b. bağlılık

Çizelge 24: Spor kulübü, kültür, boş zaman değerlendirme kuruluşlarına üyelik

Çizelge 25: Diğer (sair) gönüllü kuruluşlara Üyelik

Vatandaşın Hakları

Vatandaşlığın bir siyasal topluluğun üyesi olunmak suretiyle edinilen hakları ve görevleri içerdiği raporumuzun başında sunduğumuz tanımda vurgulanmıştı. Aşağıda bu hakların ISSP ülkelerindeki dağılımını gösteren bulguları Çizelge 26 - 29 ve Tablo 2 - 6'da sunuyoruz.

Deneklerin vatandaşlara ne tür haklar temin edilmesi konusundaki değer, düşünce ve beklentilerini ölçmek için 1'in çok önemsiz 7'nin ise çok önemli olduğuna işaret eden yedi puanlık bir ölçek kullanılmıştır. Buna göre "tüm vatandaşların kendi gereksinimlerini karşılayacak düzeyde bir hayat standardına sahip olması"nın Türkiye'deki deneklerin dörtte üçü kadarı (%76) çok önemli olduğuna işaret etmiştir. Aynı oran geri kalan tüm ISSP üyesi ülkelerde ise %68 düzeyine ulaşmaktadır (Çizelge 26). Bu oranın Britanya ve Anglo - Amerikan ülkelerinde dünyadaki ortalamanın altında kaldığı, Latin Amerika, Asya ve Doğu Avrupa ülkeleriyle İskandinavya'daki ülkelerdeyse Türkiye'deki düzey veya üstüne tırmandığını görmekteyiz (Çizelge 26).

Aynı ölçek azınlık hakları konusunda "seçilmiş olsun olmasın tüm hükümet yetkililerinin azınlıkların haklarına saygı göstermesi ve koruması" hakkında ne düşündükleri sorulduğunda Türkiye'deki deneklerin üçte ikisi kadarının (%65) çok önemli bulunduğunu görüyoruz. Aynı oran geri kalan tüm ISSP üyesi ülkelerde ise %58 düzeyine ulaşmaktadır (Çizelge 27). Latin Amerika'da Uruguay ve Meksika'da bu haklara çok büyük önem atfedilirken, Avrupa ülkelerinde atfedilen önem Türkiye düzeyinde seyretmektedir. Güney Kıbrıs (%45), Belçika -Flanders (%42), İsviçre (%48) ve Kanada (%48) gibi önemli azınlıkları ve çoğulcu bir kültürel ve siyasal yapısı olan ülkelerde bu oranın hem Türkiye'den hem de ISSP ortalamasından daha düşük olması ilginçtir (Çizelge 27).

"Kamusal karar verme süreçlerine katılabilmesi için halka daha fazla olanak sağlanması" konusunda aynı ölçek kullanıldığında da Türkiye'deki deneklerin %59'u bu hususu çok önemli bulurken, bu oran diğer ISSP ülkelerinde ortalama olarak %54 düzeyindedir (Çizelge 28). Uruguay, Venezuela, Brezilya, Şili gibi Latin Amerika ülkelerinde %70'in üzerinde denek tarafından çok önemli bulunan bu husus Finlandiya, Norveç, Hollanda gibi ülkelerde ancak %40'larda kalan denek oranları tarafından çok önemli görülmektedir (Çizelge 28). Burada kamusal kararlara katılma uygulamasında sorun olmayan ülkelerde bu konuya fazla önem atfedilmezken, bu konuda sorun olan ülkelerde bu hususa daha fazla vurgu yapıldığının görüldüğü düşünülebilir.

" Vatandaşların, hükümetin icraatına muhalif olduklarında, sivil itaatsizlik eylemlerine katılabilmesi"ni çok önemli addeden denek oranı Türkiye'de %37'ye ulaşırken bu oran diğer ISSP üyesi ülkeler için %29 mertebesinde kalmaktadır (Çizelge 29). Bu konuda Bulgaristan (%61) ve Filipinler (%51) listenin en üst sırasında yer alırken, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da kolay uygulanabilen ve siyasal otoriterler tarafından büyük tepki verilmeyen bu tür katılma etkinliklerine atfedilen çok önemli niteliği yüzde 10 -25 bandında kalmaktadır (Çizelge 29).

Daha önce ISSP tarafından hiç uygulanmamış ama bu kez sorulmuş olan sorularla beş tane daha konuda vatandaşların hakları hakkında deneklerin fikir ve görüşlerini saptamaya çalışmış bulunuyoruz. Bunlardan ilkinde "koşullar ne olursa olsun, devletin demokratik haklara saygı göstermesi"ne deneklerin verdiği önemi sorduk. Aşağıda Tablo 2'de sergilenen bulgulara göre

deneklerin onda altısı kadarı (%57) hakların korunmasının çok önemli olduğunu belirtmiştir. Bu aynı zamanda ölçeğin en sık tekrarlanan (modal) değeri olup, aritmetik ortalama da 6 civarındadır.³

"Ağır suçlardan hüküm giymiş olanların vatandaşlık haklarını kaybetmesi" konusundaysa Türkiye'deki deneklerin üçte birisi kadarı (%32) bu hususu çok önemli bulduğunu ifade etmiştir (Tablo 3). Burada da en sık tekrarlanan (modal) değer en yüksek puan olan 7 olup, aritmetik ortalama da 5 civarındadır. Bu yanıtta Türkiye'deki deneklerde daha az özgürlükçü veya daha az liberal bir siyasal tutumun egemen olduğu görülmektedir.

"Ülkenin vatandaşı olmayan fakat uzun zamandır o ülkede yaşayanların, genel seçimlerde oy kullanma haklarının olması"nı çok önemli bulan denek oranı ise yine üç denekten birisi oranında olup (%33) ölçeğin en sık tekrarlanan (modal) değeri 7, aritmetik ortalaması da yine 5 civarındadır (Tablo 4). Bu yanıtlar da Türkiye'de diğer ISSP ülkelerine oranla daha az özgürlükçü bir eğilimin varlığına işaret etmektedir.

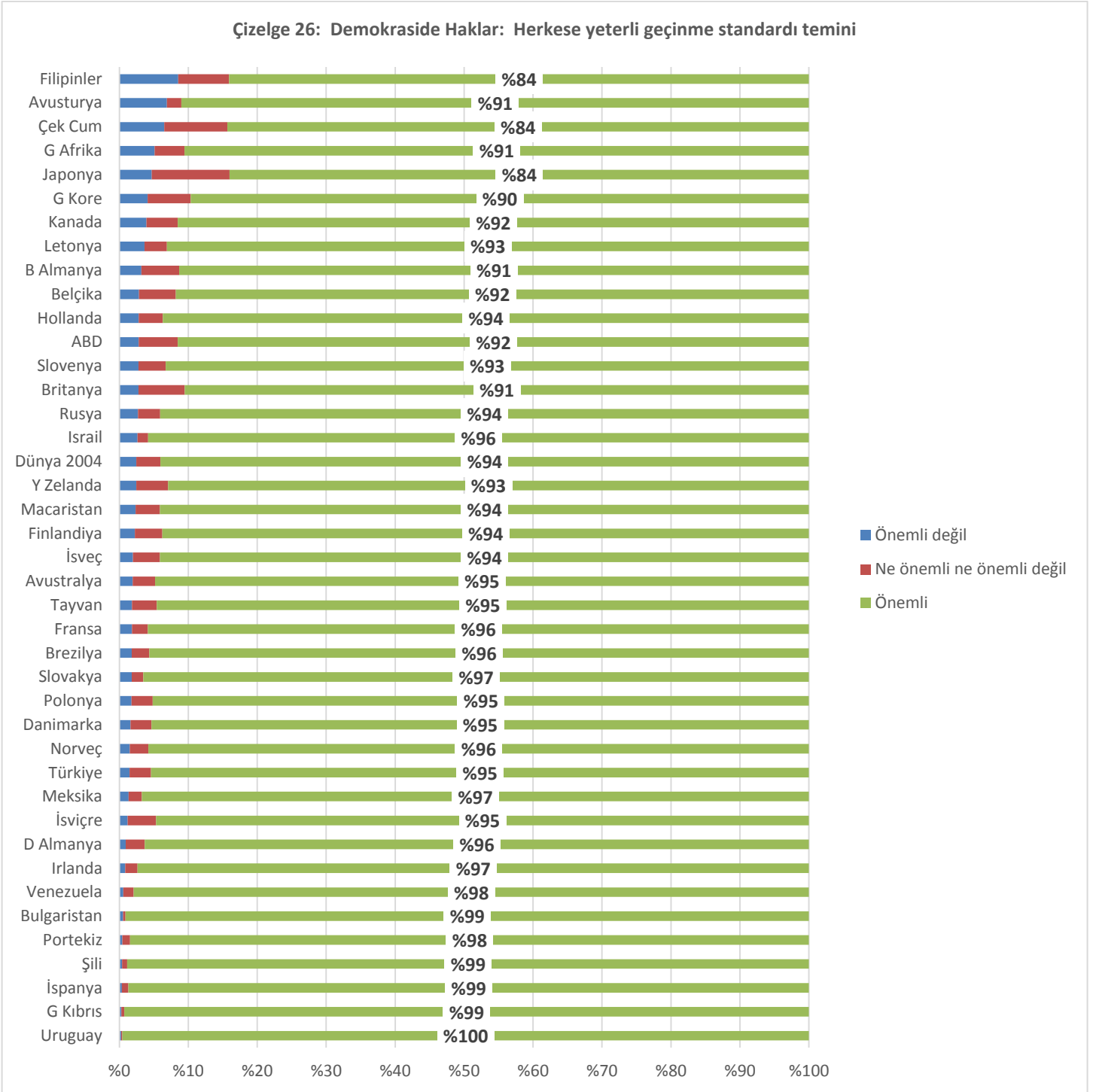
"Vatandaşların oy kullanmama hakkının olması"nı çok önemli bulan denek oranı da deneklerin yarı kadarı olup (%53) ölçek değerlerinin dağılımının en sık tekrarlanan (modal) değeri 7 olup aritmetik ortalaması 6 civarındadır (Tablo 5). Ülkemizde oy kullanmamanın da bir hak olarak saygı görmesi gerektiğini düşünen büyük bir çoğunluk olduğunu da böylece saptamış bulunuyoruz. Ancak, bu tür bir eğilimin olduğunu ve seçmen yaşındaki nüfusun sandık başına gitmekten imtina ettiğini gösterir bir kanıt da mevcut değildir.

"Sağlık hizmetlerinin herkese sunulması"nın önemini sorduğumuzda bunun çok önemli olduğunu belirten Türkiye'deki denek oranı %78 gibi muazzam bir çoğunluğa çıkmaktadır (Tablo 6). Bu ölçek değerlerinin dağılımının en sık tekrarlanan (modal) değeri 7 olduğu gibi aritmetik ortalaması da 6,6 ile 7'ye oldukça yakındır. Bu konuda Türkiye'de egemen olan görüş sağlık hizmetlerinin herkese sunulmasının en çok arzulanan popüler hak olduğu görüntüsünü çizmektedir.

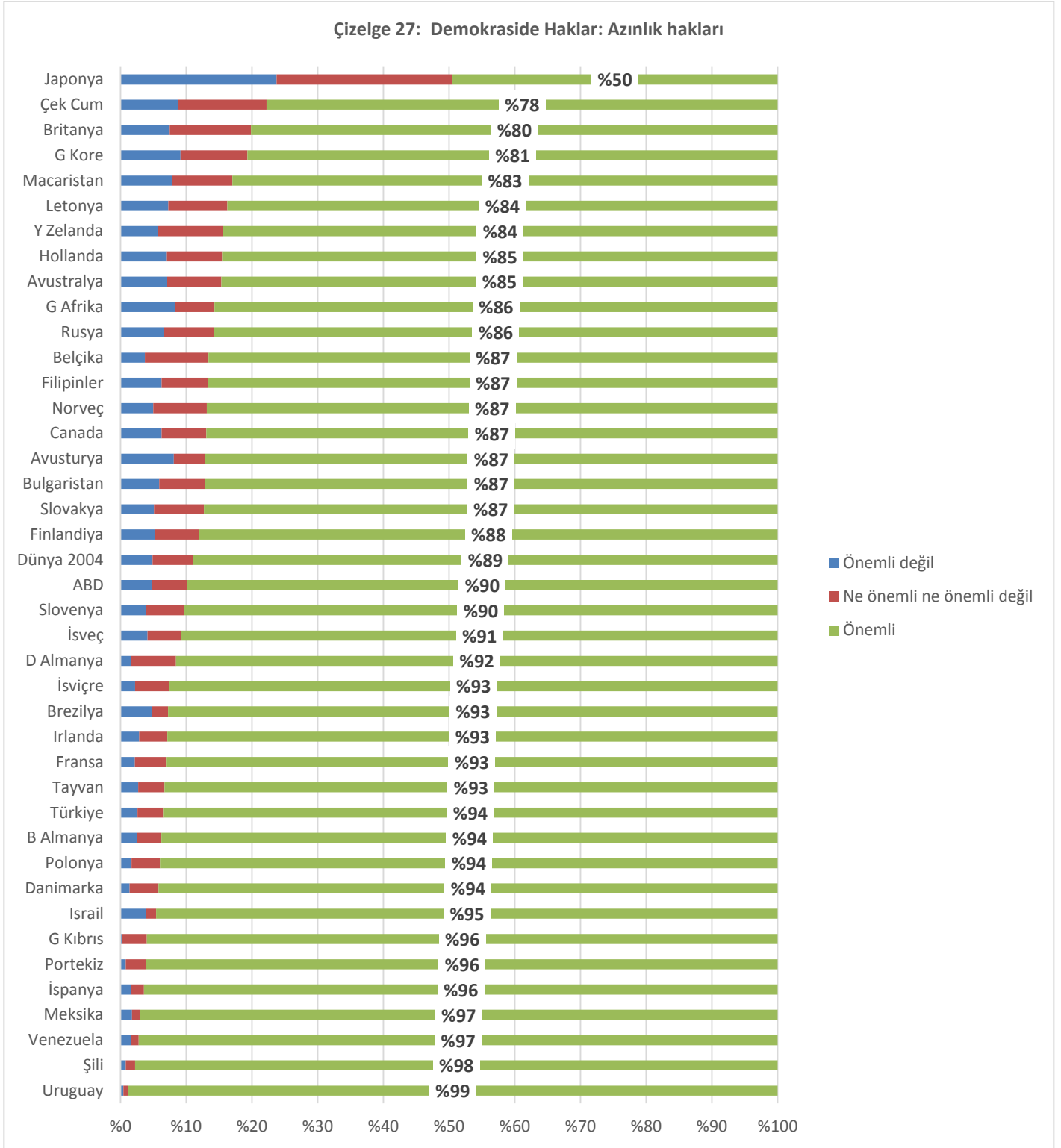
³ Tablo 2 ile Tablo 6'daki verilerin toplanmasını sağlayan sorular ilk kez "ISSP Citizenship – 2014" saha taraması sırasında sorulduğundan bunları ISSP Citizenship - 2004 verileriyle karşılaştırma olanağımız bulunmamaktadır.

Çizelge 26: Demokraside Haklar: Herkese yeterli geçinme standardı temini

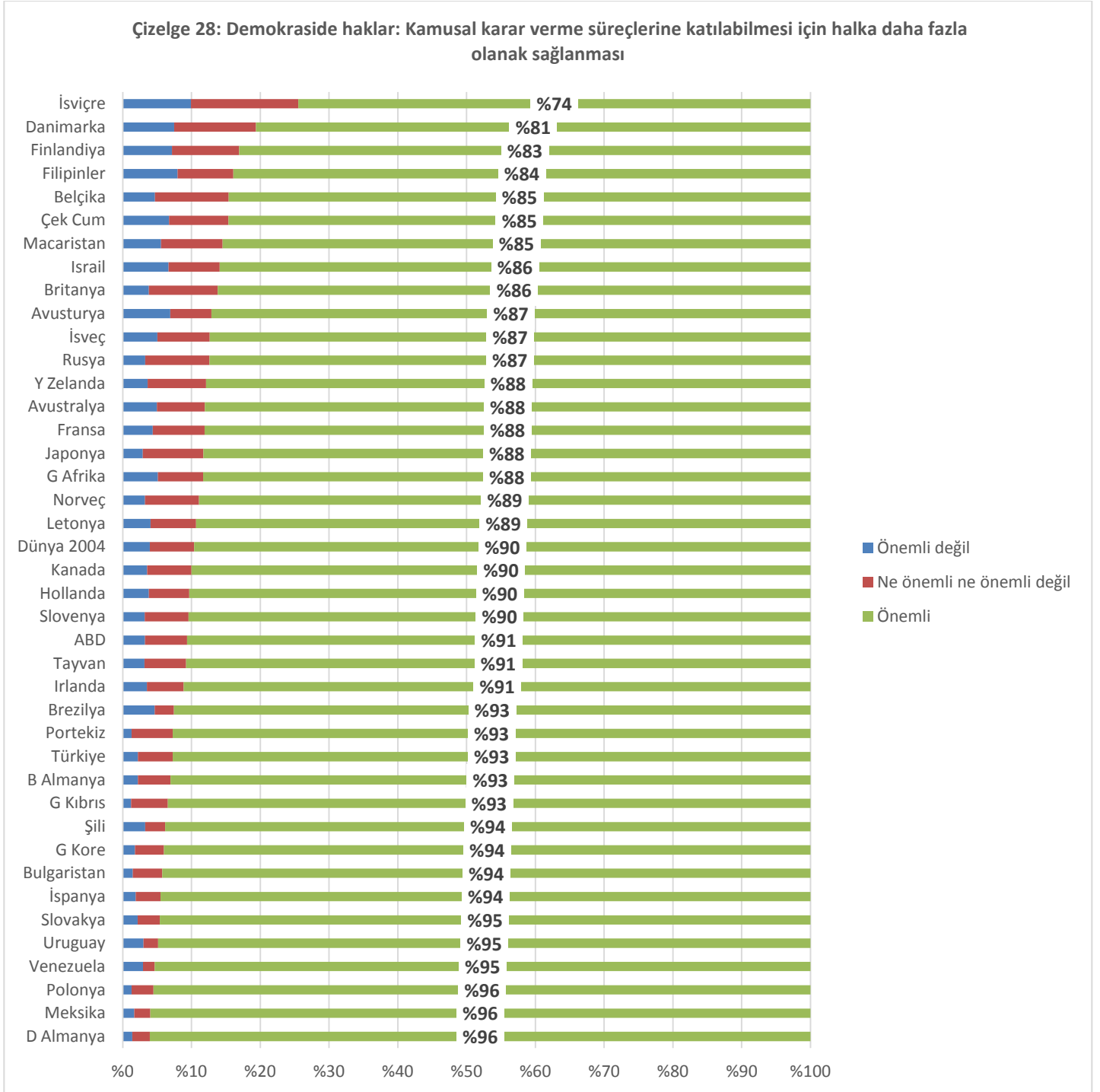

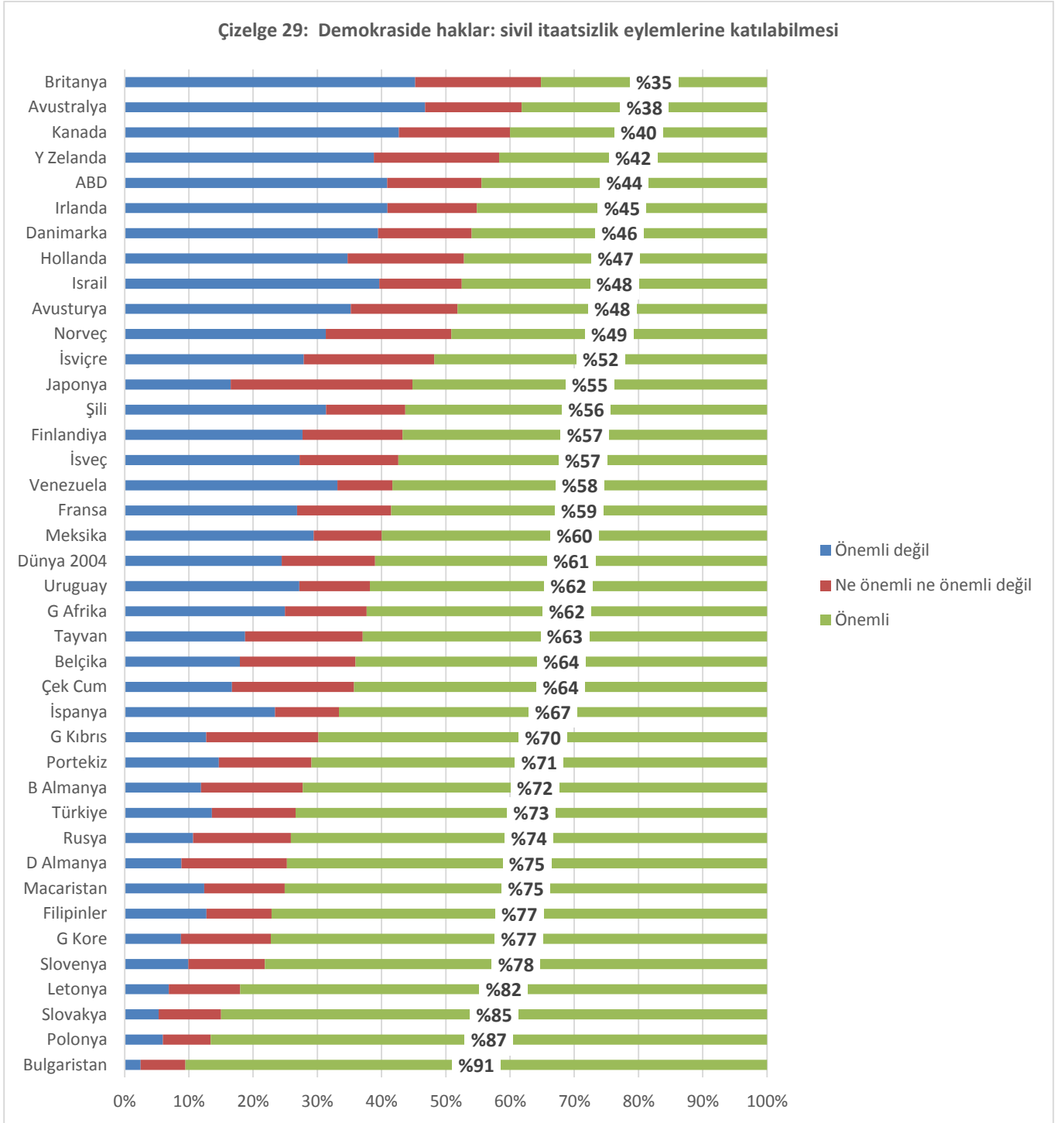
Çizelge 27: Demokraside Haklar: Azınlık hakları

Çizelge 28: Demokraside haklar: Kamusal karar verme süreçlerine katılabilmesi için halka daha fazla olanak sağlanması

Çizelge 29: Demokraside haklar: sivil itaatsizlik eylemlerine katılabilmesi

Tablo 2: Demokraside insanların sahip olduğu haklar konusunda fikirlerin önemi- Koşullar ne olursa olsun devletin demokratik haklara saygı göstermesi (Türkiye)

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı Yüzde
Hiç önemli değil	12	,8	,8	,8
2	11	,8	,8	1,6
3	15	1,0	1,0	2,6
4	69	4,5	4,7	7,4
5	166	11,0	11,4	18,8
6	326	21,6	22,4	41,1
Çok önemli	857	56,8	58,9	100,0
Bilmiyor/ Cevap Yok	53	3,5		
Toplam	1509	100,0		

Tablo 3: Demokraside insanların sahip olduğu haklar konusunda fikirlerin önemi- Ağır suçlardan hüküm giymiş olanların vatandaşlık haklarını kaybetmesi (Türkiye)

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı Yüzde
Hiç önemli değil	103	6,8	7,5	7,5
2	64	4,3	4,7	12,2
3	102	6,7	7,4	19,6
4	136	9,0	10,0	29,6
5	220	14,6	16,1	45,7
6	258	17,1	18,8	64,5
Çok önemli	486	32,2	35,5	100,0
Bilmiyor/ Cevap Yok	140	9,2		
Toplam	1509	100,0		

Tablo 4: Demokraside insanların sahip olduğu haklar konusunda fikirlerin önemi- Ülkenin vatandaşı olmayan fakat uzun zamandır o ülkede yaşayanların, genel seçimlerde oy kullanma haklarının olması (Türkiye)

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı Yüzde
Hiç önemli değil	169	11,2	12,1	12,1
2	69	4,6	4,9	17,1
3	85	5,6	6,1	23,1
4	131	8,7	9,4	32,5
5	201	13,3	14,4	46,9
6	250	16,6	17,9	64,7
Çok önemli	493	32,7	35,3	100,0
Bilmiyor/ Cevap Yok	111	7,4		
Toplam	1509	100,0		

Tablo 5: Demokraside insanların sahip olduğu haklar konusunda fikirlerin önemi- Vatandaşların oy kullanmama hakkının olması (Türkiye)

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı Yüzde
Hiç önemli değil	49	3,2	3,4	3,4
2	18	1,2	1,3	4,7
3	41	2,7	2,9	7,5
4	128	8,5	8,9	16,5
5	142	9,4	9,9	26,4
6	248	16,4	17,3	43,7
Çok önemli	806	53,4	56,3	100,0
Bilmiyor/ Cevap Yok	78	5,1		
Toplam	1509	100,0		

Tablo 6: Demokraside insanların sahip olduğu haklar konusunda fikirlerin önemi- Sağlık hizmetlerinin herkese sunulması (Türkiye)

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı Yüzde
Hiç önemli değil	7	,4	,5	,5
2	4	,3	,3	,7
3	6	,4	,4	1,1
4	42	2,8	2,8	3,9
5	73	4,8	4,9	8,8
6	186	12,3	12,5	21,3
Çok önemli	1175	77,9	78,7	100,0
Total	1493	98,9	100,0	
Bilmiyor/ Cevap Yok	16	1,1		
Toplam	1509	100,0		

Vatandaşın Siyasal Etkinlik Duygusu

Bireyin siyasal hayata katılabilmesi için yapacağı girişimin veya siyasal davranışının arzu ettiği siyasal etkiyi yapacağını hissetmesi gereklidir. Böyle bir tutum veya beklenti içinde değilse; eğer özellikle bunun tersini düşünmesi için nedenler olduğunu hissediyorsa, nafile yere çaba, enerji ve kaynaklarını seferber etmeyecek, siyasal katılma etkinliğinde bulunmayacaktır. Vatandaşlık haklarının kullanılabilmesi ve siyasal yetkililerin (otoritelerin) aldıkları kararları kendi lehine çevirmek için etkinlikte bulunabilmesi için siyasal etkinlik duygusu (*political efficacy*) olarak tanımlayacağımız, bireyin vatandaş olarak kendisini ne kadar etkili veya muktedir olarak gördüğünü saptamak için aşağıdaki altı çizelgede (Çizelge 30 - 35) sunulan verilere başvuracağız.

"Benim gibi kimselerin hükümetin yaptıkları konusunda söz hakkı yoktur" önermesine katılıp katılmadığını sorduğumuz Türkiye'deki deneklerin %17'si tamamen %32'si de kısmen katıldığını ifade etmişlerdir (Çizelge 30). Bu durumun deneklerin yarısının (%49) Türkiye'de siyasal etkinlik duygusunun düşük düzeyde olduğuna işaret ettiği görülmektedir. Diğer ISSP ülkelerindeyse bu oranların %12 ve %24 ve ikisi toplandığında %36 olduğu görülmektedir (Çizelge 30). Bu bakımdan Güney Kore, Belçika - Flanders ve Macaristan'da bu oranlar ISSP üyeleri arasındakiler arasında en düşük düzeyde olup, Türkiye'ye göre de siyasal etkinlik duygusunun bu ülkelerdeki deneklerde çok daha yüksek olduğu görülmektedir.

"Benim gibi kimselerin ne düşündüğüne hükümetin aldırış ettiğini düşünmüyorum" önermesine katılıp katılmadıklarını sorduğumuzda Türkiye'deki deneklerin %12'si tamamen %26'si de kısmen katıldığını ifade etmişlerdir (Çizelge 31). Bu açıdan bakıldığında deneklerin %38'inin Türkiye'de siyasal etkinlik duygusunun biraz daha az düşük düzeyde olduğu düşünülebilir. Yine de Türkiye dışındaki ISSP ülkelerde gözlemlenen %25 ile karşılaştırıldığında Türkiye'deki %38 düzeyinin bir hayli yüksek olduğu göze çarpmaktadır.

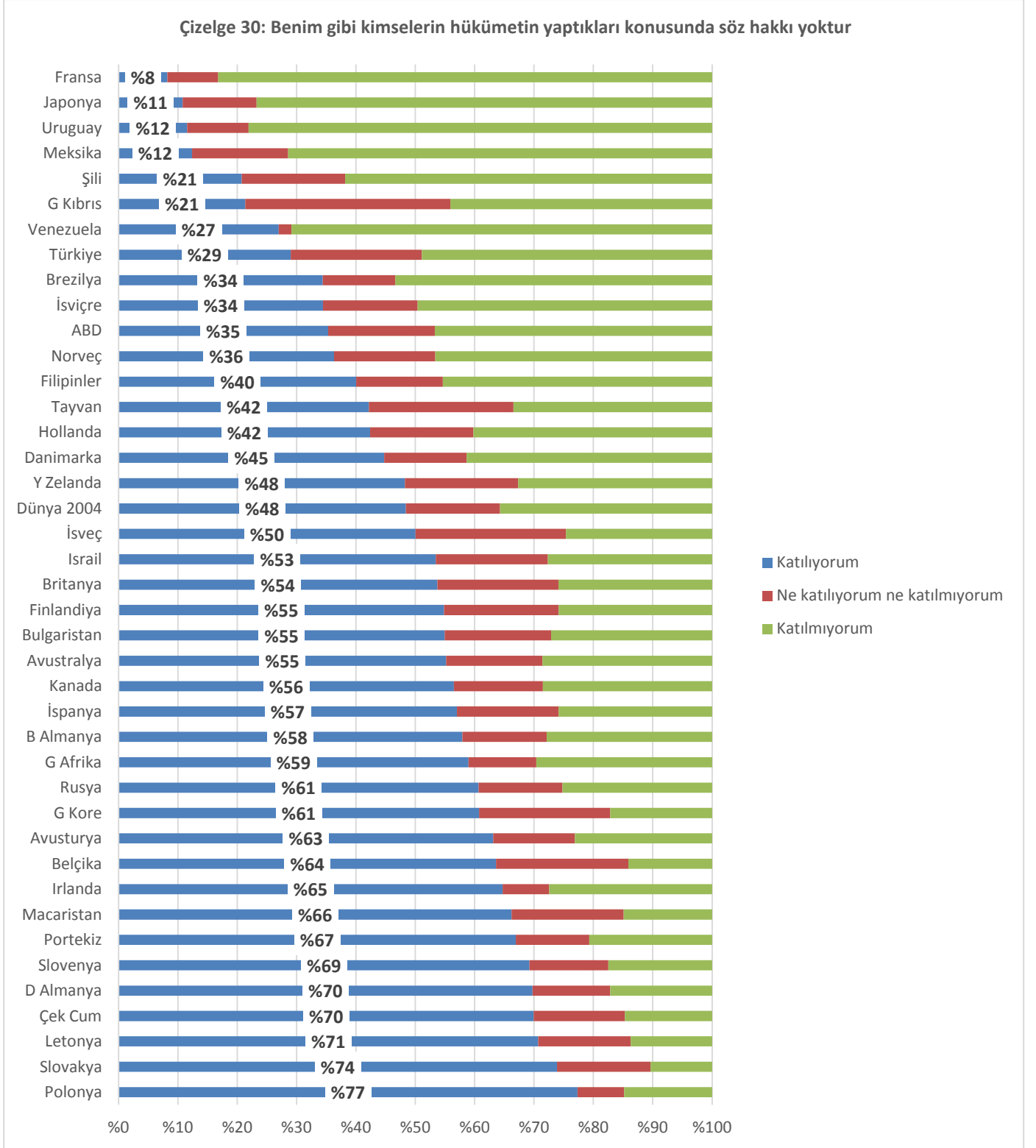
"Türkiye'nin karşı karşıya olduğu önemli siyasal konularda oldukça iyi bir anlayışa sahip olduğumu hissediyorum" önermesine katılıp katılmadıklarını sorduğumuzda Türkiye'deki deneklerin %8'i tamamen %18'i de kısmen ve toplamda da dört denekten birisi kadarı (%27) katıldığını ifade etmişlerdir (Çizelge 32). Bu oran Türkiye dışında kalan ISSP üyesi ülkelerindeki %22'den yüksektir. Siyasal konularda bilgili olmak hususunda Türkiye'deki deneklerin diğer ISSP ülkelerindeki deneklerden daha yüksek düzeyde anlayış ve dolayısıyla da daha yüksek siyasal etkinlik hissettikleri bir düzeyde oldukları görülmektedir.

"Siyaset ve hükümet konusunda Türkiye'de yaşayanların çoğunun benden daha etraflı bilgi sahibi olduğunu düşünüyorum" önermesine katılıp katılmadıklarını sorduğumuzda Türkiye'deki deneklerin %10'u tamamen %23'ü de kısmen ve toplamda da üç denekten birisi kadarı (%33) katıldığını ifade etmişlerdir (Çizelge 33). Bu oran Türkiye dışında kalan ISSP üyesi ülkelerdeki %38'den daha azdır. Siyasal konulara vukuf hususunda Türkiye'deki deneklerin diğer ISSP ülkelerindeki deneklerden daha düşük düzeyde olduğu; dolayısıyla da bu kez daha düşük siyasal etkinlik düzeyinde olduğu görülmektedir.

Adil olmadığını ya da zararlı olduğunu düşündüğü bir kanunun Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından kabul edilmekte olduğu bir durum ortaya çıksaydı, tek başını veya başkalarıyla birlikte hareket ederek bu durumu değiştirmek için bir şeyler yapmalarının denekler için ne kadar muhtemel olduğu sorulmuştur. Buna verilen yanıtlarda çok muhtemel olduğunu söyleyenler %15, biraz muhtemel olduğunu söyleyenler ise %22 ve her ikisinin toplamında da %37'lik bir oran olduğu görülmektedir. Türkiye hariç diğer ISSP ülkeleriyle karşılaştırıldığında ISSP üyesi ülkelerin toplamındaki oranların sırasıyla %10 ve %26 ve toplamda da %36, yani hemen hem Türkiye ile aynı olduğu göze çarpmaktadır (Çizelge 34). Bu oranlar, ABD'lerinde olduğu gibi %61, Filipinler'de görüldüğü gibi %68, Fransa, Venezuela ve Meksika'daki gibi %55 veya Kanada'daki gibi %51 olmamakla birlikte Türkiye'deki oranlar ISSP ortalamasında olduğundan Türkiye için tatminkâr bir düzeyde olduğu düşünülebilir.

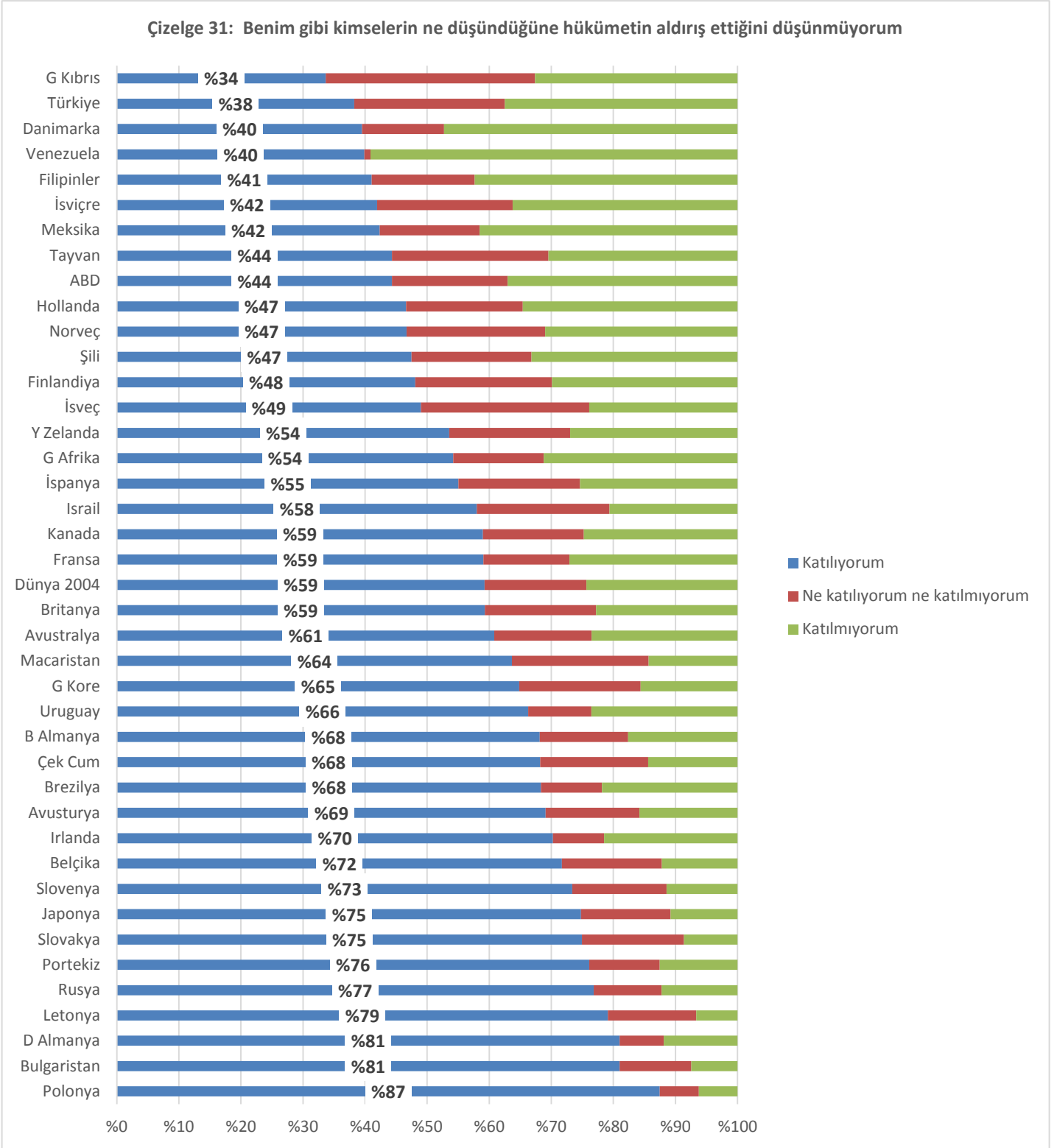
Bu tür bir çalışma içinde olmak muhtemel olsa bile, böyle bir çaba sarf edilmesinin TBMM'nin bu hususlara ciddi bir şekilde eğilmesini sağlamasının ne kadar muhtemel olduğu sorusunu akla getirecektir. Bu soru sorulduğunda Türkiye'deki deneklerin verdiği yanıtlar Çizelge 35'de görüldüğü gibidir. Bu kez deneklerin beşte biri kadarı (%22) TBMM'nin bu tür çabalarına ciddi şekilde eğilebileceğini düşündüğünü belirtmektedir (Çizelge 35). Bir önceki soruya verilmiş olan yanıtlarla beraber ele alındığında, Türkiye'de deneklerin %37'sinin adil olmadığını düşündükleri bir yasa girişimini değiştirmeye çalışmalarının muhtemel olduğunu belirttikleri halde, bunların üçte ikisi kadarının da (%22) bu çalışmanın TBMM tarafından dikkate alınacağına işaret ettiklerini görmekteyiz. Her iki soru birden dikkate alındığında siyasal etkinlik duygusunun beş denekten birisi düzeyine indiğini söyleyebiliriz. Türkiye dışında kalan ISSP ülkeleriyle de karşılaştırıldığında bu oranın ISSP için %20 olması dolayısıyla Türkiye ile hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. Yine ABD, Filipinler ve Venezuela gibi ülkelerde bu oran ISSP ortalamasının neredeyse iki katına yükselmekte, Almanya, Fransa, Hollanda gibi yerleşik demokrasilere sahip olan Avrupa ülkelerinde Türkiye düzeyinde veya daha düşük oranda kalmaktadır (Çizelge 35). Karşılaştırmalı açıdan baktığımızda siyasal etkinlik duygusu konusunda Türkiye'deki görüntünün ISSP ülkeleri ortalaması civarında ve siyasal katılmayı sağlayacak yeterli boyutta olduğu izlenimini verdiği görülmektedir.

Çizelge 30: Benim gibi kimselerin hükümetin yaptıkları konusunda söz hakkı yoktur.

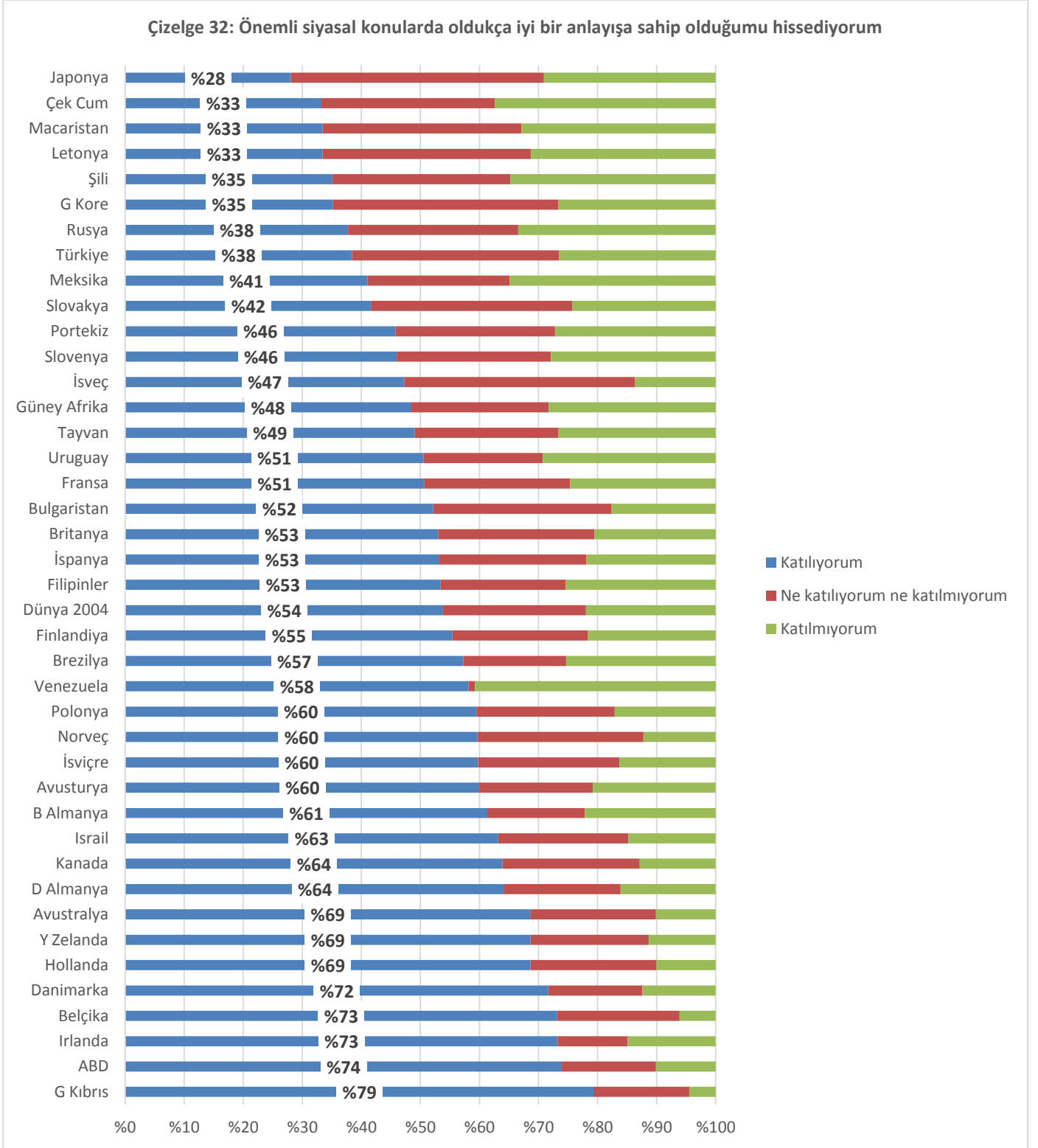

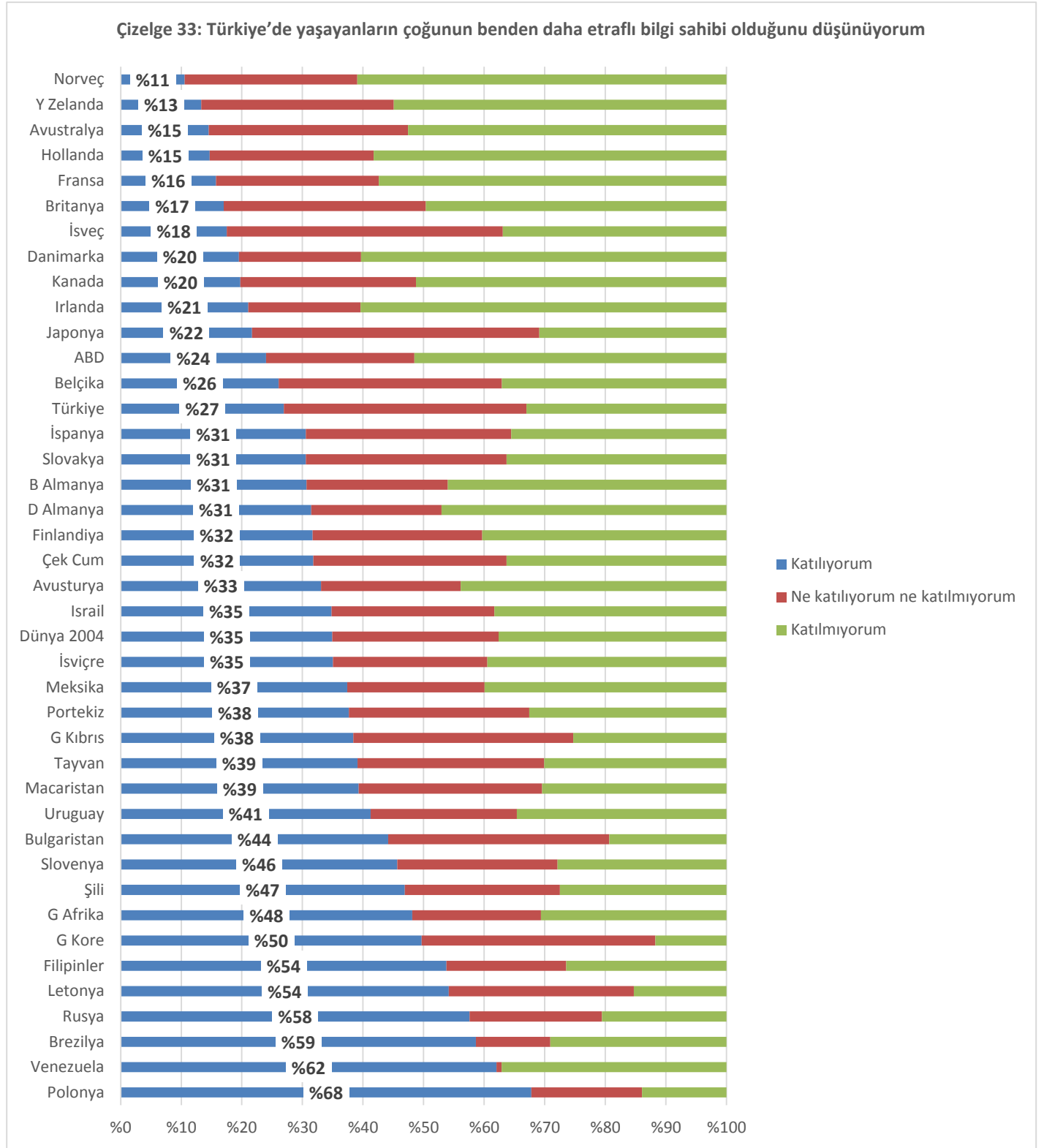
Çizelge 31: Benim gibi kimselerin ne düşündüğüne hükümetin aldırış ettiğini düşünmüyorum

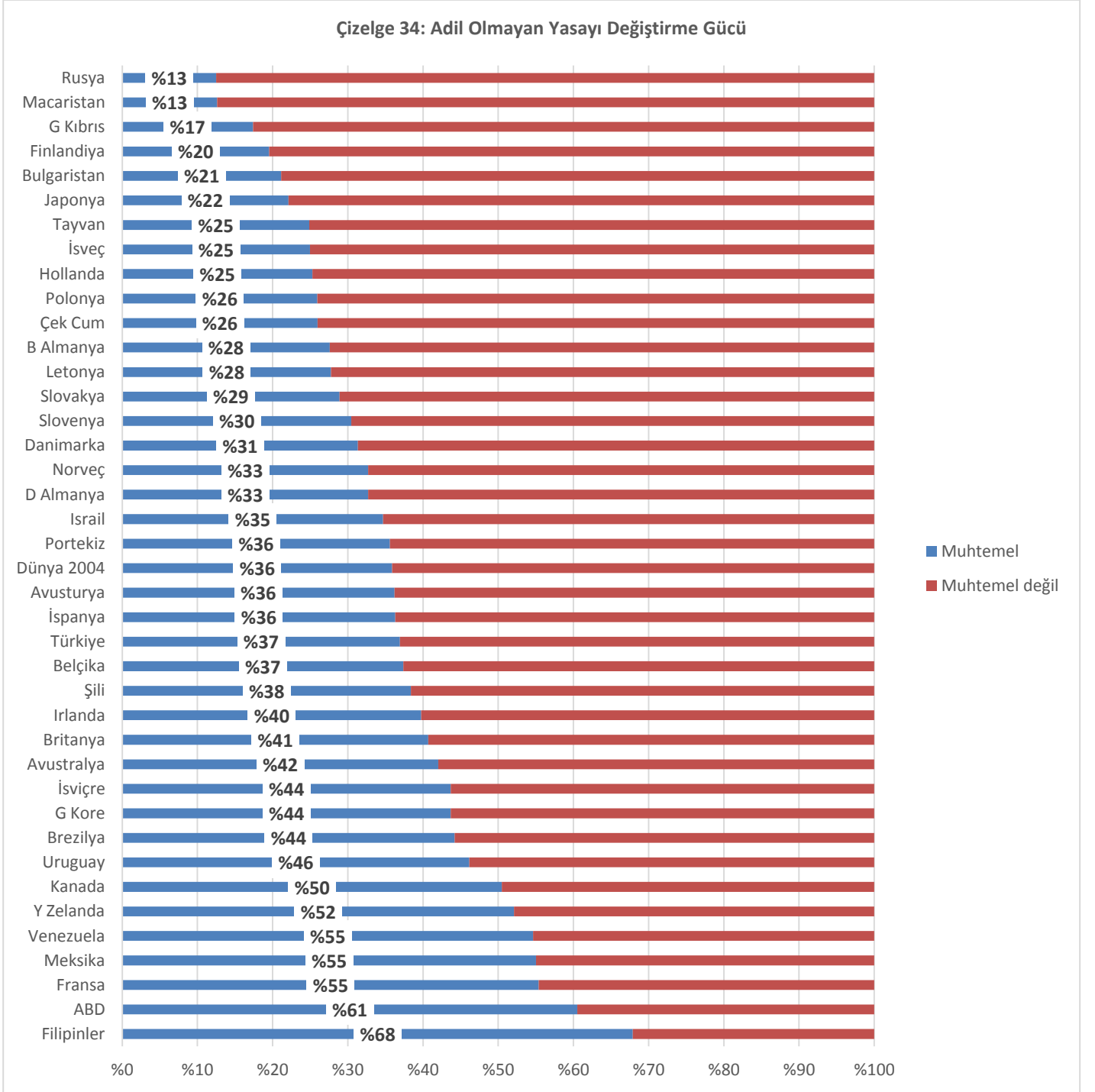
Çizelge 32: Önemli siyasal konularda oldukça iyi bir anlayışa sahip olduğumu hissediyorum.

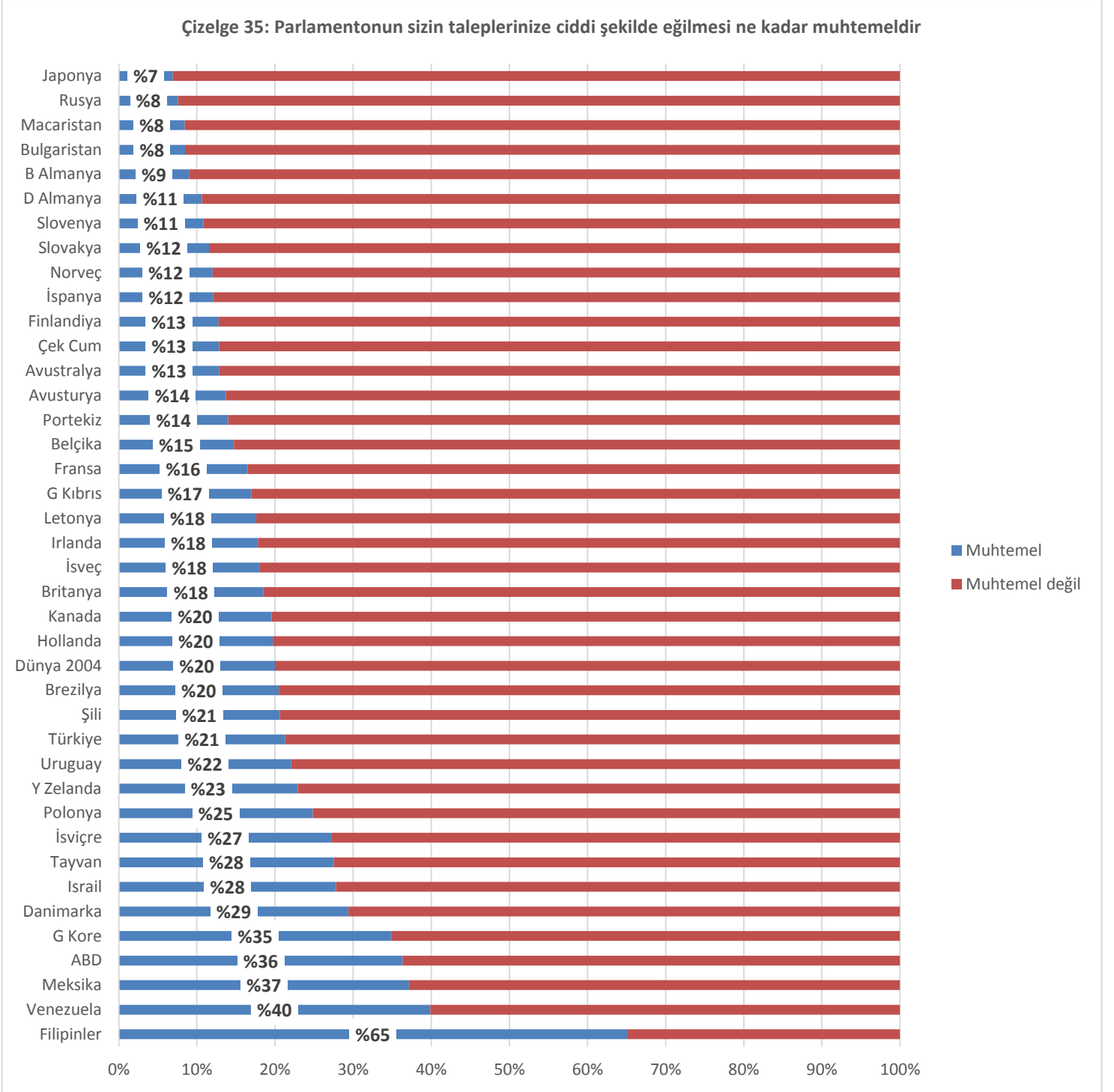
Çizelge 33: Türkiye’de yaşayanların çoğunun benden daha etraflı bilgi sahibi olduğunu düşünüyorum

Çizelge 34: Adil Olmayan Yasayı Değiştirme Gücü

Çizelge 35: Parlamentonun sizin taleplerinize ciddi şekilde eğilmesi ne kadar muhtemeldir

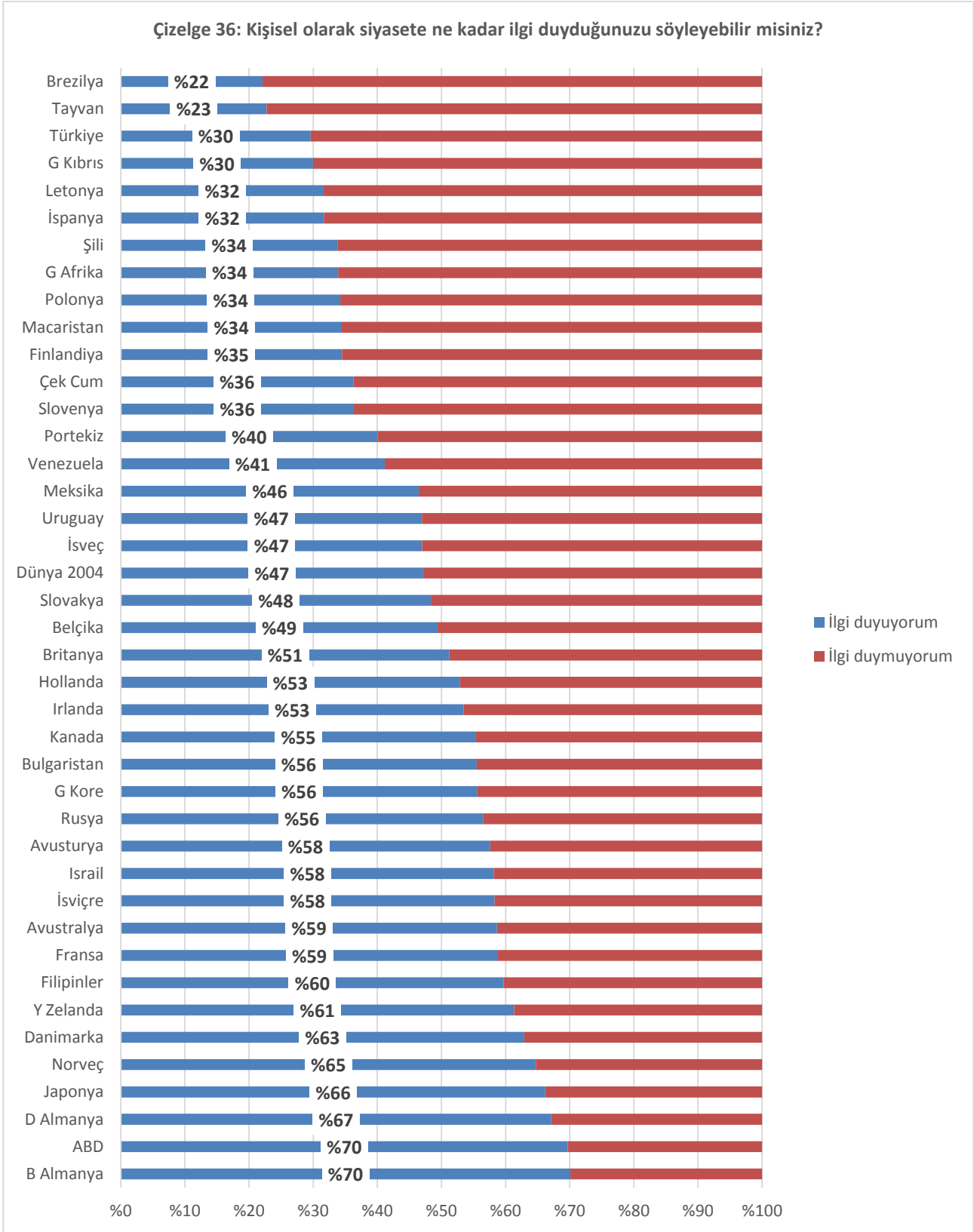

Siyasete Duyulan İlgisi

Türkiye'de siyasete duyulan ilginin 1970'lerden itibaren toplanan veriler göz önünde bulundurulduğunda en önemli bağımsız değişkenlerden birisi olarak temel bir katılma saiki (*motivation*) rolü oynadığını saptamış bulunuyoruz (Kalaycıoğlu, 1983, Kalaycıoğlu, 1997, Kalaycıoğlu, 2005, Kalaycıoğlu 2007). Dolayısıyla vatandaşın siyasal sistemdeki gelişmeleri izlemesi, hükümetin etkinliklerini ve onun sonuçlarını anlayabilmesi ve yukarıda sormuş olduğumuz soruların içerdiği adalet ile ilgili değerlendirmeleri yapabilmesi için siyasete ilgi duyması ve onu izlemesi gerekli ve hatta zorunludur. Bu amaçla deneklere siyasete ne ölçüde ilgi oldukları sorulmuş ve alınan yanıtlar Çizelge 36'da gösterilmiştir.

Türkiye'deki deneklerin %7'si siyasete çok ilgi duyduğunu, %23 kadarı ise biraz ilgi duyduğunu, toplamda ise üç denekten birisi kadarı (%30) ilgi duyduğunu ifade etmişlerdir. Türkiye dışındaki tüm ISSP üyesi ülkelerin ortalama ilgi düzeyleri ise sırasıyla %10 ve %37 ve toplamda da ortalama olarak deneklerin yarısı kadarı (%47) ilgi duyduğunu ifade eden bir düzeydedir (Çizelge 36). ABD, Britanya, Fransa, Batı Almanya gibi pekişmiş demokrasiye sahip olan ülkelerde bu oranlar deneklerin üçte ikisiyle dörtte üçü mertebesindedir. Güney Kore ve Japonya gibi Asya demokrasilerinde de aynı oranlar deneklerin üçte ikisi veya üstü düzeydedir. Latin Amerika'da da bu oranlar Türkiye düzeyine daha yakındır. Ayrıca Polonya, Slovakya, Latviya gibi Doğu Avrupa ülkelerinde de Türkiye'deki oranlara yakın seviyelerde seyretmektedir. Bu görüntü siyasete duyulan ilginin çok üzerinde bir siyasal etkinlik duygusuna sahip olan seçmen yaşında nüfusun Türkiye'deki mevcudiyetine işaret etmektedir.

Çizelge 36: Kişisel olarak siyasete ne kadar ilgi duyduğunuzu söyleyebilir misiniz?

Siyasete ve Siyasetçiye Duyulan Güven

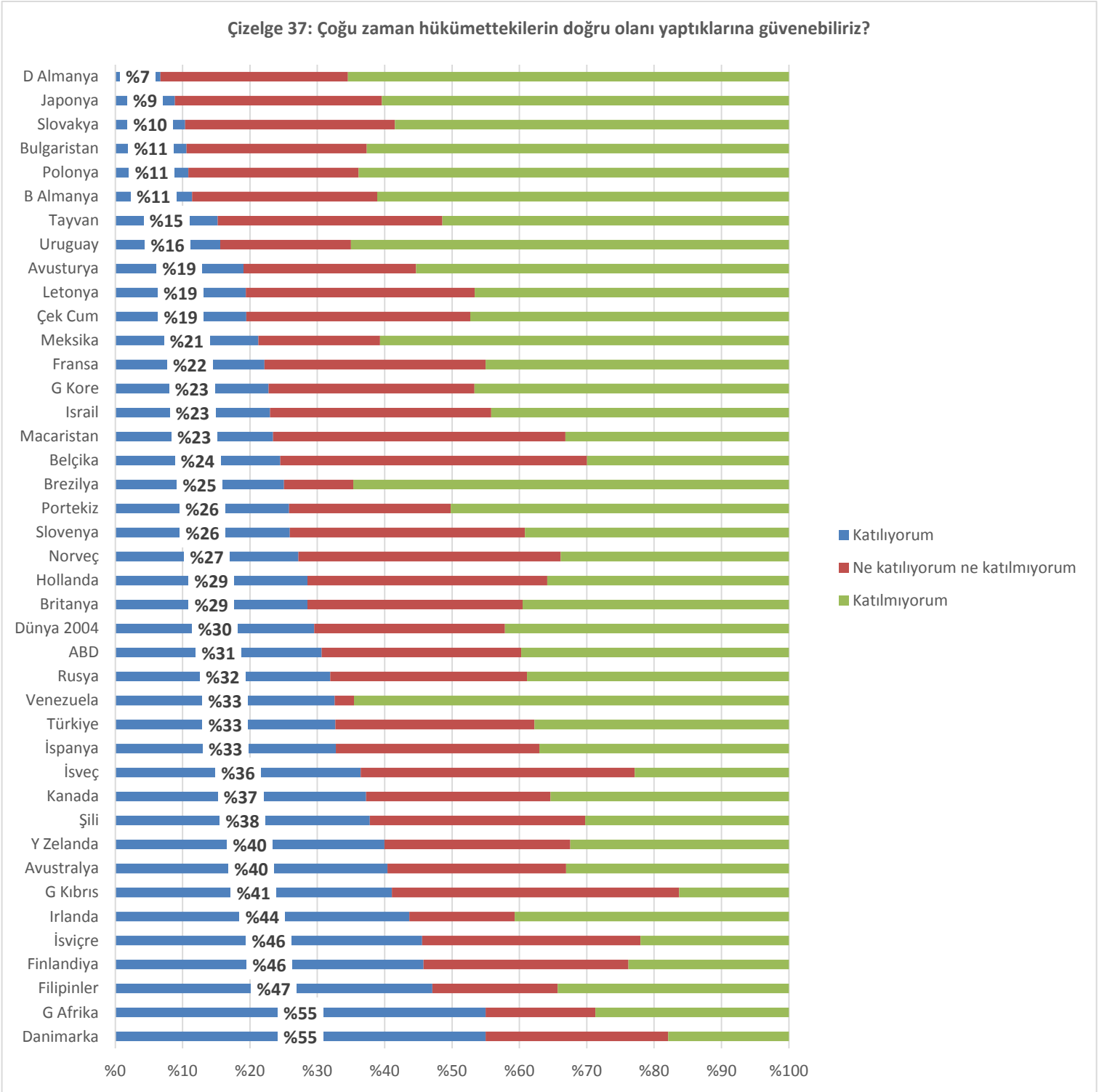
Siyasete, siyasetçiye ve hükümete duyulan güven meşru siyasal ilişkinin temel belirleyicisi, siyasal etkinlik duygusunun oluşmasında ve bu saikle davranan vatandaşın etkili olmasında da temel rol oynayan bir tutumdur. Siyasete duyulan güven özellikle demokratik siyasal rejimlerin işleminde belirgin ve temel rol oynayan bir arka plan değişkenidir. Bu nedenle deneklerimize bu güven duygusunun varlığı ve içeriğini saptayacak çeşitli temel sorular yönelttik.

"Çoğu zaman hükümettekilerin doğru olanı yaptıklarına güvenebiliriz" önermesine katılıp katılmadıklarını sorduğumuzda deneklerimizin %17'si bu ifadeye tamamen ve %21'i de kısmen katıldıklarını, yani toplamda %38 oranında denegin Türkiye'de bu önermenin doğru olduğunu düşündüğünü belirttiğini saptamış bulunuyoruz (Çizelge 37). Türkiye dışında kalan ISSP ülkelerinde ise aynı oranlar %13 ve %30, toplamda ISSP ülkelerindeki tüm deneklerin %43'ü bu önermeye katıldığını belirtmiştir. Burada Türkiye'deki bulguların ISSP'deki genel eğilimle oldukça benzer olduğu görülmektedir (Çizelge 37).

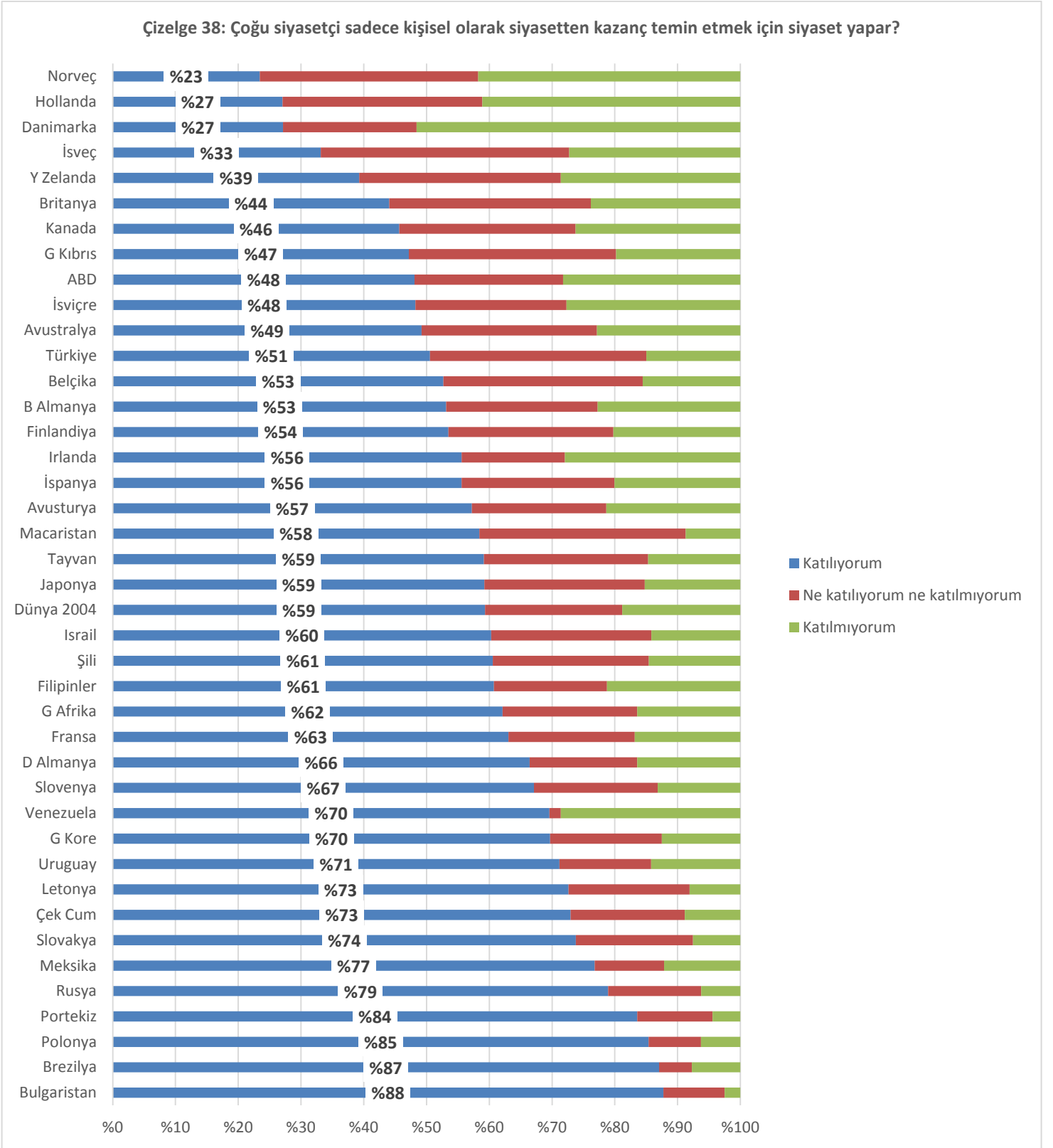
"Çoğu siyasetçi sadece kişisel olarak siyasetten kazanç temin etmek için siyaset yapar" önermesine ise Türkiye'de tamamen katılan denek oranı %7, kısmen katılan denek oranı da %8 ve toplamda altı denkten birisi (%15) düzeyindedir (Çizelge 38). Türkiye dışında kalan ISSP ülkelerinde ise aynı oranlar ortalama olarak %3 ve %16, toplamda ISSP ülkelerindeki tüm deneklerin beşte biri kadarı olan %19'u bu önermeye katıldığını belirtmiştir. Burada Türkiye'deki bulguların ISSP'deki genel eğilime benzer olduğu görülmektedir (Çizelge 38). Türkiye'de siyasetçilerin kamu çıkarını kendi kişisel çıkarlarından önde gördüğünü ifade eden denek sayısının çoğu ISSP ülkesinden çok olması, özellikle yolsuzluk konusunda yapılan tartışmaların yoğun yaşandığı bir dönemde bu tartışmaların pek de dikkate alınmadığının bir işareti olarak da düşünülebilir. Bu oranların benzer olarak Brezilya, Bulgaristan, Güney Afrika, Macaristan ve Rusya'da da çok düşük olması, bu sorunun sadece siyasetçiye olan güveni ölçmediğini de düşündürtebilir. Üstelik siyasetin görece olarak daha az yolsuzluk suçlamaları içerdiği İskandinav ülkeleri, ABD, Britanya, İsviçre, Batı Almanya, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerde ise bu siyasetçinin sadece kendi çıkarı için çalıştığı algısının %30 - 50 oranında seyretmesi ilginç bir tezat teşkil etmektedir.

Çizelge 37: Çoğu zaman hükümettekilerin doğru olanı yaptıklarına güvenebiliriz?

Çizelge 38: Çoğu siyasetçi sadece kişisel olarak siyasetten kazanç temin etmek için siyaset yapar?

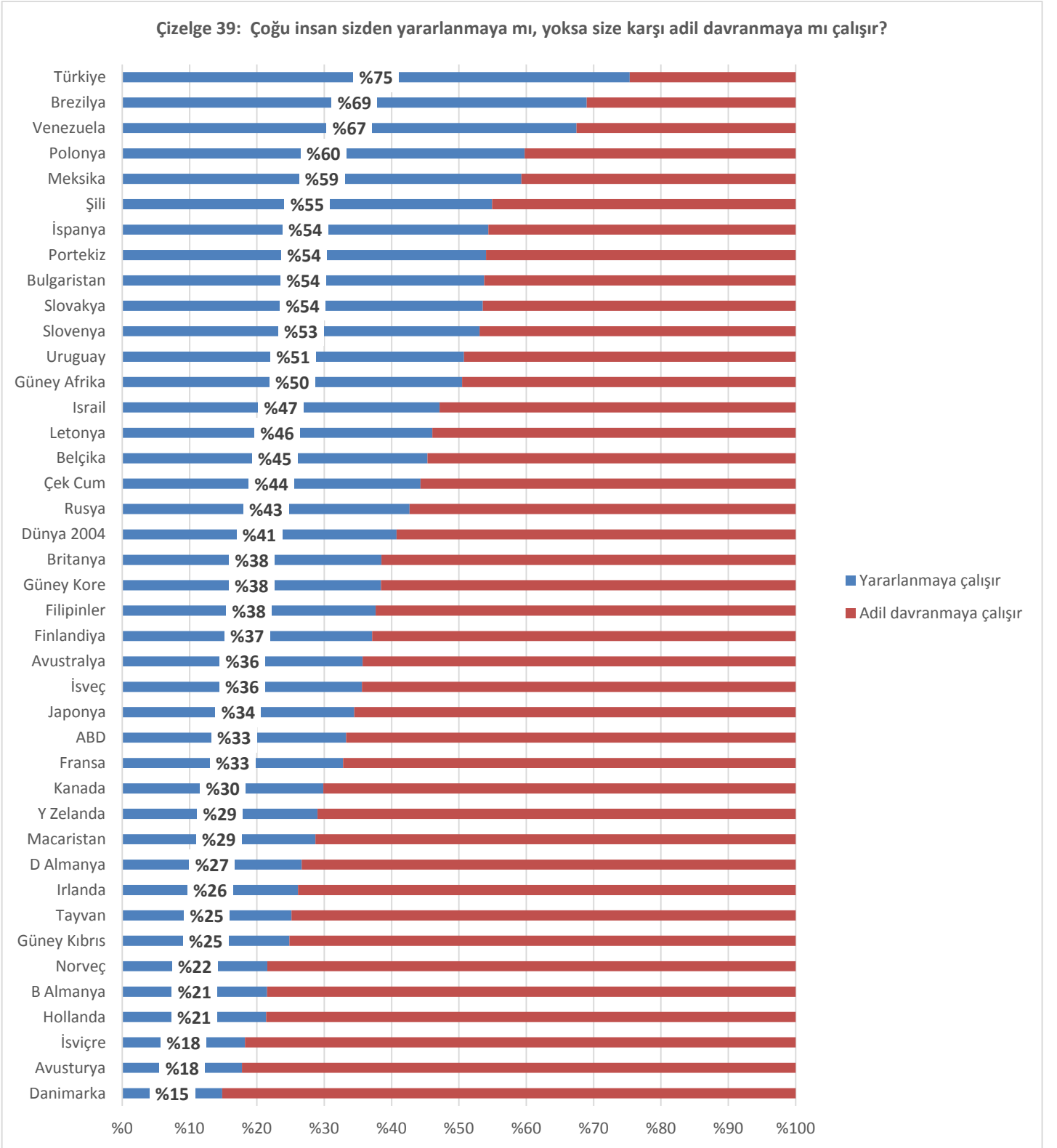
Kişilerarası Genel Güven

Toplumda kişiler arasında duyulan genel güvenin toplumsal sermayenin ve dolayısıyla da vatandaşlar arasında ortaklıkların ve temasların kolay ve sürdürülebilir bir içerikte kurulabilmesinde temel rol oynadığı öncelikle Alexis de Tocqueville tarafından hemen Fransız Devrimi sonrasında ileri sürülmüştür (de Tocqueville, 2004). Son otuz senedir yapılan araştırmalar ve yirmi yıldır yoğunlaşan araştırmalar ise hem dünyada (Putnam, 1993, Fukuyama, 1995 ve Putnam 2001) hem ülkemizde (Kalaycıoğlu, 2002a, Kalaycıoğlu, 2002b, Kalaycıoğlu, 2008) sivil toplum içinde vatandaşlar arasında ortaklıklar kurulması, gelişmesi ve sürdürülebilmesinde toplumsal sermayenin ve onun bir temel unsuru olarak da genel bireylerarası güvenin etkili olduğuna işaret etmiştir. Biz de bu hususta deneklerimize bir dizi soru yönelterek Türkiye'deki genel bireylerarası güven düzeyi ve içeriğini saptamaya çalıştık.

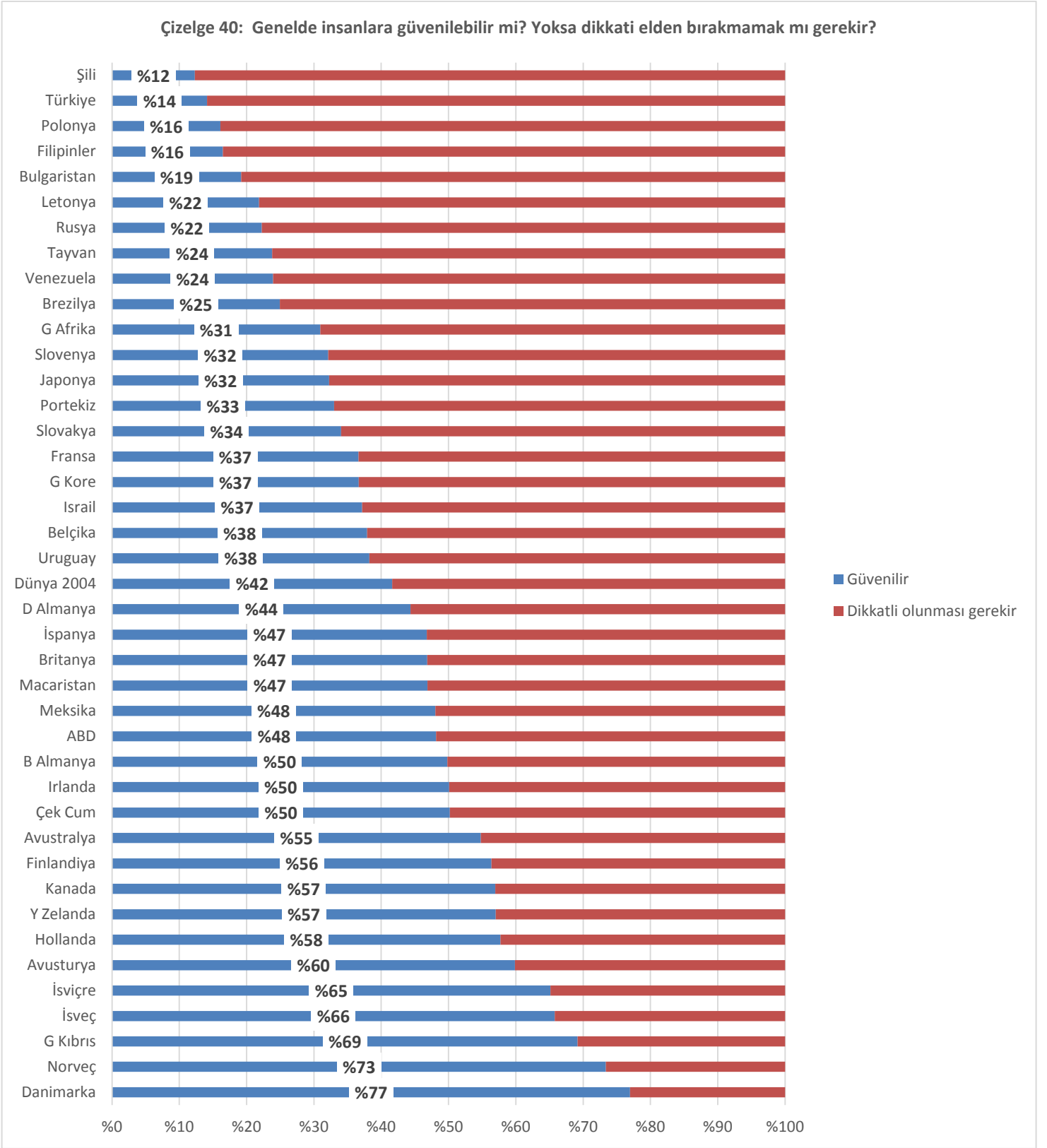
"Eğer ellerine fırsat geçse çoğu insan sizden yararlanmaya mı, yoksa size karşı adil davranmaya mı çalışır?" sorusuna Türkiye'de her zaman yararlanmaya çalışır diye yanıtlayan denek oranı %34, çoğu zaman yararlanmaya çalışır diye yanıtlayan denek oranı ise %41'dir. Kısaca belirtmek gerekirse, deneklerin dörtte üçü kadarı (%75) Türkiye'de tanımadıkları kimselerin kendilerinden yarar sağlamaya çalışacaklarını düşündüğü, ancak % 7 kadarının ise insanların neredeyse her zaman adil olmaya çalışacaklarına inandıkları saptanmıştır (Çizelge 39). Türkiye'nin dışında kalan ISSP ülkelerindeyse bu oranlar sırasıyla %10 ve %31 olup, %41'e toplanmaktadır. Türkiye'deki oran %75 olduğuna göre burada Türkiye ile geri kalan ISSP ülkeleri arasında, yine yüksek oranlara sahip olan Brezilya ve Venezuela hariç, büyük bir tezat mevcutmuş gibi görünmektedir.

"Sizce, genelde insanlara güvenilebilir mi? Yoksa başkalarıyla ilişki kurarken veya iş yaparken hiçbir zaman dikkati elden bırakmamak mı gerekir?" diye sorulduğunda da Türkiye'deki deneklerin sıfıra yakını (%1,5) neredeyse her zaman güvenilebilir ve %13 kadarı da genellikle güvenilebilir yanıtını vermektedir. Türkiye'de bireyler arası genel güven altı denekten birisi (%15) mertebesinde mevcutmuş gibi görünmektedir (Çizelge 40). Türkiye'nin dışında kalan ISSP ülkelerindeyse bu oranlar sırasıyla %4 ve %38 olup on denekten dördü (%42) mertebesinde (Çizelge 40). Bu hususta da Türkiye ile ISSP'nin diğer ülkeleri arasında büyük bir fark var olduğu görülmektedir. Türkiye'de bireyler arası genel güvenin bir hayli düşük olduğuna bir kez daha tanık oluyoruz. Bugüne kadar yapılan Türkiye'deki araştırmaların (Ergüder, Esmer, Kalaycıoğlu, 1991, Esmer, 1999, Kalaycıoğlu 2002a ve 2002b ve Kalaycıoğlu 2008) bulgularıyla oldukça uyumlu olan bu bulgular, bu açıdan Türkiye'deki toplumsal sermaye düzeyinin çok düşük olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Çizelge 39: Çoğu insan sizden yararlanmaya mı, yoksa size karşı adil davranmaya mı çalışır?

Çizelge 40: Genelde insanlara güvenilebilir mi? Yoksa dikkati elden bırakmamak mı gerekir?

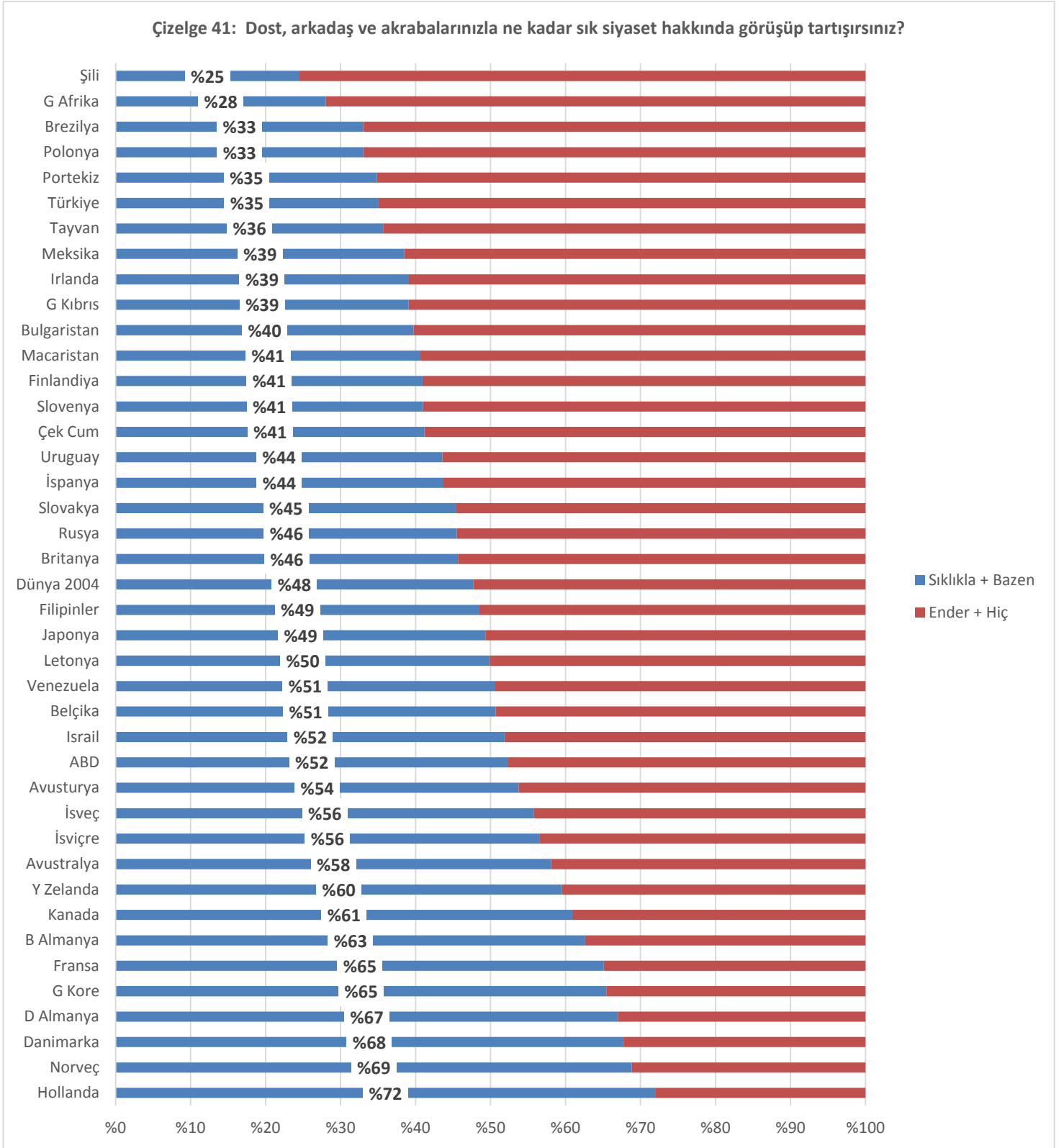
Siyasal Katılma: Tartışma ve İkna Çabaları

Siyasal katılma olgusunun çeşitli türlerinden bahsetmek mümkündür. Türkiye'de siyasal katılmanın oy verme, kamu bürokrasisi ve siyasetçilerle temas, seçim kampanyasında çalışmak ve bir kamu sorunu veya konusunu çözmek için yapılan görüşme ve tartışmalardan oluştuğunu daha önceki araştırmalar göstermiştir (Kalaycıoğlu ve Turan, 1981 ve Kalaycıoğlu, 1983). Bu boyutlardan tartışma ve ikna çabaları sivil toplum içinde özellikle güven ortamında en kolay gelişen ve yerel siyaseti de güçlendiren temel bir etkinlik türüdür.

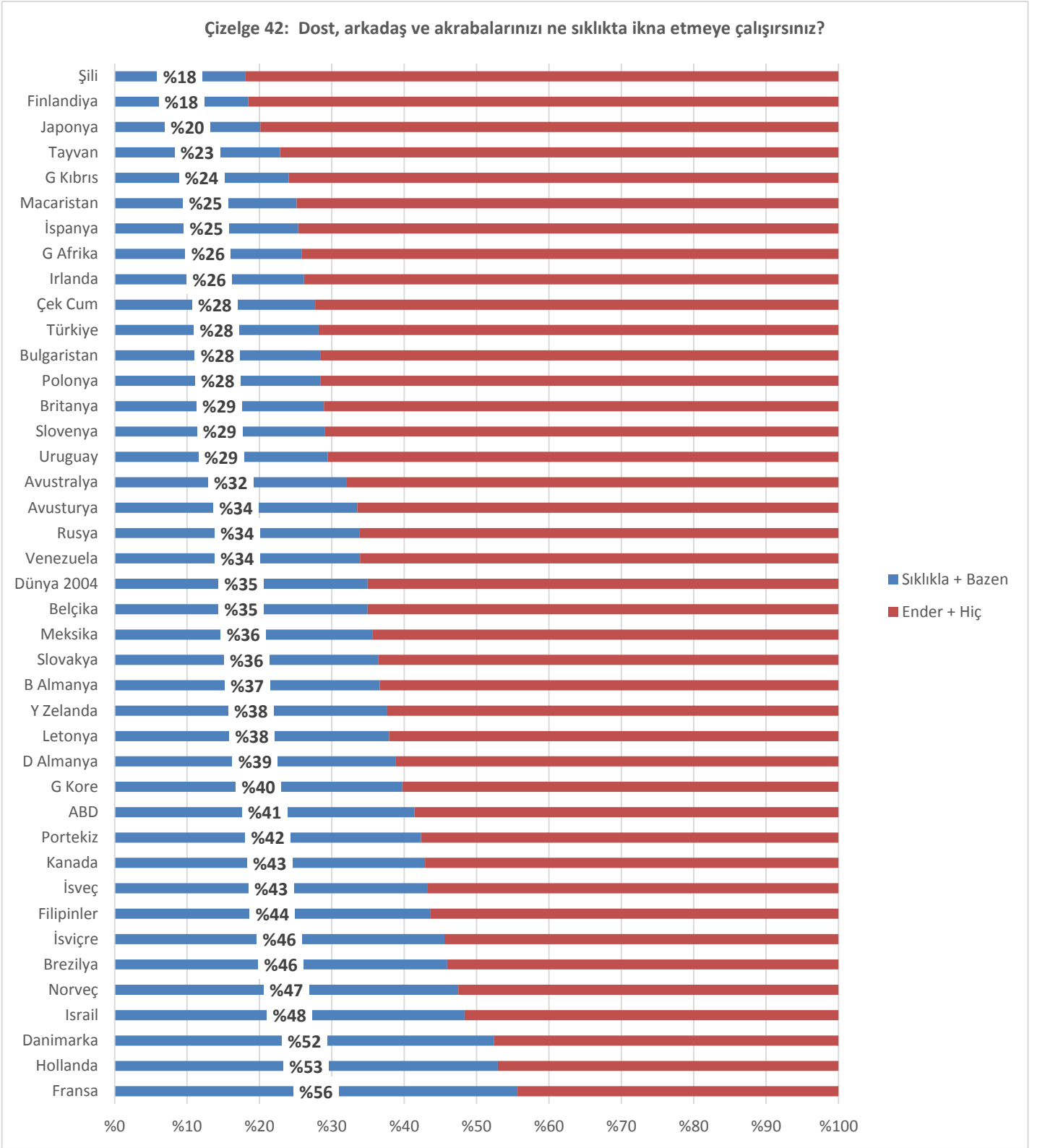
"Dostlarınızla, akrabalarınızla ya da iş arkadaşlarınızla bir araya geldiğinizde ne kadar sık siyaset hakkında görüşüp tartışırsınız?" diye sorduğumuzda Türkiye'deki deneklerin %9'u sık ve %26'sı da bazen bu tür etkinlikler yaptıklarını ifade ederken, toplam üç denekten birisi kadar (%35) denek bu tür bir siyasal etkinlik gösterdiklerini belirtmişlerdir (Çizelge 41). Türkiye dışında kalan ISSP üyesi ülkelerin tamamı ele alındığında bu oranların sırasıyla %12 ve %36 olduğu ve toplamda da her iki denekten birisinin (%48) bu tür bir etkinlikte yer aldığı görülmektedir (Çizelge 41). Batı ve Doğu Almanya, Venezuela, Uruguay, Danimarka, ABD ve Fransa'daki deneklerin bu tür etkinlikte diğer ISSP üyelerinin daha önünde yer aldıkları, Türkiye'nin ise Şili, Belçika - Flanders, İrlanda, Britanya, Kanada, Brezilya'nın arkasında orta sınırlarda yer aldığı görülmektedir (Çizelge 41).

"Siyaset hakkında güçlü bir fikre sahip olduğunuzda, dostlarınızı, akrabalarınızı ya da iş arkadaşlarınızı sizin bakış açınızı paylaşmaları konusunda ne kadar sık ikna etmeye çalışırsınız?" diye sorulduğunda etkinlik konusunda daha derinlemesine bir sorgulama yapılmıştır. Türkiye'de deneklerin %6'sının sık, %22'sinin ise bazen diye yanıt verirken, toplam olarak dörtte biri kadarının (%28'nin) bu tür bir çaba içine girdiği anlaşılmaktadır (Çizelge 42). Türkiye dışında kalan ISSP üyesi ülkelerin tamamı ele alındığında bu oranların sırasıyla %8 ve %27 olduğu ve toplamda da her üç denekten ikisinin (%35) bu tür bir etkinlikte yer aldığı görülmektedir (Çizelge 42). Brezilya, Fransa, İsrail, Meksika, Uruguay ve Venezuela'da bu tür bir çabanın en sık yapıldığı, buna karşılık Güney Afrika, Finlandiya, Britanya ve Avustralya'da Türkiye'den de daha düşük oranlarda sık yapıldığı yanıtı alınmaktadır. Ancak, sık ve bazen yanıtlarının toplamına bakıldığında Türkiye'nin yine ortada ve alt sınırlara yakın bir yerde yer almakta olduğu görülmektedir (Çizelge 42).

Çizelge 41: Dost, arkadaş ve akrabalarınızla ne kadar sık siyaset hakkında görüşüp tartışırsınız?

Çizelge 42: Dost, arkadaş ve akrabalarınızı ne sıklıkta ikna etmeye çalışırsınız?

Siyaset, Kurumlar ve Kamu Hizmetleri

Siyasetin özellikle günümüzdeki temsili demokrasinin kurumları aracılığıyla gerçekleştirildiği hususu dikkate alındığında bu kurum ve kuruluşların oynadığı rol ve vatandaşların gözündeki algılamalarının da önemli bir yer tutacağını da beklemeliyiz. Dolayısıyla bu bağlamdan olarak deneklerimize siyaset partilerin siyaset etkinliklerinde oynadıkları roller ve kamu bürokrasinin çalışması ve hizmetlerin görülmesinde ortaya çıkan kamu hizmetlileri ve kamu hizmetleri algısı hakkında çeşitli sorular yönelttik.

"Siyasi partiler halkı siyasette faal olmaya teşvik ederler" önermesine katılıp katılmadıklarını sorduğumuzda Türkiye'de deneklerimizin %8'i tamamen, %26'sı da kısmen katıldığını, toplamda da üç denekten birinin (%34) katıldığını görmekteyiz (Çizelge 43). Türkiye dışındaki ISSP üyesi ülkeleri ele aldığımızda aynı oranların sırasıyla %7 ve %32 olduğunu, toplamda da %39'a ulaştığını görüyoruz (Çizelge 43). ABD, Güney Afrika, İsviçre, Meksika, Venezuela ve Uruguay gibi ülkelerde bu toplam %60 civarında seyrederken, Güney Kıbrıs %80 civarında ortalamayla en üst sırada yer almaktadır. Buna karşılık Belçika - Flanders, Avustralya, Fransa, Batı ve Doğu Almanya, Japonya, Slovakya %15 - 25 arasında toplam ortalamalarla sıralamanın sonlarında yer almaktadır (Çizelge 43). Öyle anlaşılmaktadır ki, Batı Avrupa ülkelerinde siyaset partilerin on dokuz ve yirminci yüzyılda gördükleri işlevleri artık görmedikleri anlaşılmaktadır.

"Siyasi partiler seçmenlere anlamlı politika seçenekleri sunmamaktadırlar" önermesine katılıp katılmadıklarını sorduğumuzda Türkiye'deki deneklerin %11'i bu önermeye hiç katılmadıklarını, %18'i ise kısmen katılmadıklarını ve böylece üç denekten birisine yakını (%29) u önermeye katılmadığını belirtmiştir (Çizelge 44). Oysa, Türkiye'deki deneklerin %40 kadarı kısmen veya tamamen bu önermeye katıldığını belirtmiştir (Çizelge 44).). Türkiye dışındaki ISSP üyesi ülkeleri ele aldığımızda bu önermeye kısmen veya tamamen katılmayanların oranı %23, kısmen veya tamamen katılanların oranı ise deneklerin yarısı kadardır (%51) (Çizelge 44). Türkiye bu soruya verilen yanıtlara göre Güney Afrika, Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Okyanusya'ya göre siyaset partilerin daha ziyade anlamlı politikalar ürettiğini düşünen ülkeler arasında yer almaktadır. Yerleşik demokrasilerin hemen hemen tamamında siyaset partilerin anlamlı politikalar ürettiğini düşünen denek oranlarının düşüklüğü dikkat çekicidir. Çizelge 43 ve 44'teki bulgular bir arada ele alındığında ortaya çıkan manzara siyaset partilerin pekişmiş demokrasilerde temsil işlevini iyi görmedikleri algısının yaygın olduğu görüntüsünü vermektedir. Türkiye'de ise bunlara oranla daha yüksek bir denek oranının halen siyaset partilerin anlamlı temsil kurumları olduğunu düşündükleri göze çarpmaktadır.

"Referandumlar önemli siyaset sorular hususunda karar vermek için iyi bir yoldur" önermesine katılıp katılmama eğilimleri sorulduğunda da Türkiye'deki deneklerden %16'sı tamamen ve %37'si de kısmen katıldığını belirtirken böylece deneklerin yarısı kadarı (%53) referandumu iyi bir karar verme yolu olarak gördüğüne işaret etmektedir (Çizelge 45). Türkiye dışındaki ISSP üyesi ülkeleri ele aldığımızda bu önermeye kısmen veya tamamen katılmayanların oranı %13, kısmen veya tamamen katılanların oranı ise deneklerin dörtte üçüne yakındır (%69) (Çizelge 45). Türkiye dışındaki ISSP ülkelerinin büyük çoğunluğunda referandum siyaset partilere tercih edilen bir politika üretme veya destekleme yoluymuş gibi görünmektedir. Temsili demokrasinin temel kurumu olan siyaset partilere

olan teveccüh azalırken doğrudan katılma kurumu olan referanduma bu derecede teveccüh gösterilmesinin sonucunda özellikle pekişmiş Avrupa, Kuzey Amerika ve Okyanusya demokrasilerinde siyasal katılmanın güçlenirken temsili demokrasinin zayıflamakta olduğu ve böylece doğrudan demokrasiye doğru bir eğilimin güçlendiğini düşünebiliriz. Türkiye'de bu süreç henüz bu ülkeler kadar güçlü olmamakla birlikte, daha alt düzeyde de olsa bu tür bir eğilimin ortaya çıkmakta olduğu dikkat çekicidir.

Yine bir siyasal temsil ve katılma kurumu olan seçimlere dönecek olursak, bu noktaya kadar yapmış olduğumuz gözlemlerimizi daha da güçlendirmek veya hafifletme gereksinimi ortaya çıkabilecektir. "Türkiye'de 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan en son milletvekilliği genel seçimlerini düşündüğünüzde, bu seçimler oyların sayılması ve açıklanması açısından ne kadar dürüsttü?" sorusuyla adil seçim (*fair election*) algısını seçmen yaşındaki vatandaşlara yöneltmiş olduk. Türkiye'deki deneklerden %27'sinin çok dürüst ve %20'sinin de kısmen dürüst bulunduğu 2011 genel seçimleri ile toplamda deneklerin yarısı kadarı (%47) seçimlerin dürüst olarak sayıldığı ve açıklandığını düşündüğü saptanmıştır (Çizelge 46). Buna karşılık üç denekten birisi kadarı (%35) 2011 genel seçimlerinin dürüst olmadığını düşünmektedir (Çizelge 46). Türkiye dışındaki ISSP üyesi ülkeleri ele aldığımızda kendi ülkelerinde yapılan son genel seçimlerin dürüst olarak sayılıp açıklandığını düşünenlerin oranı dört seçmenden üçü (%73), olmadığını düşünenlerin oranı ise deneklerin altıda birine yakındır (%14) (Çizelge 46). Rusya, Bulgaristan ve ABD'nde dürüst seçimlere ilişkin oranların Türkiye'den daha düşük düzeyde olduğu görülürken, Türkiye de bu sıralamada ISSP listenin bir hayli alt sıralarında yer almaktadır (Çizelge 46).

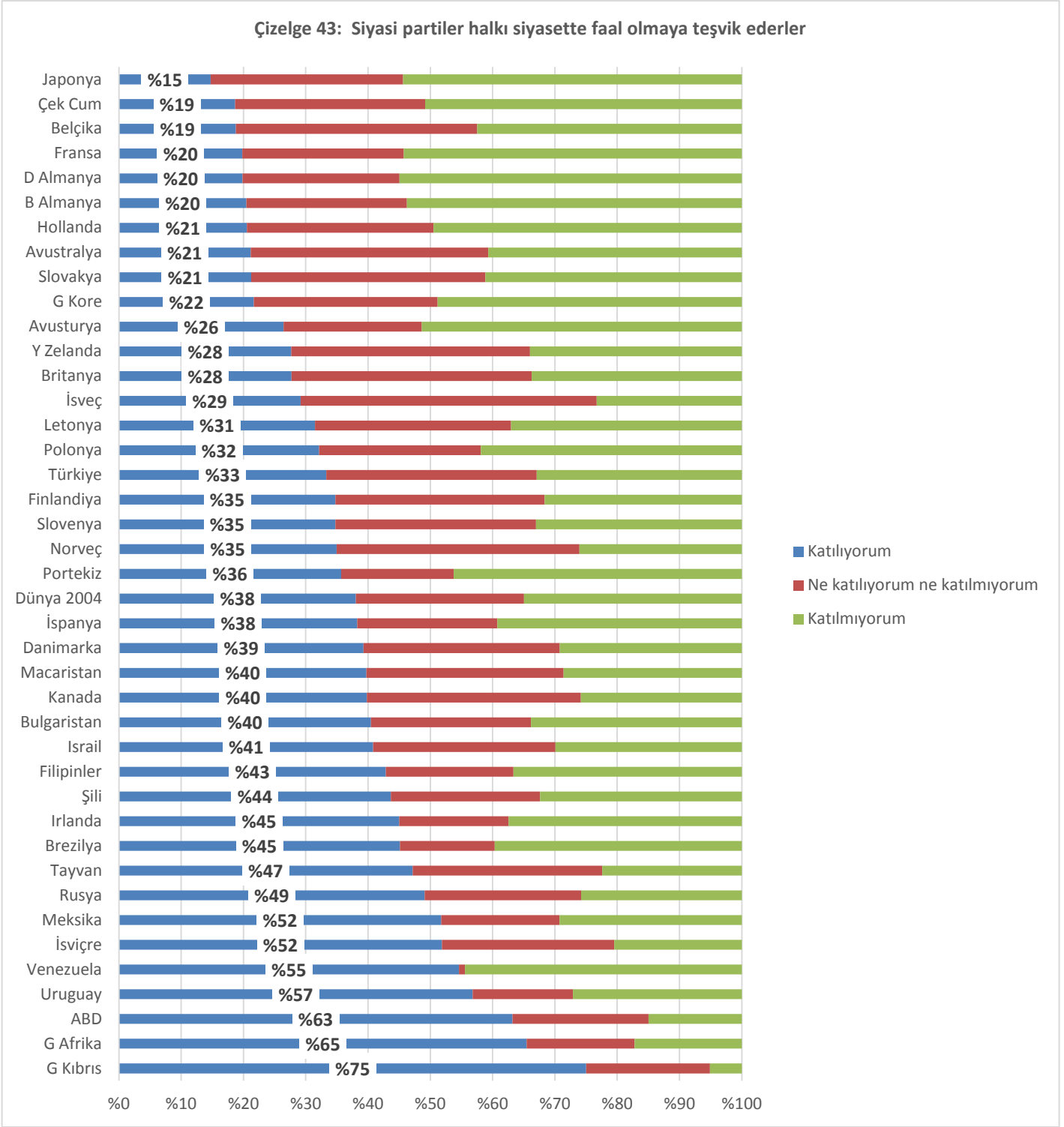
"Türkiye'de 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan en son milletvekilliği genel seçimlerini düşündüğünüzde, bu seçimler adayların ve partilerin seçim kampanyalarını yürütme fırsatı bulmaları açısından ne kadar adil?" sorusuna tamamen adil diyenlerin oranı %27, kısmen adil diyenlerin oranı ise %21 olup, toplamda da %48 olarak görünmektedir (Çizelge 47). Adil olmadığını söyleyenlerin oranı ise %35 düzeyindedir (Çizelge 47). Türkiye dışındaki ISSP üyesi ülkeleri ele aldığımızda kendi ülkelerinde yapılan son genel seçimlerin dürüst olarak sayılıp açıklandığını düşünenlerin oranı üç seçmenden ikisi (%62), olmadığını düşünenlerin oranı ise deneklerin beşte birine yakındır (%18) (Çizelge 46). Yine Rusya ve Bulgaristan'ın ve bir de Brezilya'nın Türkiye'den daha az adil seçimleri olduğunu düşünen deneklere sahip olduğunu saptarken, ABD dâhil hemen tüm yerleşik demokrasilerde seçimlerin adil olduğu algısının seçmenlerin üçte ikisinden fazlası için geçerli olduğu da görülmektedir (Çizelge 47). Siyasal temsil kurumları olan siyasal partiler için olan sorunlu durum, siyasal katılma ve temsili bağdaştırılan seçim kurumu için mevcut değilmiş gibi görünmektedir. Ancak, Türkiye yine bu siyasal katılma uygulamasında da görece olarak adil ve dürüst seçim yapmakta zorlanan bir ülke görüntüsüne sahip olarak belirmektedir.

" Türkiye'deki kamu hizmetlerini göz önünde bulundurduğunuzda, bu hizmetlerin ne ölçüde kendilerini vatandaşlara hizmet sunmaya adanmış olanlarca yürütüldüğünü düşünüyorsunuz? " sorusunu yönelterek kamu personelinin (memurların) vatandaşın gözündeki hizmet vermekteki ciddiyetini ölçmeyi hedefledik. Türkiye'deki deneklerden %14'ü memurların görevlerine kendilerini tamamen adanmış olduklarını ve %37'si de kısmen adanmış olduklarını belirtirken böylece deneklerin yarısı kadarı (%51) kamu hizmetleri alımında görevlilerin iyi hizmet verdiklerine vurgu yapmışlardır (Çizelge 48). Üstelik bum kez bu oranlar Türkiye dışındaki ISSP üyesi ülkelerin genelinde de sırasıyla

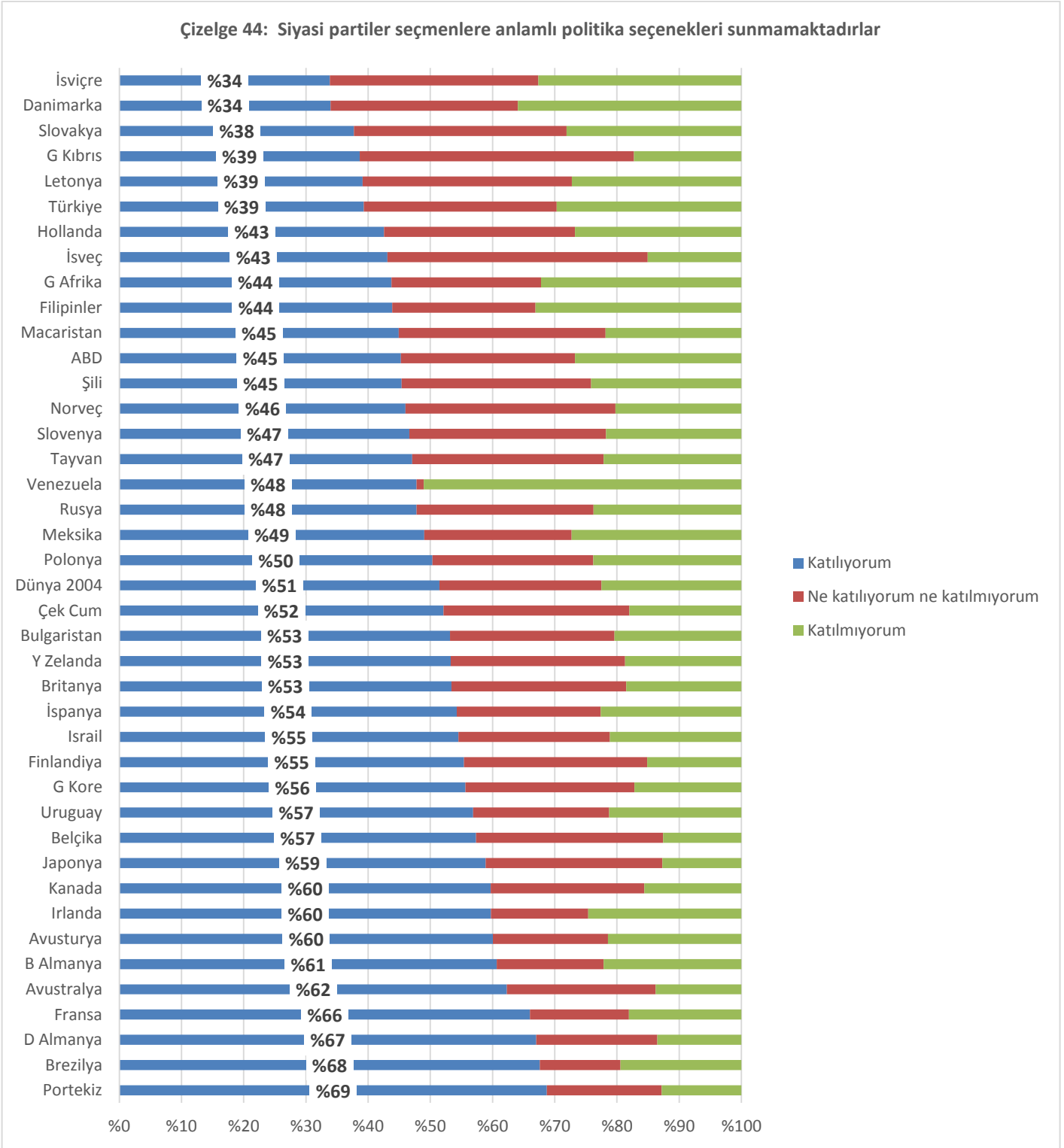
%12 ve %43 ve toplamda da %55 kadar olup, Türkiye'deki bulgulara fevkalade yakındır (Çizelge 48). Bu değerlendirmede Çek Cumhuriyeti ve Japonya'daki oranlar fevkalade düşük düzeydedir. Oysa çok uzun yıllardır mükemmel memurlara sahip olduğu düşünülen Japonya'nın 1990'lardaki Recruit skandalı sonrasında çok sayıda memurunun yolsuzluktan suçlu bulunmasıyla halkının gözünde bu görüntüsünü değiştirdiği anlaşılmaktadır. Benzer kültürlere sahip, aynı dili konuşan Portekiz ve Brezilya'nın da Japonya kadar olmasa da memurların değerlendirmesinde Türkiye'ye ve ISSP ortalamasına göre daha düşük oranlara sahip olması da ilginçtir.

Bu konuyu daha kapsamlı değerlendirmek için ikinci bir soru daha sormayı tercih ettik. Deneklere "Türkiye'de sunulan kamu hizmetinde yolsuzluğun ne kadar yaygın olduğunu düşünüyorsunuz?" diye sorduk. Deneklerin beşte biri kadarını (%18'i) neredeyse herkesin yolsuzluğa bulaştığını, üçte biri (%33) birçok kişinin yolsuzluğa bulaşmış olduğunu ifade etmişlerdir. Deneklerin beşte biri kadarının (%21) küçük bir grubun yolsuzluğa bulaştığına inandığını ve %3 kadarının da hemen hemen hiç kimsenin yolsuzluğa bulaşmamış olduğunu, geri kalanlarının (deneklerin %25'nin) ise ortada bir yerde durduklarını saptamış bulunuyoruz (Çizelge 49). Türkiye dışındaki ISSP üyesi ülkelerin genelinde de sırasıyla hemen herkes diyenlerin %12, birçok %27, küçük bir grup diyenlerin %27, hemen hemen hiç kimse diyenlerin ise %4 olup, Türkiye'deki bulgulara yakındır (Çizelge 49). Latin Amerika ülkelerinin çoğunda, Güney Kore'de, Rusya ve Bulgaristan başta olmak üzere Doğu Avrupa ülkelerinin hemen hepsinde yolsuzluk algısının Türkiye'den daha yüksek oranlarda olduğu görülmektedir (Çizelge 49). 2013 Aralık ayından itibaren başlayan ve seçim kampanyalarında da önemli yer tutan siyasal yolsuzluk tartışmalarına karşın Türkiye'de kamu hizmetlerinde yolsuzluk algısının ISSP ülkelerinin çoğuna nazaran daha az olduğunu saptamış bulunuyoruz. Öyle anlaşılmaktadır ki Türkiye'de seçmen yaşındaki nüfusun yarısına yakın kısmı kamuda yolsuzluk konusunda yapılan tartışmalardan ya etkilenmemiş veya bunlara inanmamış gibi görünmektedir.

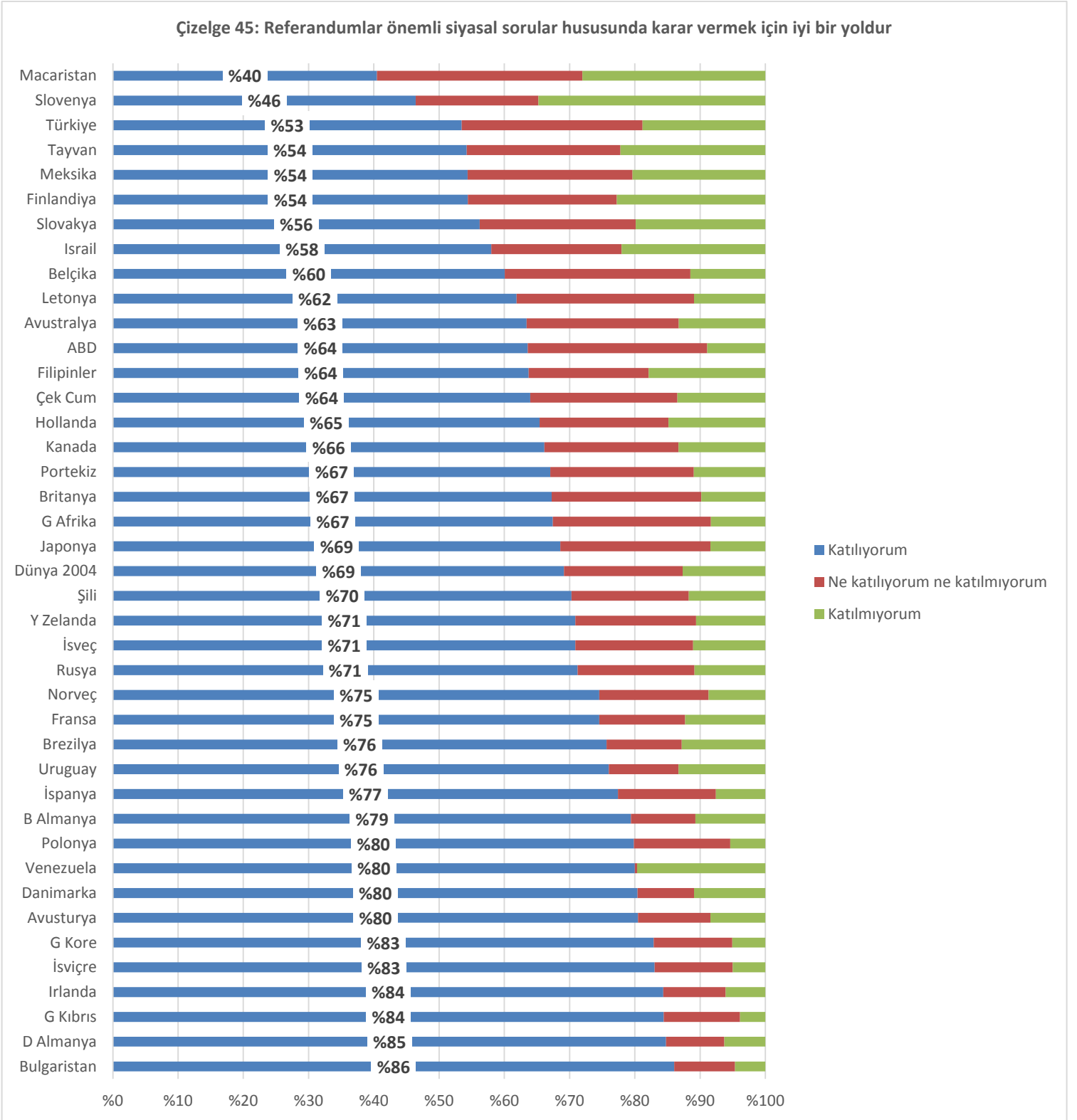
Çizelge 43: Siyasi partiler halkı siyasette faal olmaya teşvik ederler.

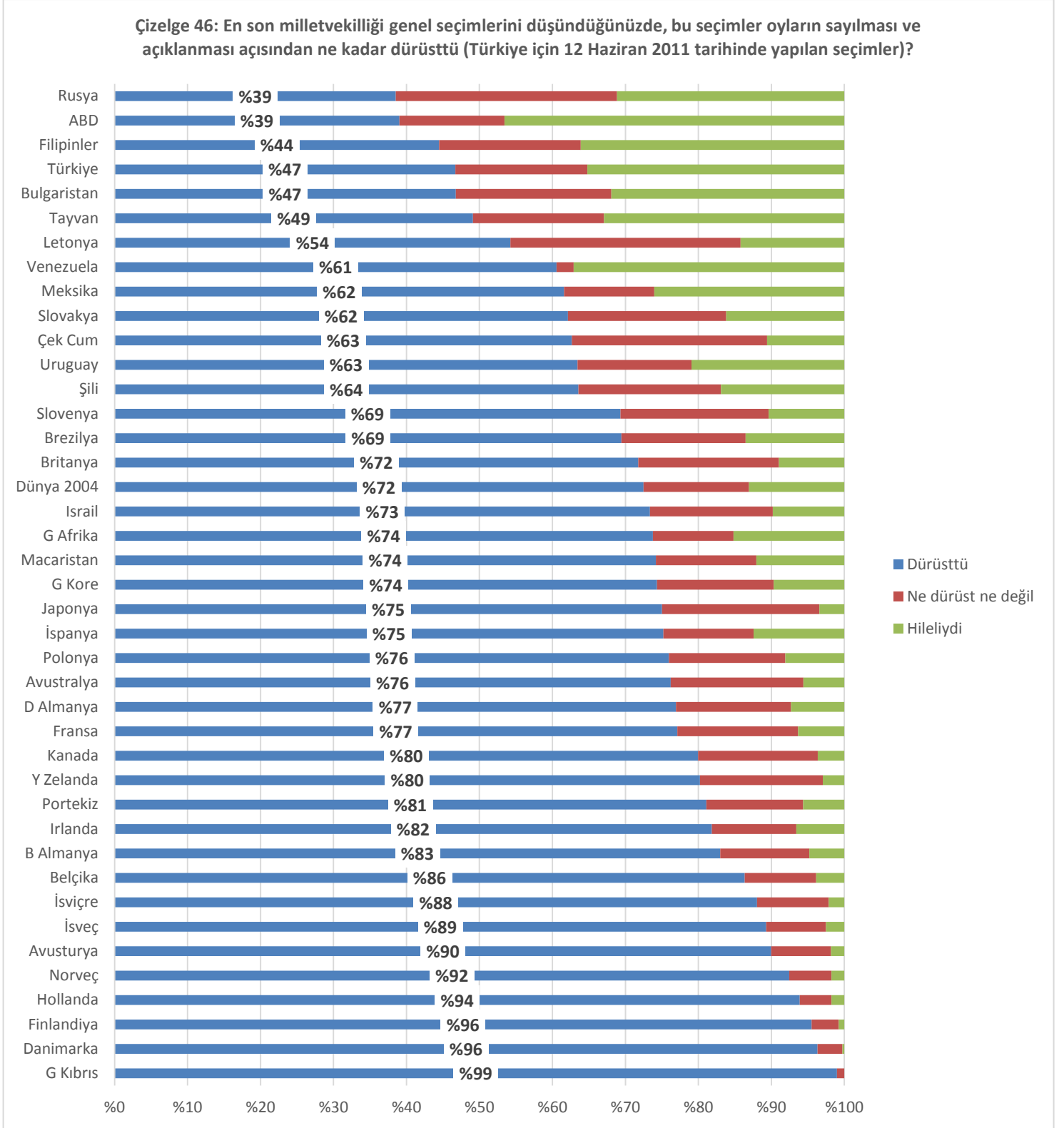
Çizelge 44: Siyasi partiler seçmenlere anlamlı politika seçenekleri sunmamaktadırlar.

Çizelge 45: Referandumlar önemli siyasal sorular hususunda karar vermek için iyi bir yoldur.

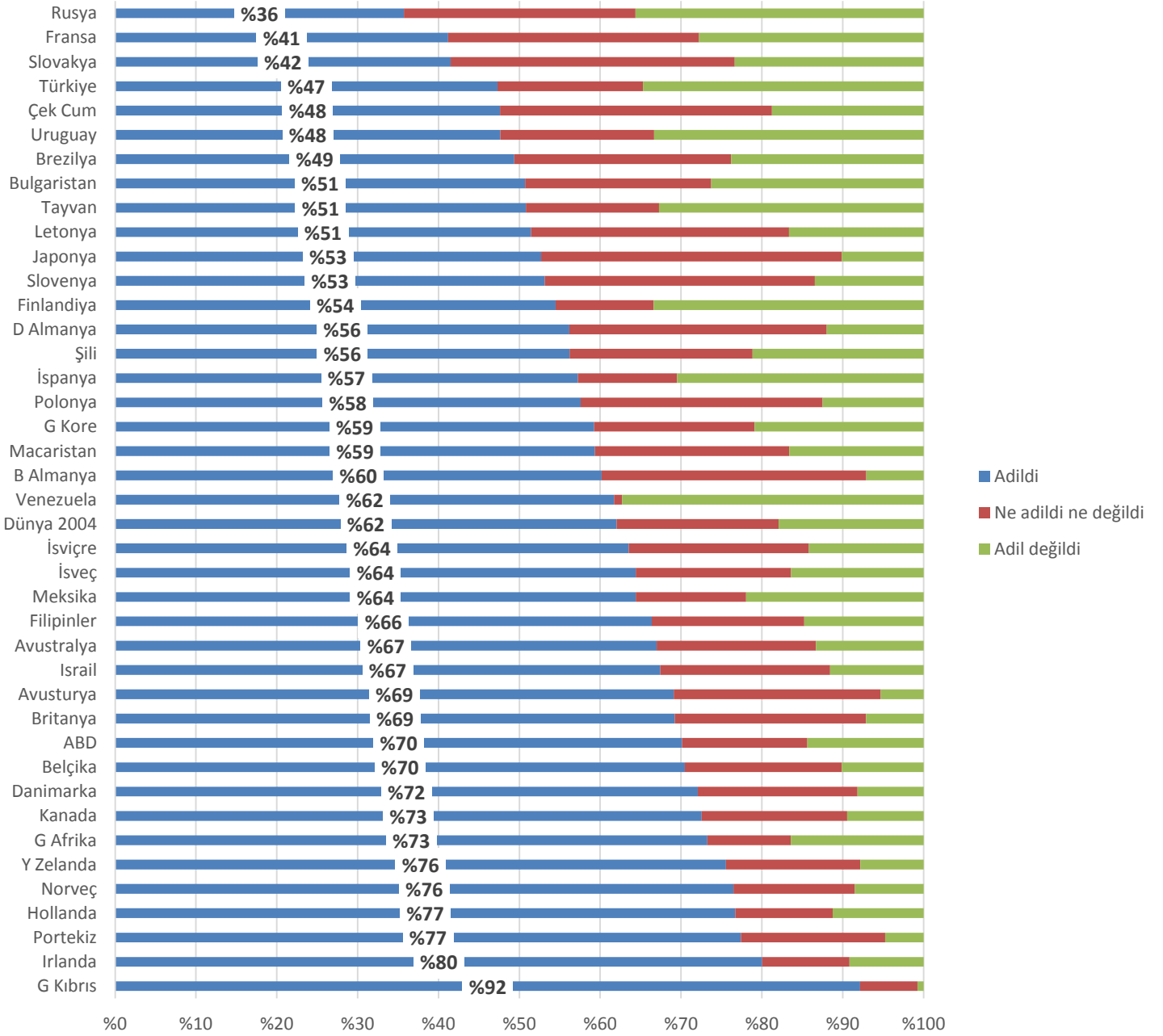

Çizelge 46: En son milletvekilliği genel seçimlerini düşündüğünüzde, bu seçimler oyların sayılması ve açıklanması açısından ne kadar dürüsttü (Türkiye için 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan seçimler)?

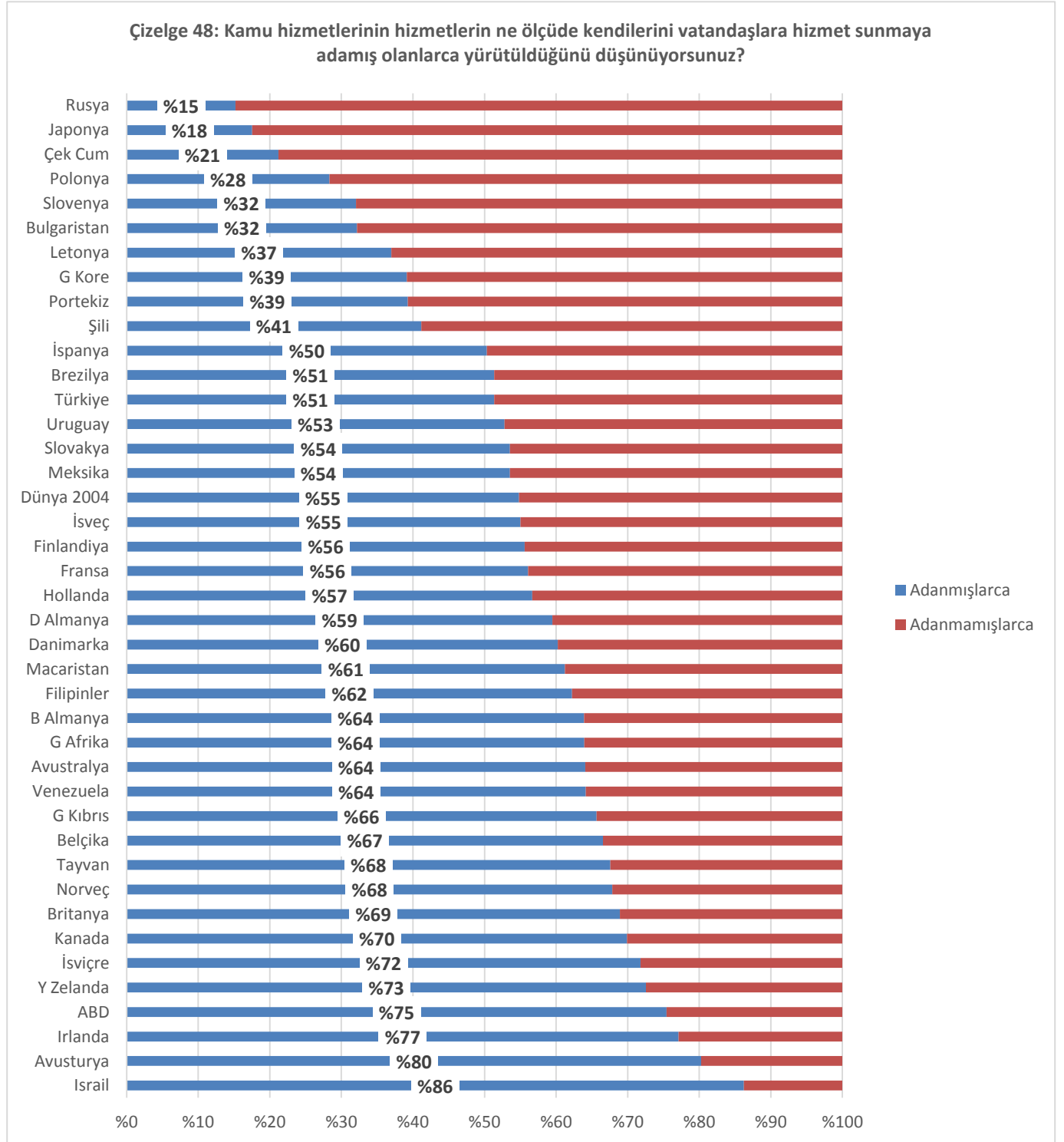
Çizelge 47: En son milletvekilliği genel seçimlerini düşündüğünüzde, bu seçimler adayların ve partilerin seçim kampanyalarını yürütme fırsatı bulmaları açısından ne kadar adilci (Türkiye için 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan seçimler)?

Çizelge 47: En son milletvekilliği genel seçimlerini düşündüğünüzde, bu seçimler adayların ve partilerin seçim kampanyalarını yürütme fırsatı bulmaları açısından ne kadar adilci (Türkiye için 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan seçimler)?

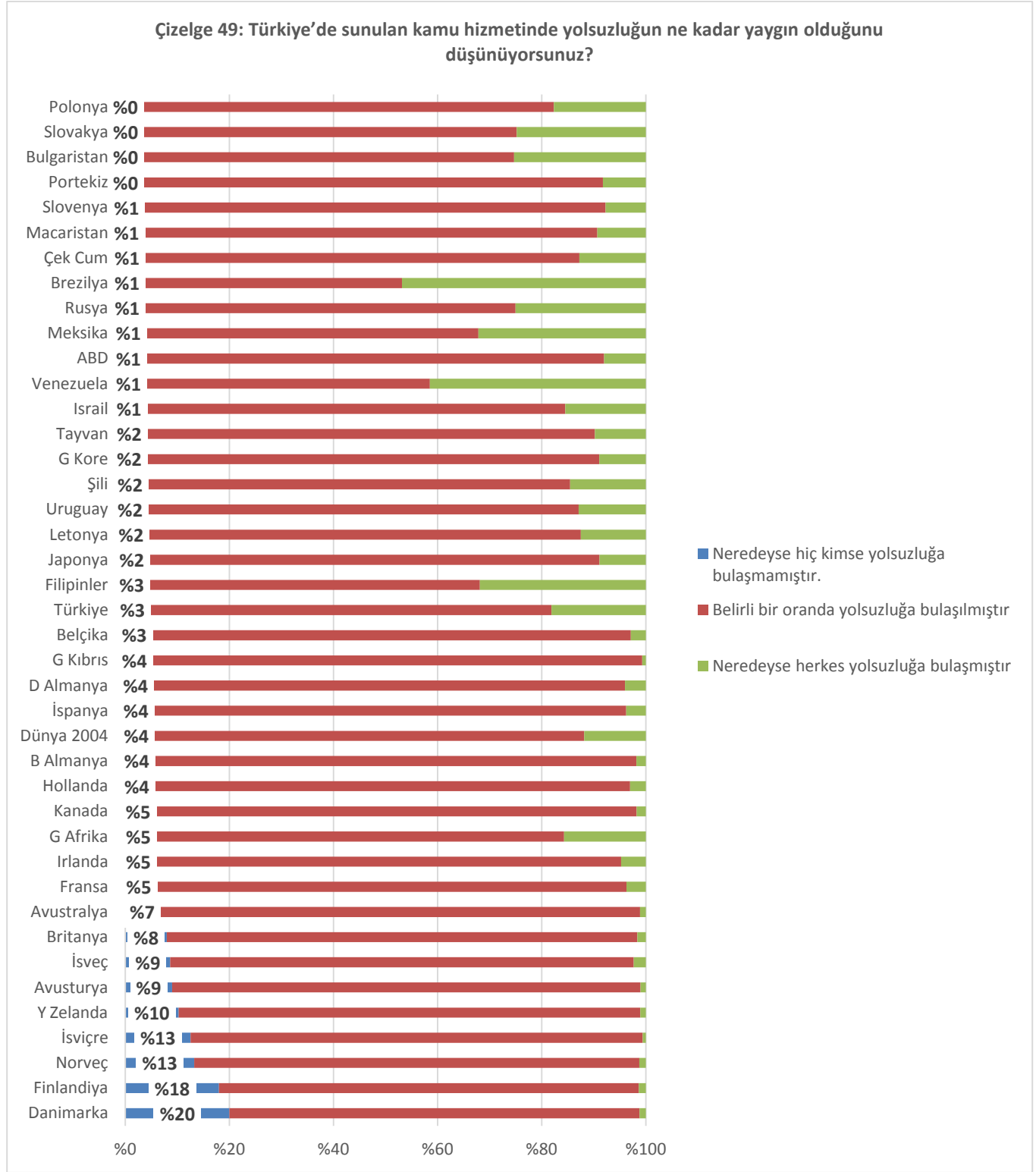

Çizelge 48: Kamu hizmetlerinin hizmetlerin ne ölçüde kendilerini vatandaşlara hizmet sunmaya adanmış olanlarca yürütüldüğünü düşünüyorsunuz?

Çizelge 49: Türkiye’de sunulan kamu hizmetinde yolsuzluğun ne kadar yaygın olduğunu düşünüyorsunuz?

Vatandaş ve Siyasal Rejim

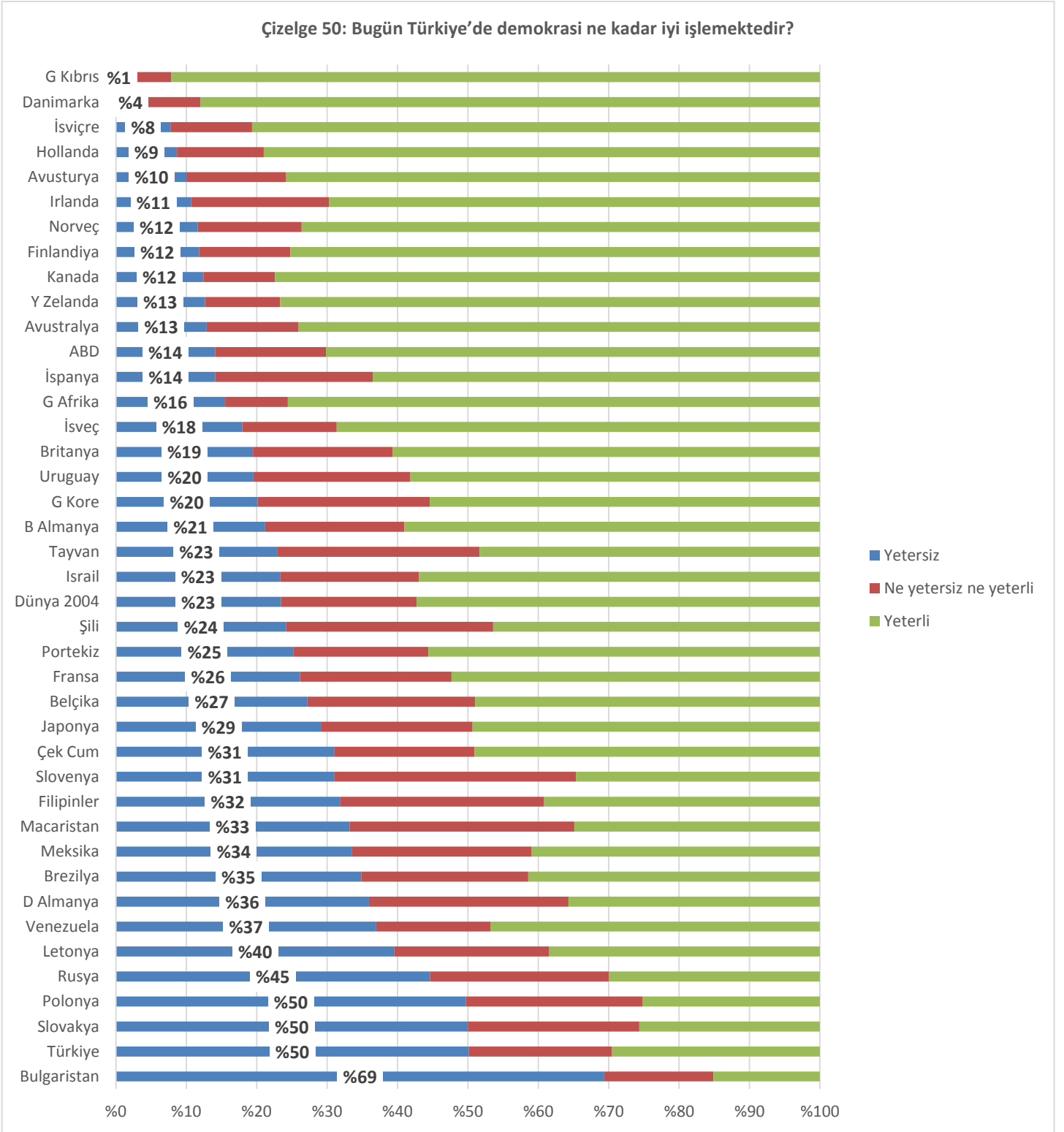
Nihayet, vatandaşların içinde yaşamakta oldukları siyasal rejim hakkındaki genel algı ve değerlendirmelerine dönecek olursak, Türkiye'deki deneklere yöneltilen demokrasinin bugünkü, on yıl önceki ve on yıl sonra gelebileceğini düşündükleri düzeyi hakkındaki verilen yanıtlar aşağıdaki çizelgelerde (Çizelge 50 - 52) sunulmuştur.

“Bugün Türkiye’de demokrasi ne kadar iyi işlemektedir?” diye sorulduğunda Türkiye’deki deneklerin %41’i çeşitli düzeylerde kötü işlediğine işaret eden yanıtlar vermişlerdir (Çizelge 50). Türkiye dışındaki ISSP ülkelerinden sadece Bulgaristan’da (%69) daha yüksek oranda demokrasinin işleyişinin kötü olduğuna işaret edilmektedir. Polonya (%50) ve Slovakya (%50) ise Bulgaristan’ın arkasından demokrasinin en kötü işlediğini söyleyen ülkeler sıralamasında ikinci sırada yer almakta olup, onları da açık arayla Rusya (%45), Türkiye (%41), Venezuela (%40), Latviya (%40) ve Doğu Almanya (%36) izlemektedir. Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Doğu Asya ve Okyanusya’nın demokrasilerinde kötü işleyen demokrasi yanıtları %20’ler ve aşağısında olup, Güney Kıbrıs (%1) ve Danimarka (%4) ile bu sıralamada en iyi işleyen demokrasiler izlenimini veren ülkelerdir (Çizelge 50).

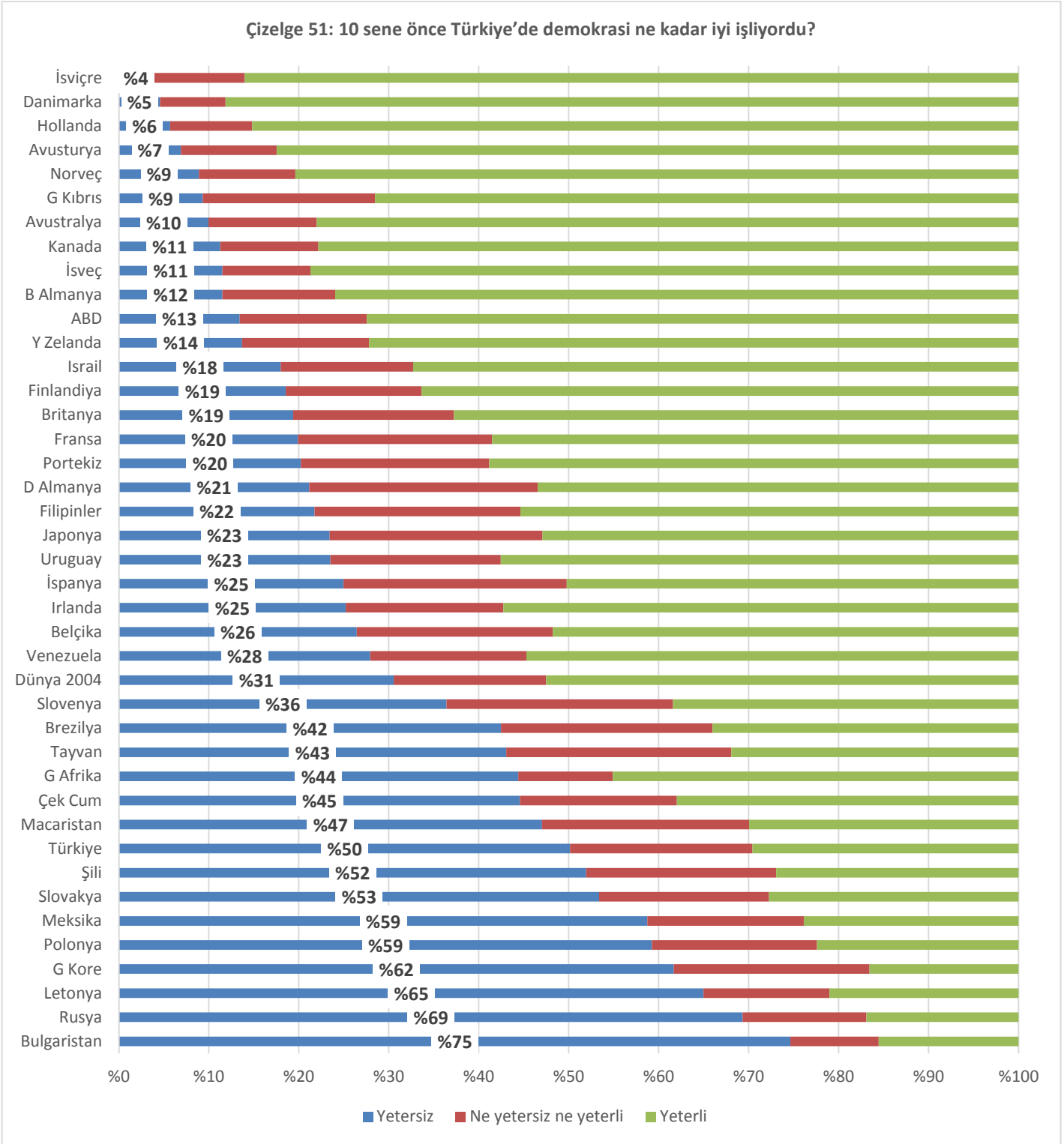
“10 sene önce Türkiye’de demokrasi ne kadar iyi işliyordu?” diye sorulduğunda Türkiye’deki deneklerin yarısı (%50) çeşitli düzeylerde kötü işlediğine işaret eden yanıtlar vermişlerdir (Çizelge 51). Türkiye dışındaki ISSP ülkelerinden yine Bulgaristan (%75) oranıyla demokrasinin işleyişinin on yıl önce en kötü olduğu ülke konumundadır (Çizelge 51). Bu kez Meksika (%59); Rusya (%69), Güney Kore (%62) ve Doğu Almanya hariç Doğu Avrupa ülkelerindeki yanıtlar da on sene önceki demokrasinin işleyişinin kötü olduğuna işaret etmektedir (Çizelge 51). Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Doğu Asya ve Okyanusya’nın demokrasilerinde kötü işleyen demokrasi yanıtları %20’ler ve aşağısında olup Danimarka (%5) ve Güney Kıbrıs (%9) ile bu sıralamada yine vatandaşlarının gözünde en iyi işleyen demokrasiler görüntüsüne sahip olan ülkelerdir (Çizelge 51). On yıl önce demokrasinin kötü işlediğini düşünen Doğu Avrupa ülkelerindeki denekler ki, bunların verdikleri yanıtlar 1990’ların ortasına ait yılları kapsamaktadır, 2004’te genellikle çok daha iyi işleyen bir demokrasiye sahip olduklarını düşünmektedirler. Türkiye’de ise vatandaşların gözünde on yıl önceye (2005’e) göre demokrasinin işleyişinde bir miktar iyileşme olduğunu görmekteyiz.

“Bundan 10 sene sonra Türkiye’de demokrasinin ne kadar iyi işleyeceğini düşünüyorsunuz?” diye sorulduğunda Türkiye’deki deneklerin yarısı (%39) çeşitli düzeylerde kötü işleyeceğine işaret eden yanıtlar vermişlerdir (Çizelge 52). Türkiye dışındaki ISSP ülkelerinden Fransa’da (%44) ve Slovakya (%40) 2004 yılında daha yüksek oranda demokrasinin işleyişinin kötüleşeceği tahminine yer verilmekteydi (Çizelge 52). Türkiye yine bu sıralamada Japonya’nın (%38) hemen önünde üçüncü sırada yer almaktadır. Ancak, Doğu Avrupa, Asya ve Latin Amerika ülkeleri on yıl sonra demokrasilerinin daha kötü işleyeceğini düşünen denek oranları 2004 yılındaki demokrasinin işleyişine ait değerlendirmelere göre %20 ve üzeri düzeyde azalırken 2015’te Türkiye’de verilen ileriye yönelik yanıtlarda sadece %2 düzeyinde bir düşüş söz konusudur. Demokrasinin işleyişinden ve geleceğinden olan beklenti Türkiye’de, ISSP ülkeleriyle karşılaştırıldığında, pek bir değişiklik olmayacakmış gibi bir görüntü vermektedir.

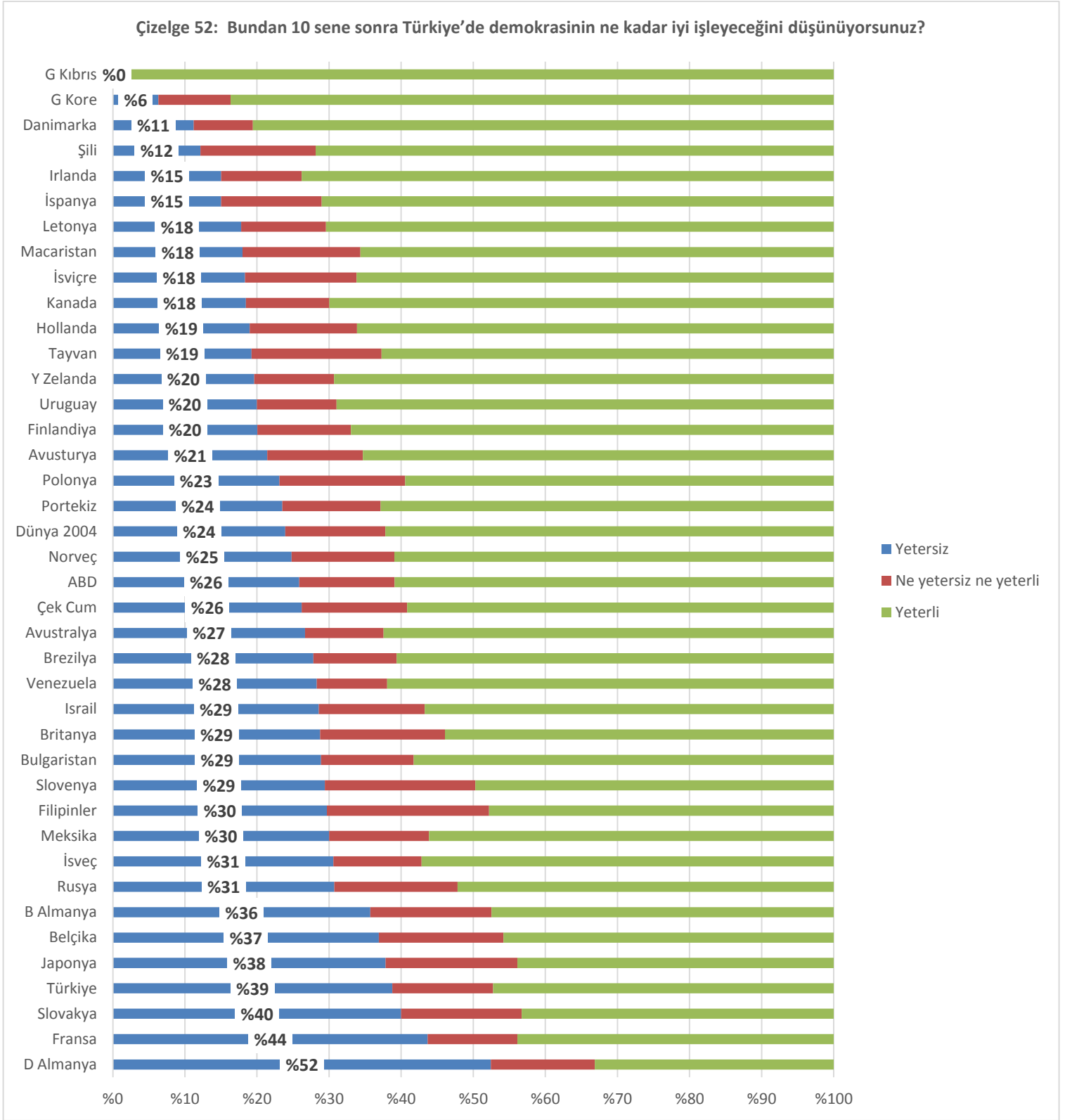
Çizelge 50: Bugün Türkiye’de demokrasi ne kadar iyi işlemektedir?

Çizelge 51: 10 sene önce Türkiye’de demokrasi ne kadar iyi işliyordu?

Çizelge 52: Bundan 10 sene sonra Türkiye’de demokrasinin ne kadar iyi işleyeceğini düşünüyorsunuz?

Vatandaş ve Siyasal İletişim

Vatandaş yukarıda vermiş olduğu görüntüyü elde ederken nerelerden yararlanmıştır. Vatandaşın siyaseti izlerken kullandığı en önemli haber kaynakları nelerdir? Yazılı basın, sözlü ve görüntülü medya kaynakları, bilgisayar ortamında siyasal haber yayını yapan kaynaklar olarak günümüzde siyasal haber kaynakları bir hayli çeşitlenmiş ve çoğalmış bulunmaktadır. Bu kaynakların hangilerini vatandaşlar düzenli olarak izlemekte ve dolayısıyla siyaset hakkındaki haberleri almakta, algıları kadar değer, tutum ve beklentilerini de yapılandırmaktadırlar?

“Bir gazetenin siyasal haberlerini ne kadar sık okuyorsunuz?” diye sorduğumuzda Türkiye’deki deneklerin beşte birisi kadar (%20) her gün gazete okuduğunu, altıda birisi kadarı (%16) her gün düzenli olarak gazete okumasa da haftada 3-4 kere veya daha fazla gazete okuduğunu belirtmiştir (Çizelge 53). Böylece gazete sık okuduğunu söyleyenlerin Türkiye’deki seçmen yaşındaki nüfusun üçte biri (%36) olduğunu düşünebiliriz. Türkiye dışındaki ISSP ülkelerinden sadece yirmi iki ülkede daha bu soru sorulmuştur. Bu ülkelerin hepsi göz önüne alındığında ISSP oranları da sırasıyla %19 ve %14 olup hemen hemen Türkiye ile aynıdır (Çizelge 53).

“Televizyonda siyasi haberleri ne kadar sık izliyorsunuz?” diye sorduğumuzda Türkiye’deki deneklerin neredeyse üçte ikisinden biraz daha azı (%61) her gün TV’den siyasal haberleri izlediğini, altıda birisi kadarı da (%17) her gün düzenli olarak izlemese de haftada 3-4 kere veya daha fazla TV’den siyasal haberleri izlediğini belirtmiştir (Çizelge 54). Böylece TV’den düzenli olarak siyasal haber izleyenlerin Türkiye’deki seçmen yaşındaki nüfusun dörtte üçünde biraz fazla (%78) olduğunu düşünebiliriz. 2004 yılında Türkiye dışındaki ISSP ülkelerinden sadece yirmi iki ülkede daha bu soru sorulmuştur. Bu ülkelerin hepsi göz önüne alındığında ISSP oranları da sırasıyla %45 ve %19 olup, tüm deneklerin üçte ikisi kadardır (%64) ve Türkiye’den de bir hayli daha azdır (Çizelge 54).

“Radyoda siyasi haberleri ne kadar sık dinliyorsunuz?” diye sorduğumuzda Türkiye’deki sekiz denekten birisi (%13) her gün radyodan siyasal haberleri izlediğini, onda birisi kadarı da (%10) her gün düzenli olarak izlemese de haftada 3-4 kere veya daha fazla radyodan siyasal haberleri izlediğini belirtmiştir (Çizelge 55). Böylece radyodan düzenli olarak siyasal haber izleyenlerin Türkiye’deki seçmen yaşındaki nüfusun dörtte biri gibisi (%23) olduğunu düşünebiliriz. 2004 yılında Türkiye dışındaki ISSP ülkelerinden sadece yirmi iki ülkede daha bu soru sorulmuştur. Bu ülkelerin hepsi göz önüne alındığında ISSP oranları da sırasıyla %24 ve %13 olup, tüm deneklerin üçte birinden biraz daha fazlası kadardır (%37) ve Türkiye’den de bir hayli daha fazladır (Çizelge 55).

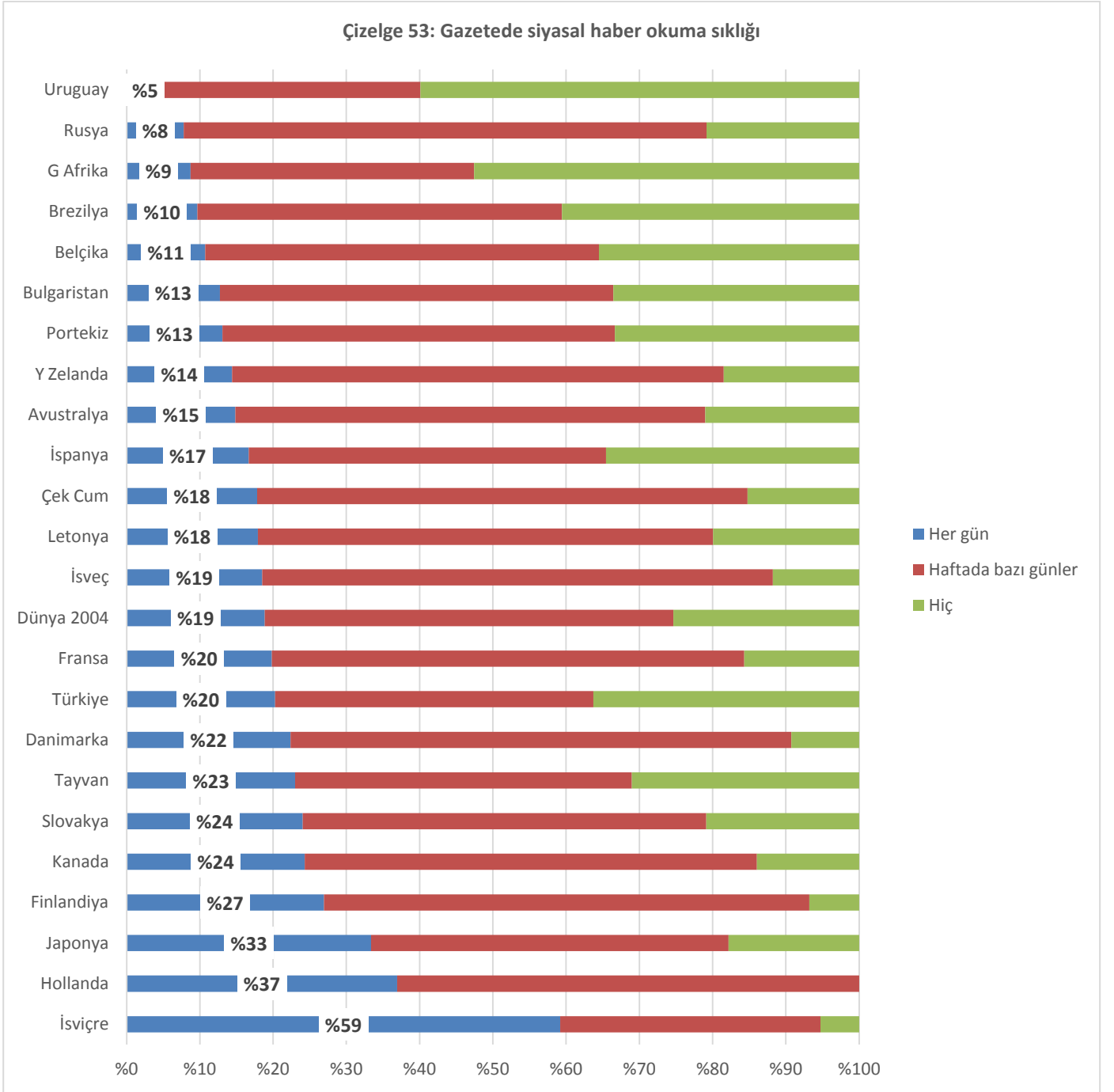
“Siyasi haberlere ve bilgilere ulaşmak için Internet’i ne kadar sık kullanıyorsunuz?” diye sorduğumuzda Türkiye’deki beş denekten birisi (%22) her gün internetten siyasal haberleri izlediğini, sekizde biri kadarı da (%12) her gün düzenli olarak izlemese de haftada 3-4 kere veya daha fazla radyodan siyasal haberleri izlediğini belirtmiştir (Çizelge 56). Böylece radyodan düzenli olarak siyasal haber izleyenlerin Türkiye’deki seçmen yaşındaki nüfusun üçte biri (%34) olduğunu

düşünebiliriz. 2004 yılında Türkiye dışındaki ISSP ülkelerinden sadece yirmi iki ülkede daha bu soru sorulmuştur. Bu ülkelerin hepsi göz önüne alındığında ISSP oranları da sırasıyla %3 ve %3 olup, tüm deneklerin on altıda biri kadardır (%6) ve Türkiye'den de bir hayli daha azdır (Çizelge 56). Ancak bu bulguların diğer ISSP ülkelerindeki 2004 yılındaki durumu yansıttığını ve şimdi Türkiye ile aralarında böyle bir fark bulmanın da şaşırtıcı olduğunu belirtmemiz gerekir.

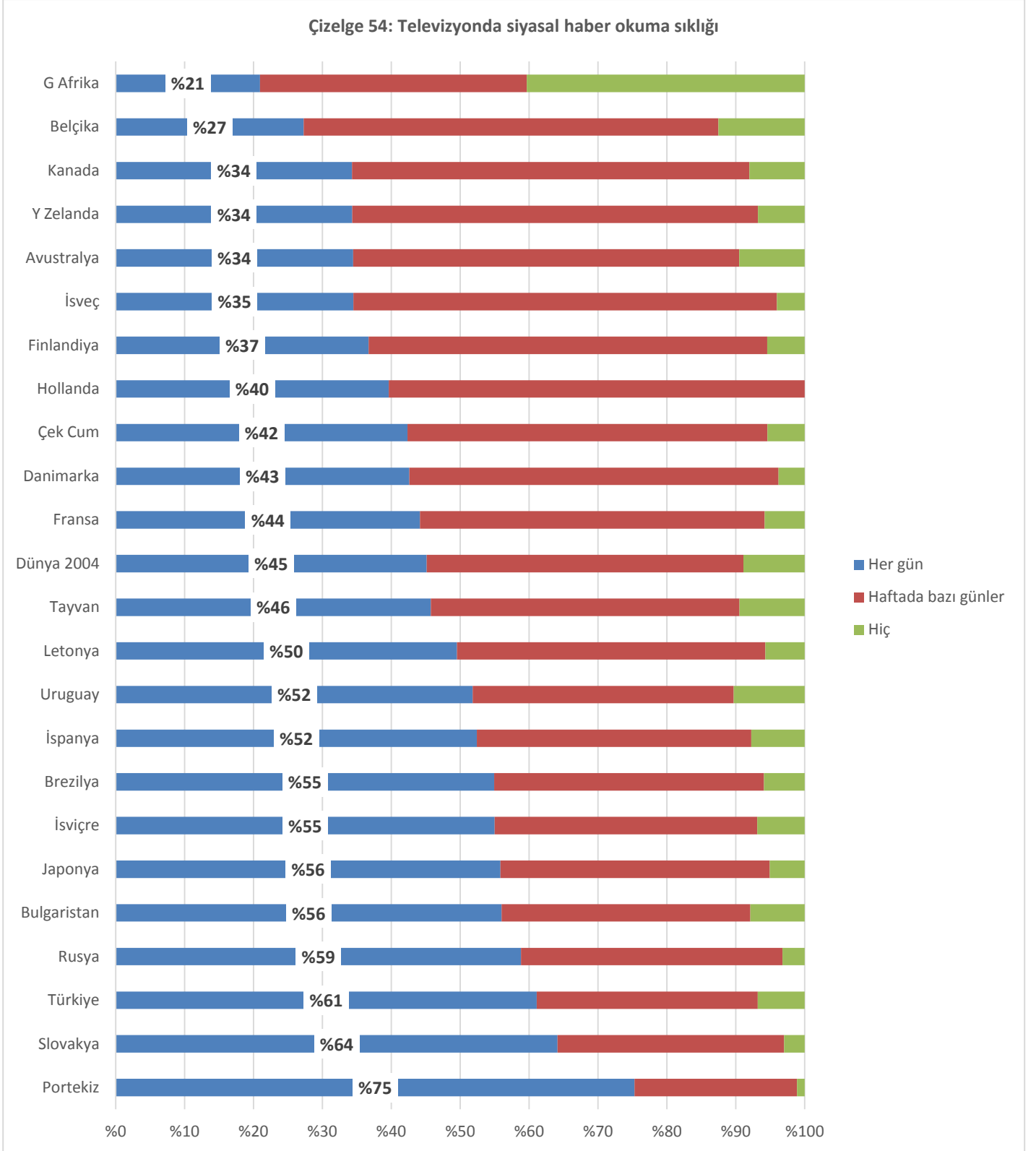
Türkiye'deki temel siyasal haber kaynağı televizyonlardır. Radyo artık yavaş yavaş geri plana düşmekte olup yazılı basın da siyasal haber kaynağı olarak radyoya oranla önemini korumaktadır. Özellikle haber – yorum öğrenmek isteyenler için gazetelerin hala önemini korumakta olduğunu düşünebiliriz. İnternet kaynaklı siyasal haberlerin izlenmesi de artmakla birlikte halen televizyon kanallarının yerini alabilecek bir gelişim söz konusu olmamıştır. Türkiye'de vatandaşların basında, medyada veya internette siyasal görüş belirtmek, fikirlerini ifade etmek veya bir fikir tartışmasına girmek gibi bir eğilim içinde olmadıkları anlaşılmaktadır (bakınız Çizelge 19 ve 20). Türkiye'de vatandaşların daha çok televizyon izlemek ve gazete okumakla yetinme eğilimde oldukları ve yüksek siyasal etkinlik duygusuna sahip olduklarını belirtmelerine karşın, seçimlerde oy verme dışında her türlü bireysel katılma etkinliğine uzak duran bir kimlik sergiledikleri görülmektedir. Bu eğilime düşüncelerini ifade etmeleri keyfiyetinin de dahil olduğu böylece saptanmış bulunmaktadır.

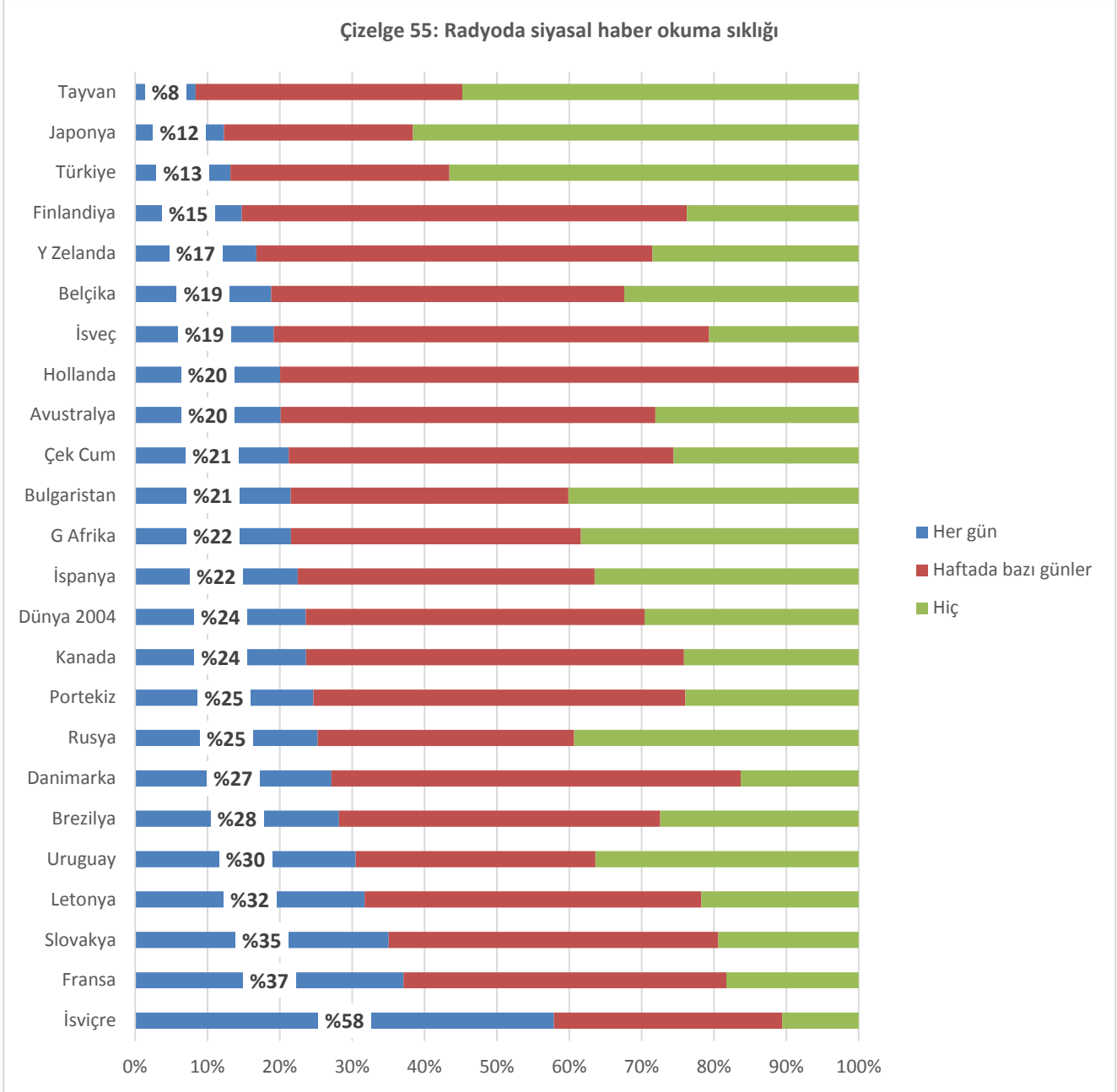
Çizelge 53: Gazetede siyasal haber okuma sıklığı

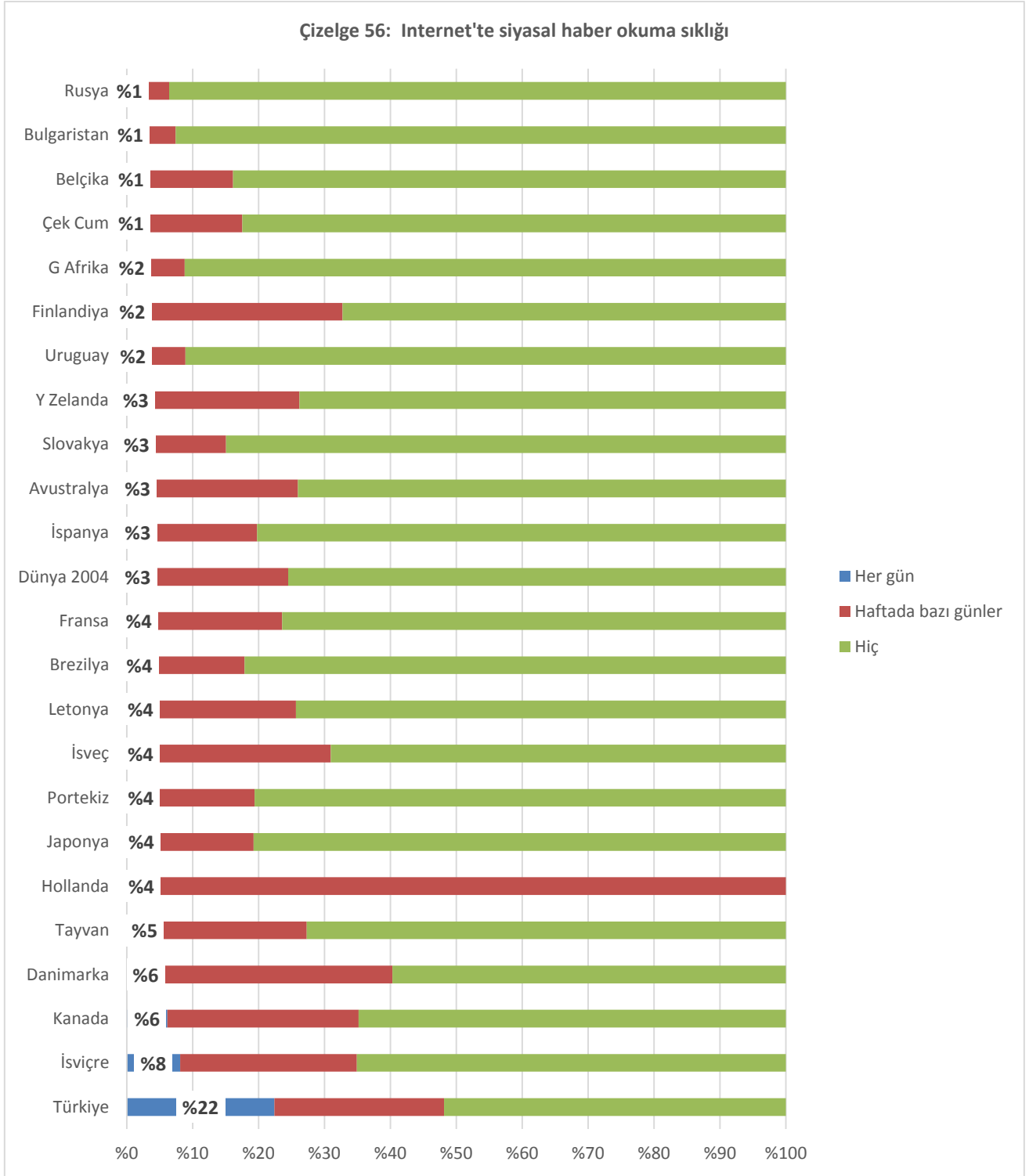
Çizelge 54: Televizyonda siyasal haber okuma sıklığı

Çizelge 55: Radyoda siyasal haber okuma sıklığı

Çizelge 56: İnternet'te siyasal haber okuma sıklığı

Sonuç

Türkiye'de saptadığımız iyi vatandaşlık olgusu, vatandaşın kendi gözünde ve ifadesiyle seçimlere katılmaya büyük özen gösteren, vergi kaçırmamaya vurgu yapan, yasal mevzuata uygun yaşamayı ön planda tutan, etik değerlere ve farklılıklara hoşgörü ile yaklaşan, maddi bakımdan kendisinden daha kötü olanlara yardım edilmesini önemseyen bir içeriktedir.

Vatandaşlık olgusunun siyasetteki temel yansıması olan siyasal katılma etkinlikleri açısından daha yakından bakıldığında, ISSP ülkeleri içinde ABD, Britanya, İsviçre, İskandinav ülkeleri v.b. yerleşik demokrasilerden çok farklı bir manzara ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de doğrudan ve olağandışı katılma içeriğini belirleyen toplu dilekçe vermek, toplantı ve gösteriye katılmak gibi protesto içerikli katılma eğilimi fevkalade düşüktür.

Kamu yetkilileri ile temas gibi olağan siyasal katılma türünden etkinlikler içinde de yer almaktan çekinen çok geniş bir kitleye sahip olan Türkiye'de, yukarıda sayılan tutumlarla uyumlu olarak gerçekleştiği düşünülebilecek olan tek davranışın seçimden seçime sandık başına gitme olduğunu saptamış bulunuyoruz. Olağan siyasal katılma eylemleri içinde sadece oy kullanma pratiğinin yaygın olduğu diğer siyasal katılma türlerinin ise Türkiye'de yerleşik demokrasilere göre oldukça düşük bir düzeyde seyrettiği görülmektedir.

Sivil toplum etkinliklerini oluşturmada kritik rol oynayan dernekleşme ve genelleştirilmiş kişisel güven (*generalized interpersonal trust*) gibi olgular konusundaki bulgularımız da Türkiye'de bu tutum ve davranışların yerleşik demokrasilere oranla son derecede düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Örneğin, Türkiye'de toplumsal ve siyasal birliklere, gönüllü kuruluş ve derneklere üye olup onlarda faal olan seçmen yaşı nüfus ortalaması % 4 - 8 arasında bir yerde dururken, hiçbir gönüllü kuruluşa üye olmayan denek oranı ise % 90 civarındadır.

Ayrıca Türkiye'de toplumsal temas ve bağlar göz önünde bulundurulduğunda bireylerin oldukça az sayıda birbirleriyle etkileşim içinde olduğunu da saptamış bulunuyoruz. Güvene dayalı ilişkilerin sığılığı ile uyumlu olan bu bulgular, Türkiye'de vatandaşlık olgusunun toplumsal sermaye geliştirmek için sosyal ağlar ve temasa dayalı ortaklıklar oluşturma konusunda oldukça sınırlı bir kapasiteye sahip olduğuna işaret etmektedir. Hal böyle olunca ortaklıklar kurma ve dernekleşme zorlaşmakta, bu tür girişimler uzun ömürlü olamamaktadır. Bu durumda da siyasal katılmanın etkili olmasını sağlayacak bir toplumsal sermaye altyapısı cılız kaldığından, sadece seçimlere katılmada kiteselleşen bir siyasal hayat Türkiye'de vatandaş için standart siyasal etkinlik halini almış bulunmaktadır.

Siyasal katılma büyük ölçüde sadece düzenli olarak seçimlere katılma düzeyinde kalmış olsa bile Türkiye'deki seçmenin siyasal etkinlik duygusunun oldukça yüksek düzeyde, daha çok yerleşik demokrasilerde görülen bir içerik ve seviyede olması da ilginçtir. Bu tür bir duygunun varlığını açıklayan bir çeşitlilik ve etkililikte olan bir vatandaş – siyasetçi etkileşimi olmamasına karşın bu tür bir siyasal etkinlik duygusunun mevcudiyeti, olsa olsa "milli irade" diye romantik popüler bir içerikte sürekli olarak medyada vurgulanan seçim sonuçlarından kaynaklanıyor olabilir. Yoksa, siyasal etkinlik duygusunun temelinde yer alan adil olmayan bir yasanın bir vatandaşın başlattığı

girişimlerle değiştirilebileceğini gösteren bir inanca tekabül edebilecek bir veri de, bunun olabileceğini beyan eden pek fazla denek de bulunmamaktadır.

Siyasal partiler ve seçimlere siyasal temsil kurumları olarak yapılan vurgu ISSP üyesi yerleşik demokrasilerde 2004 yılından itibaren azalıyor gibi görünmektedir. Buna karşılık temsili demokrasinin temel kurumu olan siyasal partilere olan teveccüh azalırken doğrudan katılma kurumu olan referanduma gösterilen ilgi ve destek, özellikle pekişmiş Avrupa, Kuzey Amerika ve Okyanusya demokrasilerinde artmaktadır. Böylece siyasal katılma güçlenirken temsili demokrasinin zayıflamakta olduğu ve doğrudan demokrasiye doğru bir eğilimin güçlendiği görülmektedir. Türkiye'de de benzer bir sürecin, henüz 2014 yılında demokrasileri pekişmiş ülkelerde olduğu kadar güçlü olmamakla birlikte, yine de mevcut olduğunu saptamış bulunuyoruz.

Bir diğer bulgumuz da Türkiye'de siyasetçilerin kamu çıkarını kendi kişisel çıkarlarından önde gördüğünü ifade eden denek sayısının çoğu ISSP ülkesinden çok olmasıdır. Özellikle yolsuzluk konusunda yapılan tartışmaların yoğun yaşandığı bir dönemde bu tür yanıtların aslında bu tartışmaların pek de dikkate alınmadığının bir işareti olmalıdır. Bu oranların benzer olarak Brezilya, Bulgaristan, Güney Afrika, Macaristan ve Rusya'da da çok düşük olması, bu sorunun sadece siyasetçiye olan güveni ölçmediğini de düşündürtebilir. Üstelik siyasetin görece olarak daha az yolsuzluk suçlamalarına konu olduğu İskandinav ülkeleri, ABD, Britanya, İsviçre, Batı Almanya, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerde ise bu siyasetçinin sadece kendi çıkarı için çalıştığı algısının da Türkiye ve benzeri ülkelere daha yüksek düzeylerde olması ilginç bir tezat teşkil etmektedir. Bu bulguların da temsili demokrasinin temel aktörü olan seçilmiş politikacılara olan güvenin pekişmiş demokrasilerde de azaldığına bir başka kanıt oluşturduğu düşünülmelidir. Seçim olgusunu çok önemseyen Türkiye'deki vatandaşın gözünde, onun sonucu olan temsilcileri aracılığıyla yönetim henüz Britanya, İsviçre, Fransa, ABD'nde olduğu gibi düzey ve güven yitirmemiş gibi görünmektedir.

Demokrasinin genel işleyişi konusundaki vatandaş değerlendirmelerine dönecek olursak, ortaya farklı bir manzaranın çıktığı da görülmektedir. Türkiye'deki demokrasinin kötü işlediğini düşünenlerin oranı ile iyi işlediğini düşünenlerin oranı hemen hemen aynıdır; (her ikisi de %40 civarındadır). On yıl öncesine göre bu algılarda belirgin (%9 kadar) bir iyileşme vardır. Ancak gelecek on yılda demokrasinin daha iyi veya kötü olacağı konusundaki beklentilerle karşılaştırıldığında bu konuda fazla bir değişiklik olması da beklenmemektedir. ISSP ülkeleriyle ve özellikle pekişmiş demokrasilerle karşılaştırıldığında Türkiye'deki demokrasi işleyişi algısının daha kötü bir düzeyde olduğu gayet bariz bir biçimde görülmektedir. Bu durumun da Türkiye'de demokrasinin kalitesinin yükseltilmesi için önümüzde on yıl boyunca bazı taleplere yol açması şaşırtıcı olmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Almond, G. & Sidney Verba, The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in five Nations. (Princeton: Princeton University Press, 1963).
- Banting, Keith; Johnston, Richard; Kymlicka, Will; and Soroka, Stuart. "Are Diversity and Solidarity Incompatible", InRoads, 28 (2011), 36-48
- Barbalet, J.M., Citizenship (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988).
- Bellin, Eva. "Contingent Democrats: Industrialists, Labor, and Democratization in Late Developing Countries". World Politics, 52 (2000), 175-205
- Calhoon, Robert M., "On Political Moderation". The Journal of Historical Society, 2 (2006), 275-295
- Çarkoğlu, Ali and Toprak, Binnaz. Religion, Society and Politics in a Changing Turkey, (İstanbul: TESEV Publications, 2007)
- Castles, Stephen and Alistair Davidson, Citizenship and Migration: Globalization and the politics of belonging (New York: Routledge, 2000).
- Delanty, Gerard, Citizenship in the global age. Society, Culture, Politics, (Buckingham: Open University Press, 2000).
- De Tocqueville, Alexis, Democracy in America, (New York: Penguin Books, 2004).
- Ergüder, Üstün, Esmer, Yılmaz ve Kalaycıoğlu, Ersin, *Türk Toplumunun Değerleri* (İstanbul: TÜSİAD Yayınları, Ekim 1991).
- Esmer, Yılmaz, *Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye'de Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Değerler*, (İstanbul: TESEV Yayınları, 1999).
- Fukuyama, Francis, *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, (London, New York: Penguin Books, 1995).
- Gellner, Ernest, Conditions of Liberty: Civil Society and its Rivals. (New York: Penguin Books, 1994).
- Giddens, Anthony, Runaway world: How Globalization is reshaping our lives, (New York: Routledge, 2000).
- Held, David, Anthony McGrew, David Goldblatt & Jonathan Perraton. Global Transformations, Politics, Economics and Culture. (California: Stanford University Press, 1999).
- Heater, Derek. Citizenship: The Civic Ideal in World History, Politics and Education. (London & New York: Longman, 1990).
- Heater, Derek. What is Citizenship? (Polity Press, 1999).
- Huber, Evelyne and Stephens, John D., "The Bourgeoisie and Democracy: Historical and Contemporary Perspectives". Social Research, 66 (1999), 759-786
- Kabeer, Naila and Subrahmanian, Ramya. Inclusive Citizenship: Meanings and Expressions, (New York: Zed Books, 2005).
- Kalaycıoğlu, Ersin and İter Truan "Measuring Political Participation: A Cross-Cultural Application," Comparative Political Studies, 14, no: 1, (April 1981): 123-135.
- Kalaycıoğlu, Ersin, Karşılaştırmalı Siyasal Katılma: Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1983).

- Kalaycıoğlu, Ersin, "Unconventional Political Participation in Turkey and Europe: Comparative Perspectives" in Facolta di Scienza Politiche dell'Università di Pavia (ed.), Italy and Turkey: Further Insights in Comparative Points of View, (Pavia: Italy, 1997): 51-70.
- Kalaycıoğlu, Ersin. "Civil Society in Turkey: Continuity or Change?" in Brian Beeley (ed.) Turkish Transformation: New Century – New Challenges. (Walkington, England: The Eothen Press, 2002a): 59-78.
- Kalaycıoğlu, Ersin. "State and Civil Society in Turkey: Democracy, Development and Protest" in Aryn B. Sajoo (ed.) Civil Society in the Muslim World: Contemporary Perspectives, (London, New York: I. B. Tauris, 2002b): 247-272.
- Kalaycıoğlu, Ersin. Turkish Dynamics: Bridge across Troubled Lands, (New York: Palgrave MacMillan, 2005).
- Kalaycıoğlu, Ersin. "Religiosity and Protest Behavior: The Case of Turkey in Comparative Perspective" Journal of Southern Europe and the Balkans, vol. 9, no. 3, (December 2007): 275 - 291.
- Kalaycıoğlu, Ersin "Türkiye'de Demokrasi'nin Pekişmesi: Bir Siyasal Kültür Sorunu" (Democratic Consolidation in Turkey: A Problem of Political Culture) in Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan (Essays in Honor of Ergun Özbudun) (cilt I), (Ankara: Yetkin Publications, 2008): 247 – 277.
- Kim, On-Jae and Verba, Sidney. Participation and Political Inequality: a Seven Nation Comparison, (Chicago: The University of Chicago Press, 1987)
- Kymlicka, Will. Liberalism, Community and Culture. (Oxford: Oxford University Press, 1989)
- Kymlicka, Will. Multicultural Citizenship: a Liberal Theory of Minority Rights, (Oxford: Oxford University Press, 1995)
- Lehning, Percy B. & Albert Weale. Citizenship, Democracy and Justice in the New Europe. (London: Routledge, 1997).
- Lipset, Martin Seymour. "Democracy and Working Class Authoritarianism". American Sociological Review. 24 (1959), 482-501
- Lister, Ruth. Citizenship. Feminist Perspectives. (Macmillan Press Ltd, 1997).
- Lister, Ruth. Citizenship and changing welfare states. Paper presented to COST A13 conference in Brussels, (September 1999).
- Marshall, T.H. Citizenship and Social Class, and other essays. (UK: Cambridge University Press, 1950).
- Moreno, Alejandro, Political Cleavages: Issues, Parties, and the Consolidation of Democracy. (Colorado and Oxford: Westview Press, 1999)
- Norris, Pippa (ed), Critical Citizens. Global Support for Democratic Government. (Oxford University Press, 1999).
- Parry, Geraint. Political Participation and Democracy in Britain, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992)
- Purcell Kaufman, Susan and Purcell, John F. H. "State and Society in Mexico: Must a Stable Polity be Institutionalized?". World Politics. 32 (1980), 194-227
- Putnam, Robert. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1993)
- Putnam, Robert. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. (New York: Touchstone, 2001)
- Sartori, Giovanni, Parties and Party Systems, (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1976).

Schatten Coelho, Vera and von Lieres, Bettina. Mobilizing for Democracy: Citizenship and the Politics of Public Participation, (New York: Zed Books, 2010)

Skocpol, Theda. "Unraveling from Above". American Prospect Online (January 1996)

Skocpol, Theda.. "The Narrowing of Civic Life". American Prospect Online,(July 2004)

Tarrow, Sidney. Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics. (Cambridge: Cambridge University Press, 2006)

Tessler, Mark, "Islam and Democracy in the Middle East: The Impact of Religious Orientations on Attitudes toward Democracy in Four Arab Countries", Comparative Politics. 34 (2002), 337-354

Tobiasen, Mette, Global Political Citizenship – a conceptualisation. Paper presented at the NISA-symposium. Copenhagen, Department of Political Science. (29-30. March 2001a).

Tobiasen, Mette: Global Civil Society – the Danish case. Unpublished paper (2001b).

Westby, David L. and Braungart, Richard G.. "Class and Politics in the Family Backgrounds of Student Political Activists". American Sociological Review. 31 (1966), 690-692

Yashin, Yael-Navaro, "Uses and Abuses of State and Civil Society in Contemporary Turkey". New Perspectives on Turkey. 18 (1998), 1-22